

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

MUHASEBE DENETİMİNDE MÜŞTERİ SEÇİMİNDE
DENETİM RİSKİ YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

101621

Hazırlayan
Ömür KIZILGÖL

Danışman
Prof.Dr.Adem ÇABUK

Balıkesir 2001

TEZ YÜRÜTÜCÜLERİN KURULU
DENEYİM MERKEZİ

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme

Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans/Doktora tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday .....Ömür KIZILGÖL.....
18.06/2001 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan
sınav sonucunda sunulan tezin .....bazarıllı..... olduğuna oy
.....birliği..... ile karar verilmiştir.

ÜYE

Prof. Dr. Adem GABUK

ÜYE

Prof. Dr. Halis ERTÜRK

ÜYE

Prof. Dr. İbrahim LAZOL

ÖZET

Bu tezin amacı bir denetim anlaşmasının yürütülmesi sırasında, bir denetçinin karşılaştığı riskleri ve onların unsurlarını belirlemek ve onları asgarileştirecek öneriler sağlamaktır.

Bu tezin önemi bu alandaki nadir çalışmalardan biri olmasından ileri gelmektedir. Denetim Türkiye'de yeni gelişmekte olan bir alandır ve bu nedenle bu konuda çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu tezin konusu belki de mevcutlar içerisinde en spesifik olanlardan biridir. O yüzden, akademisyenler için olduğu kadar uygulamacılar için de faydalı bilgiler içerebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere bu çalışmanın konusu oldukça spesifik olduğundan bazı sınırlamalar söz konusudur. Bu çalışma daha çok müşteri kabulü / muhafazası aşaması hakkında bilgi içermektedir ve bu yüzden denetimin diğer dört aşaması olan denetim planlaması, kontrol testleri, destekleyici testler ve görüş oluşturmaya ihmal etmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak risk, riskin ve türlerinin ne olduğu ve nasıl yönetilebileceği tanımlanarak genel bir bakış açısıyla tartışılmıştır. İkinci olarak, denetim riskinin, denetim riskinin unsurlarının, önemliliği de kapsayarak tanımlamaları ve belirlenmeleri incelenmiştir.

İkinci bölüm, ABREMA (Activity Based Risk Evaluation Model Of Auditing) çerçevesinde, müşteri kabulü / muhafazası aşamasındaki riskleri incelemektedir.

Üçüncü bölüm, denetçinin iş ve yükümlülük risklerini, yükümlülük sigortasını ve benzer risklerin asgarileştirilmesini tartışmaktadır.

Son olarak bu çalışmanın kapsamının konusunun spesifikliğine bağlı olarak çok geniş olmadiğına dikkat edilmelidir.

ABSTRACT

The main purpose of this thesis, is to determine the risks and their elements those an auditor faces during the course of an audit engagement, and to maintain advices to minimize them.

The importance of this thesis, comes from it's being one of the rare studies in this field. Auditing, is in fact, a new - developing field in Turkey, and there are not much studies about it. The subject of this thesis is, may be one of the most specific ones, therefore, it may include useful knowledges for the academicians and the practitioners as well.

As it is mentioned above, the subject of this study is so specific that it has some limitations. This study includes knowledges as to the client acceptance / retention stage mostly, and thus ignores the other four stages of auditing, which are; audit planning, control testing, substantive testing and opinion formulation.

In the first chapter of this study, first, risk is discussed in a general perspective, by defining what risk is, what types of risks there are, and how can risk be managed. And secondly, determination and definations of audit risk, and elements of audit risk including materiality, is examined.

The second chapter includes the examination of the risks at the client acceptance / retention stage in the frame of ABREMA (Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing).

The third chapter discusses the business and liability risks of auditor, the liability insurance and minimization of such risks.

Finally, it should be recognized that this study's coverage is not so wide due to the specification of its subject.

ÖNSÖZ

Ülkemizde, bu çalışmanın kapsadığı konu üzerine hazırlanmış çok fazla bilimsel materyal bulunmamaktadır. Bu tezin hazırlanmasındaki amaçta Türkiye'de muhasebe denetimi ile ilgili bilimsel literatürün zenginleşmesine katkıda bulunmaktır. Çalışmanın yazarı bu amacı gerçekleştirebilmiş olmayı temenni etmektedir.

Çalışmanın, hazırlandığı konu üzerinde teorik ve pratik çalışmalarda bulunanlara faydalı olması da yazarın en büyük arzusudur.

Bu çalışmayı hazırlarken, değişik safhalarında benden maddi-manevi desteklerini esirgemeyen kişilere de burada teşekkürü bir borç kabul etmekteyim. Her şeyimi borçlu olduğum sevgili aileme, bu çalışmayı hazırlarken de beni yalnız bırakmadıkları için en içten minnet ve sevgi duygularımı, teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. İkinci olarak, danışmanım olmasının ötesinde benden hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, kendisine çok şey borçlu olduğum ve izinden gitmekten gurur duyduğum hocam, Sayın Prof.Dr.Adem ÇABUK'un da en derin saygı ve teşekkürlerimi kabul etmesini temenni ederim. Olayları bilimsel bir çerçevede analiz etmek konusunda kendisinden çok şey öğrendiğim yakın arkadaşım ve hocam Sayın Yard.Doç.Dr.Özcan KARAHAN'a, en sıkıntılı anlarımda yanımda olarak ayakta kalmamı sağlayan dostlarım Sayın Öğr.Gör.Gökhan ORHAN'a ve Sayın Araş.Gör.A.Tarık SAYGILI'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bu tezin yazımındaki samimi gayretinden ötürü Sayın Belgin ÇİNTAN'a ve gösterdiği anlayıştan dolayı da Sayın eşleri Semih ÇİNTAN'a da burada teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Son olarak her ne kadar şahsen tanışmıyor olsak da internet aracılığıyla tanıdığım ve yolladığı materyallerle bana çok yardımcı olan Howard Holmes'e de bu vesile ile gösterdiği alaka için şükranlarımı iletmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. BİRİNCİ BÖLÜM	
RİSK, DENETİM RİSKİ VE UNSURLARI	
1.1 Risk ve Risk Yönetimi	1
1.1.1 Riskin Tanımı	1
1.1.2 Riskin Ölçümü	4
1.1.3 Risk Yönetimi	5
1.2 Denetim Riski ve Unsurları	6
1.2.1 Denetim Riski	6
1.2.2 Önemlilik	14
1.2.3 Denetim Riski Unsurları	26
1.2.3.1 Yapısal Risk	27
1.2.3.2 Kontrol Riski	30
1.2.3.3 Bulgu Riski	35
1.2.3.4 Denetim Riski Modeli	41
2. İKİNCİ BÖLÜM	
MÜŞTERİ SEÇİMİ AŞAMASINDAKİ DENETİM RİSKİ	
2.1 Denetimin Faaliyet Tabanlı Risk Değerleme Modeli – ABREMA	44
2.2 Planlama –Stratejik Planlama	46
2.3 Kanıt Toplama – Müşterinin İş Hakkındaki Başlangıç Bilgileri	56
2.4 Kanıtların Değerlendirilmesi – AR*1 ~ AR1	63
2.5 Karar Verme-Kabul (Devam) / Red (Terk)	66

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**DENETÇİNİN DENETİM RİSKİNDEN KAYNAKLANAN İŞ RİSKİ, PROFESYONEL YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE BUNLARIN MİNİMİZASYONU**

3.1 Denetçinin Denetim Riskinden Kaynaklanan İş Riski	68
3.2 Denetçinin Profesyonel Yükümlülüğü	70
3.3 Yükümlülük Sigortası	78
3.4 Yükümlülük Riskinin Minimizasyonu	86

SONUÇ	91
--------------	----

EKLER	93
--------------	----

Ek-1 Denetim Riskinin Temel Unsurları	94
---------------------------------------	----

Ek-2 Halef-Selef Denetçiler Arasındaki İletişimin Akış Şeması	95
---	----

Ek-3 Müşteri Kabul Formu	96
--------------------------	----

Ek-4 Yeni Müşteri Formu	97
-------------------------	----

Ek-5 Müşteri Bilgi Formu	98
--------------------------	----

Ek-6 Kabul Edilebilir ve Başarılabilir Denetim Riski Seviyesiyle İlgili Kanıtlar	99
--	----

Ek-7 Riski Asgarileştiren Unsurlar	100
------------------------------------	-----

KAYNAKÇA	101
-----------------	-----

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ**TABLolar LİSTESİ**

Tablo- 1.1 Planlama Safhasında Önemliliğın Genel Geçer Kuralları	17
Tablo- 2.1 Denetimin Faaliyet Tabanlı Değlerleme Modeli	45
Tablo- 2.2 Kalite Kontrolün Öğeleri	48
Tablo- 2.3 Müşteri Seçimi Aşamasında Uygulanabilecek Politika ve Prosedürler	51
Tablo- 2.4 IR VE CR verildiğinde RMM'nin değeri	65
Tablo- 2.5 AR VE RMM verildiğinde DR	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil- 1.1 Denetim Riski Unsurları ve Denetim Süreci	26
Şekil- 1.2 İç Kontrol Olasılıkları ve Neticeleri	31
Şekil- 1.3 Kontrol Riskinin Belirlenmesi	34
Şekil- 1.4 Denetim Riski Modeli	39
Şekil- 1.5 Denetim Riski Unsurları Matrisi	40
Şekil- 1.6 Denetim Riski ve Unsurları	42
Şekil- 1.7 Denetim Riski Kavramlarının Uygulama Aşamaları	43
Şekil- 3.1 Yükümlülük Riskinin Temeli	72

KISALTMALAR

ABREMA	: Activitiy Baset Risk Evaluation Model of Auditing
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants
ASB	: Auditing Standards Board
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
G.K.G.D.S.	: Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları
G.K.G.M.İ.	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
I.	: Issue
IRS	: Internal Revenue Service
Nu.	: Number
RMM	: Risk of Material Misstatement
s.	: Sayfa
S.E.C.	: Securities Exchange Comission
SAS	: Statement on Auditing Standards
Vol.	: Volume

I.BÖLÜM

RİSK, DENETİM RİSKİ VE UNSURLARI

1.1 Risk ve Risk Yönetimi

Çalışmanın bu kısmında, denetim riskine girilmeden, genel anlamda risk kavramı ele alınmış bu bağlamda da riskin ne olduğu ve risk yönetimi üzerinde durulmuştur.

1.1.1 Riskin Tanımı

Risk ve belirsizlik, mali olaylar ve işlemler söz konusu olduğunda sık sık karşılaşılan kavramlardır. Her ne kadar ilk bakışta aynı olguyu ifade ediyorlarmış gibi görünseler de esas itibari ile risk ve belirsizlik farklı kavramlardır. Risk, doğası itibari ile bir olumsuzluk içermektedir. Belirsizlikte ise böyle bir husus söz konusu değildir. Gerek risk gerekse belirsizlik geleceğe yönelik kazanma ve kaybetme ihtimallerini bünyelerinde barındırırlar. Buradan hareketle risk, yukarıda sözü edilen olumsuz doğası da göz önüne alınarak; kaybetme ihtimalinin kazanma ihtimalinden daha büyük olduğu durum şeklinde tanımlanabilir.

Risk ve belirsizlik arasındaki farkı daha açık bir ifadeyle ortaya koyabilmek amacıyla, söz konusu kavramların aşağıda yer alan tanımlarını irdélemek faydalı olabilir:

" Belirsizlik; geçmiş ve bugün hakkındaki sınırlı bilgi nedeniyle ve gelecek olayları, getirileri ve durumları öngörmedeki yetersizlikten kaynaklanan kaybetme imkan ya da ihtimalidir" ¹.

---

¹ J. Efrim Boritz, (1990), *Approaches to Dealing with Risk and Uncertainty* (Toronto: CICA Publications), s. 37.

Özet olarak belirtmek gerekirse; her risk bir belirsizliktir. Ancak her belirsizlik bir risk değildir.

"Basit olarak zarara uğrama tehlikesi"² olarak tanımlanabilecek olan risk ile ilgili olarak çeşitli tasnifler bulunmaktadır. Bu tasniflerden birinde risk, "Spekülatif Risk ve Saf Risk"³ olarak ikiye ayrılmaktadır. Aynı olay veya durumla ilgili olarak kazanma veya kaybetme ihtimalini spekülatif risk olarak adlandırmak mümkündür. Spekülatif risk söz konusu olduğunda, kazanma ve kaybetme ihtimalleri eş zamanlı olarak mevcuttur, Yani aynı olay veya durum karşısında ya kazanılır ya da kaybedilir. Örnek olarak "Portföy yatırımları"⁴ ndan bahsedilebilir. Bu yatırımlarda, portföyü oluşturan hisse senetlerinin değerlerinin artıp azalmasına bağlı olarak portföyün getirisi de artacak ya da azalacaktır, yani kazanılacak ya da kaybedilecektir.

"Saf risk ise; ya sadece kaybetme ihtimalini ya da sadece kaybetmeme ihtimalini ifade eder"⁵. Spekülatif risklerden farklı olarak burada tek bir ihtimal söz konusudur. Aynı olay veya durum karşısında ya sadece kaybetme ihtimali geçerlidir ya da sadece kaybetmeme ihtimali geçerlidir. Başka bir ifade ile, saf risklerde kazanma ihtimalinden söz edilmez, bunun yerine mevcudu korumak söz konusudur. Saf risklerin en iyi örneklerini tabii afetler oluşturur. Mesela; bir yangın gerçekleştiğinde *sadece kaybetme* ihtimali geçerlidir, yani mevcutlar kaybedilmiştir. Aksi bir durumda ise *sadece kaybetmeme* ihtimali geçerlidir, yani mevcutlar korunmuştur. Burada dikkat edilirse, yangın olmadığında herhangi bir kazanç ortaya çıkmamaktadır, sadece mevcutlar kaybedilmemiştir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, riski etkileyen bir faktör olarak tehlikelerden söz edilebilir. Tehlikelerde basit olarak iki başlık altında toplanabilir. Birincisi: "Maddi tehlikeler; duran varlığın yapısından

---

² Süleyman Yükçü ve diğerleri, (1999), **Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Finansal Yönetim** (İzmir: Vizyon Yayıncılık), s. 263-264.

³ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 13.

⁴ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 13.

⁵ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 13.

kaynaklanan tehlikelerdir" ⁶. Esas itibari ile bu tarz tehlikeler çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmanın konusu dikkate alındığında, daha ziyade, ahlaki tehlikeler de denilebilecek ve "dikkatsizlik ve sahtekarlık gibi zararın sıklığını veya bölünürlüğünü arttıracak kişisel davranışlar" ⁷ olarak tanımlanabilecek manevi tehlikeler incelenecektir. Zira ahlaki tehlikeler, mali tablolar üzerindeki etkileri nedeniyle riski, yani mali tablolardan istifade edenlerin mali tablolara dayanarak aldıkları kararlarda hataya yol açma ihtimalini arttırmaktadır. Bu konu çalışmanın özünü oluşturmakta olup ilerideki kısımlarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Ahlaki tehlikeler, Amerika Birleşik Devletleri'nde SEC (Sermaye Piyasası Kurulu) 'in AICPA (Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Kurumu)'ye 1998/99 Genel Denetim Riski Alarmı konusundaki mektubunda da ayrıntılı olarak gündeme getirilmiştir. Söz konusu mektupta yer alan ifadelerle göre:

"SEC uzmanları finansal raporlamada eğer üzerinde durulmazsa, yatırımcıların Amerikan Borsasına kote olmuş kayıtlı şirketlerin mali tablolarının şeffaflık ve itibarını sorgulamalarına sebep olmak suretiyle Amerikan piyasalarının öngörülmuş istikrarlı durumunu tehdit edebilecek bazı temayüller fark etmişlerdir. SEC, söz konusu temayüllerin, kazançların uygunsuz yönetiminden başlayıp hileye, G.K.G.M.l.'nin uygun olmayan uygulamalarına ve G.K.G.M.l.'nin agresif uygulamalarına kadar yayıldığı belirtilmiştir" ⁸.

SEC 'in AICPA 'ye gönderdiği ve yukarıda adı geçen mektubun yanı sıra, AICPA 'in bizzat kendisi de kurumun resmi yayınlarından biri olan Journal of Accountancy 'nin Temmuz 1992 tarihli sayısının 19. sayfasında belirtildiği üzere sık sık, mali tablo denetimlerini etkileyecek cari iktisadi, sınai, kanuni ve mesleki gelişmelere dair genel bir bakış sağlayan kritik risk unsurları yayınlamaktadır. Mesela bu kritik risk unsurlarından 1992 yılında yayınlanmış olanlardan birinde, kurum, denetçiler 1991 yılı sonu denetimlerini planlamaktayken denetçilerin dikkatlerini iktisadi düşüşlerin iş hayatındaki yansımalarına çekmek istemiştir⁹. Kurum, 1991 ve 1992

⁶ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 13.

⁷ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 13.

⁸ A. P. Fitzsimons ve V. L. Shoaf. (1999), "SEC Coments on Audit Risk," **Bank, Accounting & Finance**. Spring, Vol: 12, I: 3, ss. 58- 60.

⁹ W. J. Baliga. (1992), "AICPA Issues Audit Risk Alerts on Recession," **Journal of Accountancy**. February, 173, Nu: 2, ss. 18- 20.

yıllarında yayınladığı iki kritik risk unsurundan ilkinde de "Normalin üstünde hile ve suistimal riskine konu olan federal bağış programlarını da içeren oldukça artmış bir denetim riskinin mevcudiyetinin koşullarını açıklamakta" ¹⁰ ve ikincisinde ise "denetçilere, iktisadi faktörlerin yanında politik faktörlerin de bazı yerel ve merkezi idarecileri bütçelerini dengelemek amacıyla muhasebe ayarlamaları ve diğer muhasebe hileleri aramaya sevk ettiğini hatırlatmaktadır"¹¹ denilmektedir.

Risk yapısı gereği, her zaman önceden tahmin edilmeye müsait bir olgu değildir ve riskin bu yapısı, riskle uğraşanların en büyük sorununu teşkil etmektedir. Benzer sorun mali tablolar söz konusu olduğunda da geçerlidir. Gerek mali tabloları hazırlayanlar gerekse onları denetleyenler, her zaman, mali tabloların neden olabileceği risklerin derecesini doğru bir şekilde öngöremezler. Bu yüzden de, mali tablolardan bahsedilirken, özellikle denetim faaliyeti açısından bakıldığında hiçbir zaman sıfır denetim riskiyle çalışılmayacak ve her zaman belli bir denetim riski göze alınmak zorunda kalınacaktır. Mali tablolarda yer alan bilgilerden istifade edenler açısından bakıldığında ise, çeşitli mali tablo unsurları içerisinde değişik oranlarda yer alan belirsizlikler, bu kişilerin yanlış kararlar almalarına sebep olabilir.

1.1.2 Riskin Ölçümü

Risk kavramının ifade ettiği olgular kişiden kişiye değişiklik arz etmektedir. Bu anlamda risk ve belirsizliğin iştigal edilen meslekle de ilgili olmak üzere farklı algılanışları ve dolayısıyla da farklı ölçüm ve göstergeleri mevcuttur. Aşağıda muhasebenin ve muhasebecilerin mali raporlama söz konusu olduğunda kullanabilecekleri göstergelerden denetim ve denetim riskiyle ilgili olanlar sıralanmıştır:

- "Finansal riskle bağlantılı spesifik oranların değerleri
- İşlemlerdeki değişkenlik ve oynaklığın miktarı
- İşlem akışlarındaki ya da mali sonuçlardaki değişkenlik veya oynaklığın miktarı

¹⁰(1991), *Journal of Accountancy*. September, 172, Nu: 3, s. 20.

¹¹(1992), *Journal of Accountancy*. August, 174, Nu: 4, ss. 22- 24.

- Mali raporların hazırlanmasında tahmin yoluna baş vurulmasından kaynaklanan muğlaklık
- Bir karardaki tehlikelerin derecesi" ¹².

1.1.3 Risk Yönetimi

İş dünyasının karşı karşıya kaldığı hızlı ve köklü değişim, bu alandaki bir çok kavram, anlayış ve yaklaşım üzerinde de gerek nitel gerekse nicel birçok değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda bugüne değin kullanılan bazı kavramlar değişime uğramış, bazıları ise yerlerini yeni kavram ve anlayışlara bırakmışlardır. Risk ve risk yönetimi konuları da söz konusu değişimlerden kendi paylarına düşeni almakta ve bu konularda da günün iş koşullarına uygun yaklaşımlar ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Şirketler faaliyetlerini sürdürürlerken, iktisadi ve ticari konjonktürlerden kaynaklanan çeşitli risklerle karşılaşır. Bunlar iki ana başlık altında toplanabilir: Objektif Riskler, Subjektif Riskler. Objektif Riskler sistematik riskler olarak da bilinirler ve şirketin faaliyet gösterdiği ekonominin ve sektörün tümünü etkileyen niteliktedirler. Subjektif riskler ise sistematik olmayan riskler olarak ifade edilir ve özelde sadece şirketin kendisini etkileyen risklerdir. Şirketleri etkileyen çeşitli türden risklerin şirket üzerindeki olumsuz etkilerini asgari düzeye indirmek amacıyla yönelik olarak, şirket faaliyetlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesi süreci risk yönetimi olarak adlandırılmaktadır.

Buradan yola çıkarak risk yönetim sürecini başlıca altı başlıkta toplayabiliriz. Bunlar:

- "Hedeflerin belirlenmesi
- Risklerin tanımlanması
- Risklerin değerlendirilmesi
- Alternatiflerin dikkate alınması ve risk uygulama yöntemlerinin seçilmesi
- Kararın uygulanması
- Değerleme ve gözden geçirme " ¹³.

Bir risk yöneticisi, yukarıdaki sırayı takiben önce hedeflerini belirleyecektir. Daha sonra bu hedefleri gerçekleştirmek isterken

¹² J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 16-22.

¹³ Emmett J. Vaughan, (1986), *Fundamentals of Risk and Insurance* (Toronto: John Wiley & Sons.), s. 36.

karşılaşılabileceği risk türlerini tanımlayacak ve tahmini ölçümlerde bulunacaktır. Sonraki aşamada da belirlediği risklerden kaçınmak için çeşitli stratejiler geliştirip uygulayacaktır. Son olarak da tüm süreci baştan sona değerlendirip gözden geçirerek muhtemel hata ve ihmallerin önüne geçmeye çalışacaktır.

"Geniş anlamda ele alındığında risk yönetiminin belli başlı üç stratejisi olduğu söylenebilir: Kaçınma, transfer ve alıkoyma" ¹⁴. Bunlardan kaçınma stratejisi daha çok finansal risklere yönelik uygulamalar içermektedir. Çalışmanın temeli olarak denetim riski göz önünde tutulduğunda yukarıda adı geçen stratejilerden özellikle transfer stratejisi, konuyla daha yakından ilgilidir. Zira denetçilerin baş vurduğu mesleki yükümlülük sigortası bir transfer işleminden ibarettir. Denetçi mesleki yükümlülüğünden doğan riskini belli bir ücret karşılığı sigortacıya transfer etmektedir.

1.2 Denetim Riski ve Unsurları

Bu kısımda çalışmanın temelini teşkil eden denetim riski tanımlanmakta ve denetim riskini oluşturan unsurlar üzerinde durulmaktadır.

1.2.1 Denetim Riski

"Günümüz iş dünyasının en önemli sorunlarından biri güvenilir ve güncel muhasebe bilgileri edinmeye olan ihtiyaçtır"¹⁵. Bu açıdan bakıldığında, genel

olarak bir denetim çalışmasında denetçiden beklenen "işletmenin mali tabloları hakkında mantıklı bir görüş oluşturabilmesidir" ¹⁶. Günümüzde iş dünyası her alanda oldukça hızlı değişimlere maruz kalmaktadır ve bu da hem genel anlamda bilgiye hem de özel anlamda muhasebe bilgilerine

¹⁴ J. Efrim Boritz, a.g.e., s. 29.

¹⁵ Tom Lee, (1986), *Company Auditing 3rd Ed.* (Berkshire: Van Nostrand Reinhold (UK) Co.Ltd.), s. 176.

¹⁶ Nejat Bozkurt, (1998), *Muhasebe Denetimi* (İstanbul : Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.), s. 105.

duyulan ihtiyacı şekillendirmektedir. Artık günümüzde bilginin ve muhasebe bilgilerinin değerini, zamanlılık, doğruluk ve yeterlilik kavramları tayin etmektedir. Zamanında elde edilemeyen bilgi ne kadar doğru ve yeterli olursa olsun pratik olarak fazla bir değer taşımamaktadır. Aynı şekilde zamanında elde edilmiş doğru bilgiler de kapsam olarak yetersiz kalıyorsa değersiz kabul edilmektedirler.

Muhasebe bilgileri, zamanlılık, doğruluk ve yeterlilik unsurlarının üçünü de eş zamanlı olarak sağlayamıyorsa, söz konusu muhasebe bilgilerinin değersizliği yanında taşıdığı riskten de bahsedilmesi gerekir. Zira muhasebe bilgileri zamanlılık, doğruluk, yeterlilik unsurlarını sağlamada zaafa düşüyorsa, bu, söz konusu bilgilerden istifade edenler için bir risk teşkil etmektedir. Bu risk; muhasebe bilgilerindeki hata ve eksiklikler sebebi ile bu bilgilerden istifade ederek karar verenlerin olumsuz neticelerle karşılaşması ihtimalidir. Muhasebe bilgileri denildiğinde yevmiye ve defter-i kebir kayıtlarından muhasebede kullanılan vesikalara kadar oldukça geniş bir kaynak yelpazesinden sağlanan bilgiler akla gelmekte ise de, esas itibari ile denetim riskine konu olan muhasebe bilgileri ile mali tablolarda yer alan bilgiler kastedilmektedir.

Mali tablolarda yer alan bilgiler işletme ile ilgili olan tarafların, işletmenin belli dönemlerdeki faaliyetleri ile bu faaliyetlerin sonuçları hakkında bilgi edinebildikleri en temel kaynaklardır. Bu açıdan bakıldığında işletme ile ilgili tarafların alacakları kararlara esas teşkil eden mali tablo bilgilerinin, G.K.G.M.İ. ne uygun olarak ve dürüst bir şekilde hazırlanmış olmaları, üzerinde dikkatle durulması lazım gelen bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. İşte tam bu aşamada muhasebe denetimi etkin bir araç olarak devreye girmektedir. Muhasebe denetimi; "iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçülere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir"¹⁷. Tanım üzerinde biraz düşünüldüğünde mali tabloların

¹⁷ Ersin Güredin, (1998), *Denetim* (İstanbul : Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.), s. 5.

denetiminde amacın "mali tablo ve eklerinde sunulmuş olan bilgilerin G.K.G.M.İ. ne olan uygunluk derecesi hakkında bir görüşe varmak" ¹⁸ olduğu sonucuna varılabilir.

Bu doğrultuda, bir bağımsız denetçinin yürüttüğü bir denetim faaliyeti sonucunda ulaştığı görüş, denetlenen mali tablolardaki bilgilerden istifade edenler açısından büyük önem taşımaktadır. Zira mali tablo bilgilerini kullananlar bu görüş doğrultusunda karar oluşturma yoluna gidebileceklerdir. Denetçinin yürüttüğü denetim faaliyeti sonucunda vardığı sonuç bir çok faktörün etkisinden dolayı doğru veya yanlış olabilir. Denetçinin verdiği sonucun doğru olması hem denetçinin kendisi, hem de denetlenen mali tablolardaki bilgileri kullananlar için farklı, olumlu neticeler doğurabilir. Ancak denetçinin vardığı denetim görüşünün yanlış olması ihtimali de her zaman vardır ve bu ihtimal *denetim riski* olarak adlandırılmaktadır.

Aynen risk kavramında olduğu gibi, denetim riski kavramında da, söz konusu riski algılayan kişinin, denetim riskini algılama şekline göre tanımladığı söylenebilir. Bu bağlamda aşağıda çeşitli denetim riski tanımları ele alınmıştır.

Tanımlardan ilki, denetim riskini denetçinin bakış açısıyla algılayarak denetim riskini; "önemli hata ve düzensizliklerden etkilenmiş olan bir mali tablo hakkında istemeden olumlu görüş bildirme olasılığı" ¹⁹ olarak ifade etmektedir. Tanımda yer alan hatalardan kasıt daha ziyade maddi hatalardır, bununla beraber düzensizlik dendiğinde de mali tablonun G.K.G.M.İ. ne ve yürürlükteki diğer ilgili mevzuat hükümlerine uyumlu olmaması, diğer bir deyişle, usulsüzlükler içermesi anlatılmaktadır. Denetçinin yukarıda anlatılanlara benzer hata ve usulsüzlükler içeren mali tablolar hakkında olumlu görüş bildirme ihtimali yani denetim riski söz konusudur. Bu tanıma göre önemli olan bir hususta denetçinin *istemeden* olumlu görüş bildirmesidir. Yani denetçi uyguladığı denetim prosedürleri

¹⁸ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 45.

¹⁹ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 105.

vasıtasıyla söz konusu hata ve usulsüzlükleri tespit edememiştir. Bu çerçevede bir başka denetim riski tanımı da denetim riskini; "denetime sunulan mali tabloların önemli hatalar içermesi ve bu önemli hataların denetim prosedürlerince ortaya çıkartılmama ihtimallerinin bir birleşimi"²⁰ olarak ifade etmektedir. Denetim riskini denetçi açısından algılayan diğer bir tanım da "bir hesap bakiyesinde kabul edilebilir seviyeden daha büyük bir seviyede hatalar bulunması ve denetçinin bu hataları ortaya çıkarmakta başarısız olması"²¹ nı denetim riski olarak adlandırmaktadır.

Yukarıda yer alan denetim riski tanımlamaları incelendiğinde denetim riskinin, tek başına mutlak bir kavramı ifade etmediği, aksine, birkaç unsurun bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir kavram olduğu söylenebilir. Yukarıdaki tanımların ilk ikisinde de yer alan bir ifade önemli bir hata ve düzensizlik ifadesidir ki denetim riski söz konusu olduğunda *önemlilik* kavramı olarak gündeme gelmektedir. Üçüncü tanımdaki kabul edilebilir hata seviyesi ifadesi de önemlilik kavramına başka bir açıdan işaret etmektedir. Önemlilik kavramı her ne kadar denetim riskinin unsurları arasında yer almasa da, tanımlarda da görüldüğü üzere denetim riski düzeyini tayin etmede oldukça önemli bir etken olduğu için burada ele alınmaktadır.

Denetim riskini teşkil eden ana unsurlara ise tanımlarda yer alan şu ifadelerden ulaşılabilmektedir: İlk tanımda yer alan *Önemli hata ve düzensizliklerden etkilenmiş olan bir mali tablo* ifadesi ve ikinci tanımda yer alan *Denetime sunulan mali tabloların önemli hatalar içermesi ve bu önemli hataların denetim prosedürlerince ortaya çıkartılmaması* ifadesi, denetim riskinin ilk iki unsuruna, ki bunlar yapısal risk ve kontrol riskidir, yine ilk tanımdaki *Istemediği olumlu görüş bildirme olasılığı* ifadesi ile üçüncü tanımdaki *Denetçinin bu hataları ortaya çıkartmakta başarısız*

²⁰ Grant Thornton, (1986), *Audit Manual* (London; Longman Group (UK) Ltd.), s. 51.

²¹ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, (1997), *Auditing: An Assertions Approach* (Toronto: John Wiley & Sons.Inc.), s. 427.

olması ifadesi de denetim riskinin üçüncü unsuru olan bulgu riskine işaret etmektedir.

Bazı yazarlar denetim riskini ortaya koyarken, denetim riskini kaynakları açısından bir tasnife tabi tutmaktadır. Bu tasnifte de denetim riskinin kaynaklarını hem finansal tablolar düzeyinde, hem de hesaplar düzeyinde ele almaktadır.

"Mali Tablolar Seviyesindeki Denetim Riski

SAS No.53, Denetçinin Hata ve Usulsüzlükleri Bulma ve Raporlama Sorumluluğu (A.U.315.10), aşağıdaki faktörlerin risk belirlenirken birleştirilmiş olarak dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir:

- Yönetimin karakteristiği; yönetimin itibarının zayıf olması, yönetimde devir hızının yüksek olması, gelir projeksiyonunu sağlamaya aşırı önem verilmesi ve yönetimin karar alma sürecinde bir kişinin baskın olması vs.
- Faaliyet ve sektör karakteristiği; karlılığın sektöre nispeten, tutarsız ve uyumsuz olması, faaliyet sonuçlarının değişen ekonomik koşullara karşı hassasiyetinin yüksek olması ve sektörden çekilmelerin çok olması vs.
- Anlaşma karakteristiği; ihtilafli muhasebe belgelerinin ve önemli sayıda denetimi zor işlemlerin ve bakiyelerin bulunması vs.

Hesaplar Seviyesindeki Denetim Riski

AU 316.15 aşağıdakileri denetçinin dikkate alması gereken faktörler olarak ifade etmektedir:

- Belli hesap bakiyeleri üzerinde mali tablo risk faktörlerinin devamlı etkisi
- Hesabı etkileyen muhasebe belgelerinin karmaşıklığı ve ihtilafı
- Hesabı etkileyen denetimi zor işlemlerin sıklığı ve önemi
- İlgili varlıkların yanlış değerlemeye karşı hassasiyetleri
- Bakiyeyi etkileyen hesaplamaların karmaşıklığı" ²².

Denetim riski seviyesi denetim raporunda belirtilecek görüşe esas teşkil etmek üzere toplanacak denetim kanıtlarının kapsamı, zamanlaması ve yapısı üzerinde oldukça etkili bir faktördür. Bu yüzden de denetim faaliyetinin planlanması sırasında üzerinde en çok dikkatle durulması gereken safhaların başında "denetim riski" seviyesinin belirlenmesi gelmektedir. Denetim riski yüksek olarak kabul edilirse denetçi denetimin

²² W. G. Kell, W. C. Boynton ve R. E. Ziegler, (1989), *Modern Auditing 4th Ed.* (Toronto: John Wiley & Sons. Inc.), s. 80-82.

kapsamını genişletmek, zamanlamasını bilanço gününe yakın tarihlerde yoğunlaştırmak ve ayrıntı testlerine (test of details) daha çok yer vermek durumunda kalacaktır. Tüm bu faaliyetlerde toplanacak kanıt miktarının artmasına yol açacaktır. Bu durumun tam tersi de geçerlidir, yani denetçi denetim riskini düşük olarak kabul ederse daha az miktarda kanıt toplayarak bir denetim görüşüne ulaşabilecektir.

Buradan yola çıkarak, denetim riskinin, yürütülen denetim faaliyetinin maliyeti üzerinde de etkili olduğu ileri sürülebilir. Şöyle ki, yüksek bir denetim riski daha çok miktarda denetim kanıtı toplanmasını gerektireceğinden denetim faaliyetinin maliyetinin yükselmesine sebep olacaktır. Düşük bir denetim riski ise daha az miktarda denetim kanıtı toplanmasını yeterli kılacağından denetim faaliyetinin maliyetini azaltıcı bir etki yapacaktır. Bunları göz önünde bulunduran denetçi, denetim faaliyetinin maliyeti ile verimliliği ve etkinliği arasında, denetim faaliyetinin kalitesini düşürmeyecek şekilde bir denge sağlamak zorundadır. Zira meslek standartları denetçinin, bir denetim görüşü oluşturabilmek için yeterli miktarda ve kalitede kanıt toplamasını gerekli kılmaktadır.

Bu arada denetçinin göz önünde bulundurması gereken bir başka noktada,

"Zaman, maliyet ya da uygulanabilirlik kısıtları nedeniyle elde edilemeyen ve fakat elde edilebilirse denetçinin görüşünde ya da raporunda farklılık meydana getirecek kanıtların bulunması gibi fazladan bir riskin daima mevcut olacaktır"²³.

Bir denetim faaliyetinde, denetçi, esas itibari ile denetlenen mali tablolarda yer alan yönetim iddialarının G.K.M.İ.' ne ve ilgili diğer mevzuat hükümlerine uygun olup olmadığı hakkında kanıt toplar.

"Bu mali tablo iddiaları da SAS 31 (AU 326), 'Evidential Matter' da şöyle özetlenmektedir: Mevcudiyet (existence or occurrence) , tamlik (completeness) , haklar ve borçlar (rights and obligations) , değerlendirme ya da tahsis (valuation or allocation), sunuş ve açıklama (presentation and disclosure)"²⁴.

²³ David Flint, (1988), **Philosophy and Principles of Auditing: An Introduction** (London: Mac Millan Education Ltd.), s. 112.

²⁴ O. R. Whittington ve Kurt Pany, (1995), **Principles of Auditing 11th Ed.** (Chicago: Richard D.Irwin, Inc.), s. 120.

Söz konusu yönetim iddialarının önemli hatalar veya usulsüzlükler içermesi ihtimali denetim riskinin kaynağını teşkil eder. Denetçi bu iddialar hakkında topladığı kanıtların ışığında, denetim riski ve önemlilik seviyelerini de dikkate alarak denetlediği mali tablolara ilişkin bir denetim görüşü oluşturur.

"Denetim riski seviyesinin belirlenmesinin önemi dikkate alındığında, genel denetim riski seviyesinin nasıl ayarlanması gerektiği hakkındaki açıklayıcı kılavuzlar şaşırtıcı derecede azdır. SAS No.47 sadece denetimin, denetim riskini düşük bir seviyeye sınırlayacak şekilde planlanması gerektiğini belirtmektedir"²⁵.

Bu da denetçinin denetim riski seviyesini belirlerken ağırlıklı olarak kendi mesleki yargısını kullanmasını zorunlu kılmaktadır.

Denetçi mesleki yargısını kullanırken "denetim riskini ya kalitatif (nitel) ya da kantitatif (nicel) ifadelerle belirtebilir"²⁶. "Denetim riski kalitatif olarak belirtilirken düşük, orta veya yüksek gibi ifadeler kullanılırken"²⁷, kantitatif olarak belirtildiğinde yüzde 5, yüzde 10 gibi ifadeler kullanılır.

Denetim riski kantitatif ifadelerle, mesela; %5 olarak belirlendiğinde, bu denetçinin önemli hatalar veya usulsüzlükler içeren mali tablolar hakkında olumlu görüş bildirme ihtimalinin %5 olduğu anlamını taşır. "Bir başka bakış açısıyla denetim riski, denetim sigortasının tamamlayıcısıdır. Yani denetçi mali tabloların önemli hata içermediğine dair makul bir sigorta istemektedir"²⁸. Bu açıdan yaklaşıldığında denetim riskini %5 olarak belirleyen denetçi, aynı zamanda denetim sigortasını yani güvenlik derecesini de %95 olarak tayin etmiş olmaktadır. Zira denetim riski ve denetim güvenlik derecesi birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Denetim riski daha düşük bir düzeyde, mesela; %1 olarak belirlendiğinde güvenlik derecesi %99 olacaktır. Bu da denetlenen mali tabloların önemli hata veya usulsüzlük içermeme ihtimalinin % 99

²⁵ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 188.

²⁶ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 188.

²⁷ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 188.

²⁸ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1989), **Auditing Concepts and Methods: A Guide to Current Auditing Theory and Practice 5th Ed.** (Singapore: McGraw - Hill Int. Editions Accounting Series), s. 116.

olduğu anlamına gelmektedir. "Denetim riski denetim performansı için bir kalite kıstasıdır. Genel anlamda ve münferit hesap ya da açıklama anlamında denetim riski çok yüksek (mesela; %50, yazı tura atılması gibi) ya da çok düşük (mesela; sıfır) olamaz"²⁹. "Bir çok şirket, ekonomik olmayan miktarda ayrıntı testlerine başvurmadan başarılı olacak yuvarlak bir rakam olduğundan, %95'lik bir seviyeyle çalışma eğilimindedir" ³⁰. Şirketlerin bu eğilimi %5'lik bir denetim riskini ortalama bir değer olarak kabul edilebilir buldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Genel anlamda ele alındığında denetim riskini yükseltebilecek bir çok faktörün varlığından söz edilebilir. Söz konusu faktörler farklı kaynaklarda farklı ifadelerle belirtilmiş olup bu faktörlerden bazıları şöyle sıralanabilir:

"Organizasyonun hukuki ya da ticari çevresindeki değişimler, personeldeki değişimler, yeni veya değiştirilmiş bir bilgi sisteminin kurulması, organizasyonun ani ve hızlı bir şekilde büyümesi, bilgi sistemlerini ya da üretim süreçlerini etkileyen bir teknoloji değişimi, yeni ticari ürün veya süreçlerin tanınması"³¹.

Bunlardan farklı olarak bazı denetim firmaları, çeşitli anketler veya kontrol listeleri kullanarak söz konusu faktörleri kavramaya ve onlardan kaynaklanabilecek riskleri azaltmaya çalışmaktadır. Benzer bir anket; "1) Şirketin faaliyet gösterdiği çevre, 2) Yönetimin tutumunun güvenilirliği, 3) Muhasebeyle ilgili tahminleri yapmada ya da muhasebe ilkelerini uygulamada karşılaşılan özel sorunlar" ³² gibi konularla ilgili soruları içerebilir.

Bazı özel durumlar vardır ki, mevcudiyetleri tespit edildiğinde denetçinin bazı özel prosedürler uygulamasını gerekli kılar. Bu durumlardan dört tanesi aşağıda belirtilmiştir: "Yönetimin muhtemel hileleri, şirketle birincil ve ikincil derecede ilgili şahıslarla olan işlemlerin varlığı, yasadışı hareketlerin olması ihtimali, bir ticari başarısızlığın olması

²⁹ J. C. Robertson, (1996), *Auditing 8th Ed.* (Chicago: R. D. Irwin Inc.), s. 149.

³⁰ John Dunn, (1991), *Auditing Theory and Practice* (Hertfordshire: Prentise Hall International (UK) Ltd.), s. 111.

³¹ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 199.

³² D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 117.

ihtimali"³³ . Denetçi eğer denetim faaliyetinin yürütülmesi sırasında yukarıdaki durumlarla veya benzerleriyle karşılaşarsa, bunların denetim riskini arttırıcı niteliklerine karşı önlem alma yoluna gitmelidir. Denetçi söz konusu önlemleri alma hususunda bir zaafa düşerse yasalar karşısında zor durumda kalabileceğini göz ardı etmemelidir. Denetçi denetim riskinde, yukarıda sayılan faktörlerin herhangi birinden kaynaklanabilecek bir yükselişi azaltabilmek için söz konusu faktörler hakkında daha fazla miktarda ve daha kaliteli kanıt toplama yoluna gidebilir. Zira toplanan kanıtların miktarı ve kalitesi arttıkça denetim riski azalacaktır. Denetçi yukarıda sayılan faktörlerden biri ya da birkaçından mütevellit bir denetim riski yükselişine karşı, uygulayacağı ilave denetim prosedürleri ve destekleyici testler yardımıyla denetim riskini düşürücü yönde ters bir etki yaratabilir ve denetim riskini kabul edilebilir bir seviyeye indirebilir. Ancak, daha önce de ifade edildiği üzere, bu çeşit ilave prosedürler, denetimin maliyetini arttıracak nitelikte olduğundan, denetçinin karar verirken bu noktayı da göz önünde tutması akılcı olacaktır.

Sonraki kısımlarda denetim riski unsurları tek tek ele alınacak ve son olarak da denetim riski modeli çerçevesinde söz konusu unsurların ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1.2.2 Önemlilik

Önemlilik, muhasebe denetimi terminolojisinde kullanılan kavramlar arasında en dikkate değer olanlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Önemlilik kavramının bu özelliği denetim faaliyetinin gerçekleştirilmesi sırasında, farklı safhalarda kullanılıyor olmasından ileri gelmektedir.

Önemlilik kavramı muhasebe denetimi ile ilgili çevreler tarafından değişik şekillerde tanımlana gelmiştir. Bu tanımlamalardan en yaygın olarak kullanılan önemliliği şöyle ifade etmektedir: "..... bir ihmal veya hata, basiretli bir kişi tarafından bilindiğinde, söz konusu kişinin yargısını

³³ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 117.

etkileyebilecekse, önemlidir"³⁴. Önemlilik hakkında yapılan diğer tanımlamalar da genel anlamda benzer ifadelere yer vermektedir. Burada göz önünde tutulması gereken nokta ise, söz konusu tanımlamaların önemliliği değil, neyin önemli olduğunu ortaya koymalarıdır. Neyin önemli olduğu ortaya koyulduktan sonra buradan önemliliğin ne olduğuna ulaşılmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında önemliliğin; "Bir mali tablo ögesinin, mali tabloları kullanan üçüncü kişilerin üzerindeki muhtemel etkisi"³⁵ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Önemlilik incelenirken gündeme gelen diğer bir kavram ise *önemli hata* kavramıdır. Bu kavramı kullanarak da önemlilik tanımlanabilmektedir. Böyle bir tanımlamada neyin önemli olduğu, önemli hata kavramı açıklanarak ortaya konulmakta ve buradan hareketle de önemlilik tanımlanmaktadır. "Önemli hata; etkileri , mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumlu ve dürüst olmamasına sebep olacak kadar önemli olan hata veya hiledir"³⁶. Buradan hareketle önemlilik tanımlanacak olursa, önemlilik; mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumlu ve dürüst olmamasına sebep olacak kadar önemli olan hata ve hilelerin, söz konusu mali tablolar üzerindeki etkisidir.

Mali tabloların denetimi sırasında önemlilik düzeyinin ne olacağı, başka bir deyişle, hangi hata ve hilelerin önemli kabul edileceğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Esasen, önemlilik düzeyinin belirlenmesi konusu, denetçinin kendi mesleki yargısını ilgilendirmektedir. Zira, mali tabloların denetlenmesi sırasında neyin önemli kabul edileceği konusunda belirlenmiş resmi kıstaslar mevcut değildir. Bu konuda uygulamacılar arasında tam bir görüş birliği oluşturulamamıştır. Bir kısım denetçiler önemlilik düzeyinin belirlenmesi için resmi kıstasların oluşturulmasını gerekli bulmakta iken, bir kısım denetçiler ise bunun denetçinin kendi mesleki yargısına bırakılması gerektiğini ileri sürmektedirler. İlk fikri

³⁴ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), **Perspectives in Auditing 4th Ed.** (Singapore: Mc Graw Hill International Editions Accounting Series), s. 242.

³⁵ H. F. Stettler, (1977), **Auditing Principles 4th Ed.** (New Jersey: Prentice - Hall Inc.), s. 113.

³⁶ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 196.

savunanların temel hareket noktası, denetçilerin yüklendikleri ağır sorumlulukların sonuçlarını hafifletmektedir. Zira, önemlilik düzeyinin belirlenmesi mali tabloların G.K.M.İ.'ne uyumlu ve dürüst olarak sunulup sunulmadığının tespiti açısından önemlidir. Bu konuda yapılacak bir hata, denetçiyi doğru ve dürüst bir şekilde sunulmamış mali tablolar hakkında olumlu görüş bildirme sorumluluğu ile karşı karşıya bırakacaktır. Yukarıdaki ikinci görüşü ileri sürenlerin hareket noktası ise, önemlilik düzeyinin çok sayıda ve birbirinden farklı özellik arz eden faktörlerden etkilendiği, bu çok sayıdaki ve farklı değişkeninde belli kıstaslarla sınırlandırılmasının, denetim faaliyetinin etkinliğini ve verimliliğini azaltacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. "Önemlilik üzerinde düşünülmesinin ana sebebi denetimi etkin ve verimli olacak şekilde ayarlamak" ³⁷ olduğundan, önemlilik düzeyinin belirlenmesinin denetçinin mesleki yargısına bırakılması, uygulama açısından daha faydalı olabilecektir.

Denetçi, önemlilik düzeyinin ne olması gerektiğine karar verirken farklı kriterlerden yararlanabilir. Bu kriterler; "mutlak hacim kriteri, nispi hacim kriteri, mali tablo unsurunun yapısı, çevresel koşullar, belirsizlikler ve bunların kümülatif etkileri" ³⁸ olarak özetlenebilir. Söz konusu kriterler arasında uygulamada en çok karşılaşılanı ise nispi hacim kriteridir. Bu kriterde esas, önemlilik düzeyinin belirlenebilmesi için, bir bilanço veya gelir tablosu unsuruna oranlanmasıdır. Mesela; toplam aktiflerin belli bir yüzdesi, vergi öncesi karın belli bir yüzdesi gibi.

Her ne kadar yukarıda önemlilik düzeyinin tespiti ile ilgili olarak belirlenmiş resmi kıstaslar mevcut değildir denildiyse de, uygulamacıların bu konuda yaygın olarak başvurdukları ve genel kabul görmüş bazı somut oranlar vardır. Bu oranlar daha ziyade planlama safhasında kullanılmakta olup aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

³⁷ Jack C. Robertson ve Frederick G. Davis, (1985), *Auditing 4th Ed.* (Plano, Texas: Business Publications Inc.), s. 199.

³⁸ J. C. Robertson, (1996), *Auditing 8th Ed.* (Chicago: Richard D. Irwin Inc.), s. 154.

Tablo - 1.1*
Planlama Safhasında Önemliliğin Genel Geçerli Kuralları

Müşterek Esaslar	Esasa uygulanan yüzde dilimi	Nispi üstünlükler
Vergi Öncesi Kar	%5-10	İlgililik
Toplam gelirler	%5-2	Kararlılık (istikrarlılık)
Toplam Varlıklar	%5-2	Öngörülebilirlik ve kararlılık (istikrarlılık)

* D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 115.

"Bir şirketin mali tabloları söz konusu olduğunda, önemlilik, her ikisinin de dikkate alınması gereken hem nitel hem de nicel boyutlara sahiptir"³⁹. Tablo- 1'de verilen oranlar önemliliğin nicel (kantitatif) yönünü vurgulamaktadır. Gerçekten de, önemlilik özellikle planlama safhasında nicel özellikler arz etmektedir. "Önemlilik esasen, şirketin mali tablolarının sunumunda neyin önemli olduğunun nicel bir ifadesidir"⁴⁰. Bunun yanısıra, denetim faaliyetinin değerlendirme safhasında önemliliğin nitel (kalitatif) özellikleri de gündeme gelmektedir. Aşağıda, denetimde önemliliğin nicel ve nitel yönleri sıralanmıştır.

"Nicel (kantitatif) faktörler;

bir hatanın mali tablolardaki belli kilit tutarlarla olan ilişkileri vs. nicel faktörlerdir.

- a) net kar,
- b) vergi öncesi net kar,
- c) gelir,
- d) toplam varlıklar,
- e) cari varlıklar (dönen değerler),
- f) öz sermaye

Nitel (kalitatif) faktörler;

- a) yasadışı ödemelerin olması ihtimali,
- b) hile olması ihtimali,
- c) bir müşterinin bir bankayla olan kredi anlaşmasının belli mali tablo oranlarının asgari düzeylerde tutulmasını içermesini gerektiren provizyonlar,

³⁹ John W. Cook ve Garry M. Winkle, (1988), **Auditing 4th Ed.** (Boston: Houghton Mifflin Company), s. 373.

⁴⁰ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 245.

d) kazançlardaki trende bir müdahale" ⁴¹.

Nicel faktörlerde dikkat edilmesi gereken husus, önemli kabul edilen hatanın bir mali tablo unsuruna nazaran nispi önemidir. Yani önemli bir hata, bir mali tablo unsurunun, mesela toplam varlıkların %2'sinden daha büyük bir tutardaysa önemli kabul edilir.

Ancak nitel faktörler söz konusu olduğunda nispi öneme bakılmaz. Zira, nitel faktörler daha ziyade usulsüzlükleri veya hileleri ifade ettiğinden, mali tablolarındaki bir hata veya usulsüzlük, eğer nitel özellik gösteriyorsa tutarının büyüklüğüne bakılmaksızın önemli kabul edilir. Mesela; şirketin çeşitli amaçlarla yaptığı yasadışı bir ödeme tutarı toplam varlıkların %0,5'inden az bile olsa da, denetçi açısından önemlilik arz eder.

Buraya kadar, önemliliğin ne olduğu ve önemlilik düzeyi üzerinde etkili olan faktörler açıklanmaya çalışıldı. Bundan sonra ise, önemliliğin muhasebe denetiminde ne amaçla ve nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

Yukarıda belirtildiği üzere, önemlilik kavramı bir denetim faaliyetinin birden çok safhasında kullanılmaktadır. Bu konu hakkında farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, bu farklılıklar birbirini destekleyici nitelik arz etmektedir.

Uygulamada en çok karşılaşılan durum, önemliliğin denetim faaliyetinin üç farklı aşamasında denetçiler tarafından kullanılmasıdır. "..... önemliliği denetim sürecinin üç aşamasında dikkate almak uygun olur: 1) Planlama, 2) Yürütme; kanıtların araştırılması ve incelenmesi, 3) Raporlama" ⁴². Bu durumu açıklayan bir başka ifadeye göre de denetçiler önemliliği üç safhada dikkate alırken şunları göz önünde tutarlar:

---

⁴¹ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 183.

⁴² David Flint, a.g.e., s. 127.

"1) Denetim programının planlaması için bir rehber olarak, 2) Kanıtların değerlendirilmesi için bir rehber olarak ve 3) denetim raporu hakkında karar vermek için bir rehber olarak" ⁴³.

Dikkat edilirse yukarıdaki ifadelerin ortaya koydukları esas aynı olmakla birlikte, değişen sadece aynı esasın ifade ediliş tarzı olmaktadır. Bunun yanında bazı yazarlar, önemliliğin planlama ve değerlendirme olmak üzere iki safhada kullanıldığını ileri sürmekte iseler de, bu görüş sadece tasnif açısından bir farklılık ve belki de bir kolaylık sağlamakta, esas üzerinde bir farklılığa yol açmamaktadır.

Denetim süreci boyunca önemlilik kavramının kullanıldığı üç safha içerisinde en çok üzerinde durulan safha planlama safhasıdır. Bu safhadaki önemlilik düzeyinin tespiti oldukça kapsamlı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Planlama safhasında önemlilik denildiğinde iki farklı yaklaşım gündeme gelmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki ".....önemliliği, yayınlanmış mali tablolarda ortaya çıkabilecek ancak yine de önemli kabul *edilmeyecek* en büyük (azami) düzeltilmemiş parasal (maddi) hata tutarı...." ⁴⁴ olarak ifade etmekteyken, ikincisi ise önemliliği "planlama amaçları açısından, denetçinin, mali tablolara güvenen basiretli bir kişinin yargısını etkileyebilecek en küçük (asgari) hata tutarı hakkındaki başlangıç tahmini"⁴⁵ olarak ifade etmektedir. Birinci ifade önemlilik düzeyinin üstündeki hata tutarlarını tespit ederken, ikinci ifade, belirlenen önemlilik düzeyinin altındaki hata tutarlarını tespit etmektedir. Şöyle ki; denetlenmekte olan bir işletmenin varlıklar toplamı 10.000.000.000.- TL ve önemliliğe esas olacak oranda %2 ise bu durumda;

$10.000.000.000.-TL \times \%2 = 200.000.000.- TL$ önemlilik sınırı olarak belirlenebilir. Yukarıdaki ifadeleri dikkate aldığımızda, ilk ifadeye göre önemlilik, belirlenen 200.000.000.- TL 'lik önemlilik sınırının üzerindeki

⁴³ J. C. Robertson ve F. G. Davis, a.g.e., s. 202.

⁴⁴ J. C. Robertson ve F. G. Davis, a.g.e., s. 199.

⁴⁵ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 150.

hataları tespit etmektedir. Yani, mali tablolarda ortaya çıkacak, mesela 250.000.000.-TL 'lik bir hata önemli kabul edilmelidir.

Benzer şekilde, ikinci ifadeye göre, önemlilik, belirlenen 200.000.000.-TL'lik sınırın altındaki hataları tespit etmektedir. Yani, mali tablolarda ortaya çıkacak mesela 150.000.000.-TL 'lik bir hata önemsiz kabul edilecektir.

Özetle, birinci ifadeye göre, belirlenen önemlilik sınırının üzerindeki hata tutarları mali tablo kullanıcılarının kararlarını etkileyecek iken, ikinci ifadeye göre de, söz konusu sınırın altında kalan hata tutarları kullanıcıların kararlarını etkilemeyecektir. Daha doğru bir ifadeyle, yukarıdaki ilk yaklaşım neyin *önemli* olduğunu, ikinci yaklaşım ise neyin *önemsiz* olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci yaklaşımı destekleyen başka bir ifade de önemliliğe "denetim planlamasında, ortaya çıkarılmamış muhtemel ve potansiyel hatalara karşı gösterilen bir müsamaha olarak bakılmasının gerektiğini"⁴⁶ ileri sürmektedir. Söz konusu hataların ortaya çıkarılmamalarının ve onlara müsamaha gösterilmesinin muhtelif sebepleri olabilir. Bu hatalar tespit edilemeyecek kadar küçük tutarlarda olduklarından kullanıcıların kararlarını etkileyemeyecek kadar önemsiz olabilirler ya da, söz konusu hataları ortaya çıkarmanın maliyeti bu hatalara müsamaha göstermenin sonuçlarından (maliyetinden) daha fazla olabilir vs.

Denetim planlamasında önemliliğin kullanılmasının sebeplerini belli başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür. Mesela "1) muhasebe önemliliği, 2) muhasebe ve kontrol sistemlerindeki kilit kontrol noktaları, 3) muhasebe ve kontrol sistemlerindeki kritik zayıf sahalara, 4) denetim raporu için gerekli olan bilgi ve veriler"⁴⁷ şeklinde bir tasnif yapılabilir. Bununla birlikte denetim planlaması safhasında önemliliğin kullanılmasının en önemli sebebi, önemliliğin örneklem seçimi üzerindeki doğrudan etkisidir.

⁴⁶ Michael A. Tursi, (1990), **Audit Planning Revised** (NewYork: AICPA Inc.), s. 29.

⁴⁷ David Flint, a.g.e., s. 129.

Zira, "önemlilik örneklem hacmini etkileyen bir faktör" ⁴⁸ olarak ortaya çıkmaktadır. Önemlilik düzeyi çok düşük olarak belirlenirse araştırılacak örneklem hacmi de büyüyecektir. Aksine, eğer önemlilik düzeyi yüksek olarak belirlenirse araştırılacak örneklem hacmi de küçülecektir. Önemlilik düzeyinin yüksek belirlenmesi, incelenmekte olan mali tabloların kullanıcıların kararlarını etkileyecek kadar önemli hata içerme ihtimalinin az olduğu, dolayısıyla riskin az olduğu anlamına gelecektir. Bu durumda güvenilirliği yüksek olan mali tablolardan seçilecek örneklem hacminin

küçük olması, denetim faaliyetinin etkin ve verimli yürütülmesi açısından yeterlidir. Bu durumun tam tersi de geçerlidir. Denetim planlamasında önemliliğin kullanılmasının diğer bir sebebi de uygulanacak denetim prosedürleri üzerindeki etkisidir. Önemlilik kavramı kullanılarak örneklem hacmi tespit edildikten sonra, bu örneklem hacmine uygulanacak denetim prosedürlerinin zamanlaması, yaygınlığı ve yapısının belirlenmesinde de önemlilik ciddi bir faktör olarak gündeme gelmektedir. Aynen örneklem seçiminde olduğu üzere, burada da, önemlilik düzeyi düşük olarak belirlenirse örneklem hacmi genişleyecek ve dolayısıyla uygulanacak denetim prosedürlerinin kapsamı da geniş tutulacaktır. Önemliliğin denetim prosedürlerinin zamanlaması ve yapısı üzerinde de benzer etkileri mevcuttur. "Önemlilik eşiği ne kadar düşük olursa, o kadar çok destekleyici test planlanması gerekmektedir" ⁴⁹.

Planlama safhasında önemliliğin kullanılabilmesi için öncelikli olarak başlangıç önemlilik tahmininin yapılması gereklidir. Başlangıç önemlilik tahmininin yapılması, denetim planlamasının en kritik noktalarından biridir. Zira, yukarıda değinildiği üzere, önemlilik, hem örneklem hacmi, hem de uygulanacak denetim prosedürleri üzerinde doğrudan etkili bir faktördür. "Denetçi, başlangıç önemlilik tahminini çoğunlukla bilanço gününden altı - dokuz ay önce yapar" ⁵⁰.

⁴⁸ H. F. Stettler, a.g.e., s. 111.

⁴⁹ D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 218.

⁵⁰ W. G. Kell, W. C. Boynton ve R. E. Ziegler, a.g.e., s. 78.

Planlama safhasındaki önemlilik kavramını ifade ederken ortaya çıkan farklılıklar, başlangıç önemlilik tahmini sırasında da gündeme gelmektedir. Yani başlangıç önemlilik tahmini hem azami hem de asgari tutarlar cinsinden ele alınmaktadır.

SAS No:47; Au Section 312.12'de yer aldığı şekli ile; "SAS No.47, pratik bir mesele olarak, mali tabloların tümü için önemlilik hakkındaki başlangıç yargısını, genellikle mali tabloların herhangi biri için önemli olabilecek asgari toplam hata tutarı olarak göstermektedir"⁵¹. Bu ifade ile başlangıç önemlilik tahmini asgari bir tutar olarak ele alınacaktır. Başlangıç önemlilik tahminini azami bir tutar olarak ele alan ifade ise şöyledir: "Başlangıç önemlilik tahmini; ki genel önemlilik sınırı denilecektir, denetçinin, mali tablolarda önemli hatalar olduğu halde hala basiretli kullanıcıların kararlarını etkilemeyeceğine inandığı azami tutardır"⁵². Denetçi bu yaklaşımlardan hangisini esas alacağına kendi mesleki tecrübesini ve birikimini kullanarak karar verecektir. Yukarıdaki ilk ifade meslek örgütünün kavrama bakış açısını ortaya koyduğundan, denetçinin bu yaklaşımı esas alması daha yerinde olacaktır.

"Denetçi başlangıç önemlilik tutarı hakkında karar verirken çok sayıda faktörün etkisindedir. Bu faktörler şunları içermektedir; kullanıcı grupları, kullanıcılar için önemli olabilecek mali tablo değişkenleri, nicel ve nitel ölçütler"⁵³.

Eğer denetlenen mali tablolarda yer alan bilgileri kullananlar denetlenen işletmeye kredi verenler ise, işletmenin daha çok varlıkları ve nakit akışı üzerinde duracakları için, denetçi, başlangıç önemlilik tahminini yaparken varlıklar ve nakit akışı ile ilgili olarak düşük bir önemlilik düzeyi belirleyebilir. Eğer denetlenen mali tablolarda yer alan bilgileri kullananlar işletme ortakları ise, onlar da daha ziyade karlılıkla ilgili kalemler üzerinde

⁵¹ Vincent M. O'Reilly ve diğerleri, (1985), *Montgomery's Auditing 11th Ed.* (Toronto: John Willey & Sons Inc.), s. 175.

⁵² Larry L. Perry, (1987), *Guide to Quality and Efficiency for Prentice Hall's Small Business Audit Manual* (New Jersey: Prentice-Hall), s. 34.

⁵³ C. W. Thomas, B. H. Ward ve E. O. Henke, (1991), *Auditing: Theory and Practice 3rd Ed.* (Boston: PWS-Kent Publishing Company), s. 166.

duracağından denetçi, başlangıç önemlilik tutarının belirlenmesinde gelir-gider kalemlerinin önemlilik düzeyini düşük olarak belirlerken diğer kalemlere daha yüksek bir önemlilik düzeyi öngörebilecektir.

"Yukarıda sayılan faktörlerin bazıları, başlangıç önemlilik tahmini ile, denetim prosedürlerinin tamamlanmasından sonra mali tabloların değerlemesinde kullanılan önemlilik standardı arasında farklılığa yol açabilir. Bu farklılıklar söz konusu faktörün zamanlamasından, yapısından ya da yaygınlığından kaynaklanabilir. Mesela; bir birleşme veya işin bir kısmının tasfiyesi gibi..."⁵⁴.

Başlangıç önemlilik tahmini ile denetim prosedürlerinin tamamlanmasından sonra belirlenen önemlilik düzeyinin birbirinden farklı olma ihtimali ilk bakışta bir tutarsızlık gibi görünse de, denetim faaliyetinin yapısı göz önünde tutulduğunda, denetim planının ve denetim planı unsurlarının belli bir esnekliğe sahip olmaları gerektiği görülmektedir. Denetim süreci boyunca çalışma koşullarında meydana gelebilecek değişiklikler doğrultusunda denetim planı ve onun unsurlarının değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, gözden geçirilmesi, denetim faaliyetinin etkinliği ve verimliliği açısından gereklidir. Buradan hareketle, denetim planlaması sürecinin ve onun unsurlarının belli bir oranda değişken olmaları gerektiği de rahatlıkla söylenebilir.

Başlangıç önemlilik tahmini yapan denetçi, bunu kullanarak örneklem hacmini ve örneklem hacmine uygulanacak olan denetim prosedürlerinin zamanlamasını, yaygınlığını ve yapısını tespit eder. Bundan sonra denetçi, belirlediği başlangıç önemlilik tahminini mali tablo kalemleri ile ilişkilendirir.

İşte, başlangıç önemlilik tahminin, münferid mali tablo hesapları ile ilişkilendirilen kısmı, o hesap için tespit edilen hoşgörülebilir hata tutarı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle; ".....planlama önemliliğinin her bir hesaba tahsis edilen tutarı, o hesabın hoşgörülebilir hata tutarı olarak adlandırılır"⁵⁵.

⁵⁴ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 244.

⁵⁵ J. C. Robertson, a.g.e., s. 156.

Bazı yazarlar önemlilikle hoş görülebilir hatayı aynı şekilde tanımlamışlardır. "Doğru ve dürüst sunumu değiştirmeden, belli bir toplamın içerebileceği azami hata, hoş görülebilir hatadır"⁵⁶. Dikkat edildiğinde hoş görülebilir hatanın bu tanımı, önemlilikle ilgili yukarıda verilen ilk tanımla hemen hemen aynıdır. Zaten bahis konusu yazarda hoş görülebilir hatanın bu derece genel olarak ele alınmasından ziyade, daha teknik bir yaklaşım olan ilk yaklaşımı tercih etmektedir.

Başlangıç önemlilik tahmininin münferit mali tablo hesaplarıyla ilişkilendirilmesinin sebebi olarak ".....kanıtların mali tabloların tümünden ziyade kısımları üzerinden toplanması"⁵⁷ gösterilebilir. Başlangıç önemlilik tahmininin mali tablo hesaplarıyla ilişkilendirilmesinde etkili olan birkaç dikkate değer faktör bulunmaktadır, bunlar: "1) İlgili kısmın nispi hata riski. 2) İlgili kısmı denetlemeye ilişkin nispi maliyet. 3) hem aşırı hem de noksan tespitlerin dikkate alınmasının gerekliliği"⁵⁸.

Aynen başlangıç önemlilik tahmininin belirlenmesinde olduğu gibi, söz konusu tahminin mali tablo hesaplarıyla ilişkilendirme sırasında da denetçinin başvurabileceği en güvenilir araç kendi mesleki yargısıdır. Ancak bazı uygulamacılar mesleki yargılarını ortaya koyarken destekleyici bir unsur olarak matematiksel formüller de kullanabilmektedirler. Bu formüllerden biri örnek olarak aşağıda sunulmuştur.

*Bir unsur için	Başlangıç önemlilik tahmini	$X = \frac{\text{Unsurun tutarı}}{\text{Önemliliğin ilişkilendirileceği mali tablo kalemlerinin toplam tutarı}}$
hoş görülebilir	= eksi	
hata tutarı	Mali tablolarda düzeltilmeden kalması muhtemel hata tutarı	

* D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 249.

⁵⁶ A. Millichamp, (1990), *Auditing: A Complete Course Text 5th Ed.* (London: DP Publications Ltd.), s. 217.

⁵⁷ Larry L. Perry, a.g.e., s. 83.

⁵⁸ C. W. Thomas, B. H. Ward ve E. O. Henke, a.g.e., s. 168.

Denetçiler, yukarıdaki vb. formülleri kullanarak mesleki yargılarını oluşturmakla beraber, bu vb. formüller yürütülen denetim faaliyetinin daha etkin ve verimli olmasını da bir ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Başlangıç önemlilik tahminini belirleyen ve bunu mali tablo hesapları ile ilişkilendiren denetçi, daha sonra, elde edilen kanıtların ve yapılan testlerin değerlemesi süreci için geçerli olacak yeni bir önemlilik düzeyi tespit etmelidir. Değerleme süreci içinde yeni bir önemlilik tutarı belirleyen denetçi, daha sonra denetim faaliyetinin etkin ve verimli olarak yapılıp yapılmadığını anlamak amacıyla başlangıç önemlilik tahmini ile değerlendirme sürecinde hesaplanan önemlilik tutarlarını mukayese edecektir. Bu kıyastan elde edilecek sonucu da, mesleki yargısının ışığında, mali tabloların G.K.G.M.İ. 'ne uygun olarak, doğru ve dürüst bir şekilde hazırladığına kani olmak için kullanacaktır. " Kanıt toplama safhasındaki önemlilik tespit edildikten sonra, hesap bakiyelerinin dürüst bir şekilde sunulup sunulmadığına karar vermek amacıyla, başlangıç önemlilik tahmini ile kıyaslanır" ⁵⁹.

Önemlilik hakkında buraya kadar anlatılanları ana hatlarıyla özetlemek amacıyla, bir denetim faaliyeti boyunca önemliliğin nasıl kullanıldığını beş madde halinde sıralamak mümkündür:

"....1) Başlangıç önemlilik tahminini yap, 2) Başlangıç önemlilik tahminini kısımlara dağıt, 3) Her bir kısımdaki toplam hatayı hesapla, 4) Tüm kısımların bileşik hatasını hesapla 5) Yayınlanmış tahmini, başlangıç önemlilik tahmini veya gözden geçirilmiş önemlilik tahmini ile kıyasla" ⁶⁰.

---

⁵⁹ C. W. Thomas, B. H. Ward ve E. O. Henke, a.g.e., s. 170.

⁶⁰ Larry L. Perry, a.g.e., s. 34.

1.2.3 Denetim Riski Unsurları

Bazı kaynaklarda tasnif itibari ile farklılık gösterse de, denetim riski unsurları, ilgili çevrelerde genel kabul gördüğü ve SAS No.47'de de belirtildiği şekliyle şunlardan oluşmaktadır:

- Yapısal risk (inherent risk)
- Kontrol riski (control risk)
- Bulgu riski (detection risk)

Denetim riski unsurlarının, denetim riskiyle olan ilişkileri de denetim riski modelinde basit haliyle şu şekilde ifade edilmektedir.

$$AR = IR \times CR \times DR$$

Yukarıdaki formülde AR: Denetim riskini, IR: Yapısal riski, CR: Kontrol riskini ve DR: Bulgu riskini ifade etmektedir.

Şekil-1'de denetim riski unsurları ile denetim süreci arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır.

Şekil -1.1*

Denetimin planlanması	İç kontrol sisteminin anlaşılıp test edilmesi	Destekleyici testlerin uygulanması	Denetim raporunun yayınlanması
Yapısal riskin belirlenmesi	Kontrol riskinin belirlenmesi	Bulgu riskinin oluşturulması	Denetim riskinin değerlendirilmesi

* D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 194.

Şekilde de görüldüğü üzere denetim planlamasının yapılabilmesi için yapısal riskin, iç kontrol sisteminin değerlendirilmesinin yapılabilmesi için

kontrol riskinin belirlenmesi, destekleyici testlerin uygulanabilmesi için de bulgu riskinin oluşturulması gerekmektedir. Denetim faaliyetinin son aşaması olarak denetim raporunun yayınlanabilmesi için de denetçi genel denetim riskini değerlemek zorundadır.

1.2.3.1 Yapısal Risk

"Yapısal risk; hiçbir kontrol yapısı ögesinin olmadığı varsayımı altında, bir iddianın önemli bir hataya karşı hassasiyetidir"⁶¹. Burada, denetlenmekte olan işletmenin iç kontrole ait hiçbir politikaya veya prosedüre sahip olmadığı bir durumun mevcut olduğu varsayılmaktadır. Böyle bir durumda, işletme yönetiminin mali tablolarında ileri sürdüğü iddiaların önemli hatalar veya usulsüzlükler içermesi ihtimali, yapısal risk olarak adlandırılmaktadır. "Yapısal risk koşulları tarafından etkilenmesi ihtimali en yüksek olan denetim hedefleri- diğer bir ifade ile mali tablo iddiaları (çevirenin notu) - değerlendirme, haklar ve borçlar ile sunuş ve açıklamadır"⁶².

Adından da anlaşılacağı üzere, yapısal risk, denetlenen işletmenin yapısındaki zaafiyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu yapısal zaafiyetler içsel veya dışsal faktörlerden ileri geliyor olabilir. İçsel faktörler denildiğinde işletmenin kendi iç yapısı, yani yönetimin anlayışı, işletmenin mali ve idari yapısı, iş görenlerin tutumları vs. akla gelmektedir. Dışsal faktörler denildiğinde ise işletmeyi çevreleyen koşullar akla gelmekte, işletmenin faaliyet gösterdiği sektör, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar ve hatta dünya ekonomisinin trendi, işletmeyi bağlayan hukuki ve ticari bağlantılar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Yapısal risk incelenirken, yapısal riskle nispi risk arasındaki ilişkiyi de göz önünde tutmak yerinde olacaktır. "Nispi risk kavramı yapısal riskle

⁶¹ J. D. Wilson ve S. J. Root, (1989), *Internal Auditing Manual 2nd Ed.* (Boston, Massachusetts: Warren, Gorham & Lamont), s. 14-15.

⁶² V. M. O'Reilly ve diğerleri, a.g.e., s. 170.

yakından ilgilidir. Denetim uygulamasında, nispi risk, daha az ya da daha çok yapısal risk içeren koşullara işaret eder⁶³. Nispi risk yaklaşımı hem içsel hem de dışsal faktörler hakkında geçerlidir.

İçsel faktörler söz konusu olduğunda, hesap bakiyelerinden ve işlem sınıflarından da söz etmek gereklidir. Zira "mali tablo hataları, hesap bakiyelerindeki veya işlem sınıflarındaki koşullardan da kaynaklanabilir"⁶⁴. Nispi risk yaklaşımı çerçevesinde bazı hesap bakiyeleri veya işlem sınıfları diğerlerinden daha çok ya da az yapısal risk taşıyabilir. Mesela; "kasa hırsızlığa karşı stoklardaki kömürden daha hassastır"⁶⁵. Zira, dönem boyunca kasa oldukça çok işlem gören hesaptır, nispi önemi de dikkate alındığında hata veya usulsüzlüğe uğrama ihtimali diğer birçok hesaptan daha fazladır.

Yapısal risk bazı durumlarda işletmeye ait tüm varlıkları, bazı durumlarda da yalnızca münferit hesapları etkiler. İşletmenin tüm varlıklarını etkileyen yapısal risk faktörleri şunlardır: "(1) Çıkar çatışmaları, (2) İşletme sermayesindeki kritik kısıtlar, (3) Yönetimin faaliyet sonuçlarında hileye başvurma eğilimi ve (4) Yönetim ve muhasebede kilit noktadaki personelin yüksek değişim hızı"⁶⁶. Münferit hesapları etkileyen faktörler de şöyle sıralanabilir: "İhtilafli muhasebe belgeleri, denetimi zor olan işlemler ve bakiyeler, hesaplamaların karmaşıklığı, muhasebe tahminlerinin güvenilirliğini sağlayan yönetim prosedürleri, belli varlıkların zarara, hırsızlığa ya da hileye karşı hassasiyeti"⁶⁷.

Dışsal faktörlerle ilgili olarak yapısal riskten bahsetmek gerektiğinde yine nispi risk yaklaşımı çerçevesinde mesela; bazı sektörler yapısal olarak diğerlerinden daha riskli olabilirler, "yeni gelişen yüksek teknoloji bir sektör, kararlı biracılık sektörüne nazaran her türden hataya daha müsaittir"⁶⁸. Aynı şekilde, olaya ülke ekonomisi açısından bakıldığında,

⁶³ J. C. Robertson, a.g.e., s. 149.

⁶⁴ V. M. O'Reilly ve diğerleri, a.g.e., s. 170.

⁶⁵ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 83.

⁶⁶ W. G. Kell, W. C. Boynton ve R. E. Ziegler, a.g.e., s. 477.

⁶⁷ W. G. Kell, W. C. Boynton ve R. E. Ziegler, a.g.e., s. 477.

⁶⁸ A. Millichamp, a.g.e., s. 217.

ağır bir resesyon dönemindeki yapısal risk, ekonominin istikrarlı olduğu bir döneme nispeten

daha hissedilir olacaktır. Yasal mevzuatta açıkların bulunduğu bir durumda, iyi düzenlenmiş kanunların bulunduğu bir duruma göre hata ve hileye daha mütemayildir.

Bazı durumlarda işletme açısından içsel ve dışsal faktörleri aynı anda bünyelerinde barındırırlar;

"Sektöre nispeten tutarsız karlılık, ekonomik faktörlere karşı aşırı hassas faaliyet sonuçları, devamlılık sorunları, geçmiş dönemlerde tespit edilmiş büyük, bilinen ve muhtemel hatalar, yönetimin muhasebe bilgisinin yetersiz olması vs"⁶⁹.

Yapısal riski oluşturan faktörler incelendiğinde, denetçinin bu faktörler üzerinde herhangi bir etkisinin olamayacağı görülmektedir. Zira gerek içsel faktörler, gerekse dışsal faktörler- ki bunlar sistematik ve sistematik olmayan risk faktörleri olarak da adlandırılabilir- denetçinin dışında oluşup gelişen ve onun kontrol edemeyeceği unsurlardan müteşekkildir. Bu durumda yapısal riskle ilgili olarak denetçinin yapabileceği çok az Şey vardır. Denetçi yapısal riski oluşturan faktörleri mümkün olan en iyi Şekilde kavramak amacıyla işletmeyi, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörü, ülke ve dünya ekonomisinin genel trendini, işletmeyi etkileyebilecek hukuki, idari, ticari gelişmeleri dikkatle analiz etmelidir. Bu sayede denetçi yapısal riskin denetlenen mali tablolar üzerindeki potansiyel etkilerini de tahmin edebilecek ve yapısal risk düzeyini belirlerken bunları da dikkate alabilecektir.

"Denetçiler, diğer kanıt toplama prosedürlerini dışlayarak yapısal riskin sıfır olduğuna tamamen güvenemezler. Bu yüzden Şöyle bir durum söz konusu değildir"⁷⁰:

$$AR = IR (=0) \times CR \times DR = 0$$

⁶⁹ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 121.

⁷⁰ J. C. Robertson, a.g.e., s. 152.

Denetçilerin denetim riskini değerlerken yapısal riski sıfır olarak kabul etmeleri pek gerçekçi ve akılcı olmayacaktır. Aksine bir tutum içerisinde olan denetçinin mesleki özen standardına aykırı davrandığı ileri sürülebilir.

1. 2.3.2 Kontrol Riski

ASB'nin SAS No:47'de tanımladığı şekliyle kontrol riski; "bir iddiada ortaya çıkabilecek önemli bir hatanın, işletmenin iç kontrol sistemi tarafından önceden önlenememesi ya da tespit edilememesi riskidir"⁷¹. Bir önceki kısımda yapısal riski tanımlarken işletmenin herhangi bir iç kontrol yapısına sahip olmadığı bir durum varsayılmıştı. Kontrol riskindeyse işletmede mevcut ve işleyen bir iç kontrol yapısı vardır. Buradaki risk, söz konusu iç kontrol sisteminin, mali tablolardaki hataların oluşmasını engelleyememesinden ya da varolan önemli hataları tespit edememesinden kaynaklanmaktadır. İç kontrol sisteminin bu yapısı, sistem dizayn edilirken (oluşturulurken) yapılan düzenleme hatalarından ya da iyi düzenlenmiş bir iç kontrol sisteminin etkin olarak çalıştırılmamasından ileri geliyor olabilir. Bu bağlamda denetçinin ilk yapması gereken müşteri işletmedeki iç kontrol sistemini en iyi şekilde tanıtmaktır. Bunun için denetçi sistemin esaslarını, yürütülme tarzını, sistemde yer alan personelin niteliklerinin uygun olup olmadığını ve sistemin önceden belirlenmiş esaslar çerçevesinde ve etkin bir biçimde uygulanıp uygulanmadığını araştırır. Denetçi, bu anlamda, müşteri işletmenin kontrol sistemini ve muhasebe sistemini kavrayabilmek için, "geçmiş yılların denetim sonuçlarını tekrar gözden geçirebilir, mülakatlar yapıp işletmenin el kitaplarını gözden geçirebilir, bilgisayar destekli sistemler kullanabilir, işlemleri tekrar gözden geçirebilir"⁷². Bu sayılanları yaparken de denetçi bazı basit teknikler kullanır, bu tekniklerden bazıları şunlardır: "Soruşturma, yoklama, gözlem ve performans prosedürleri"⁷³.

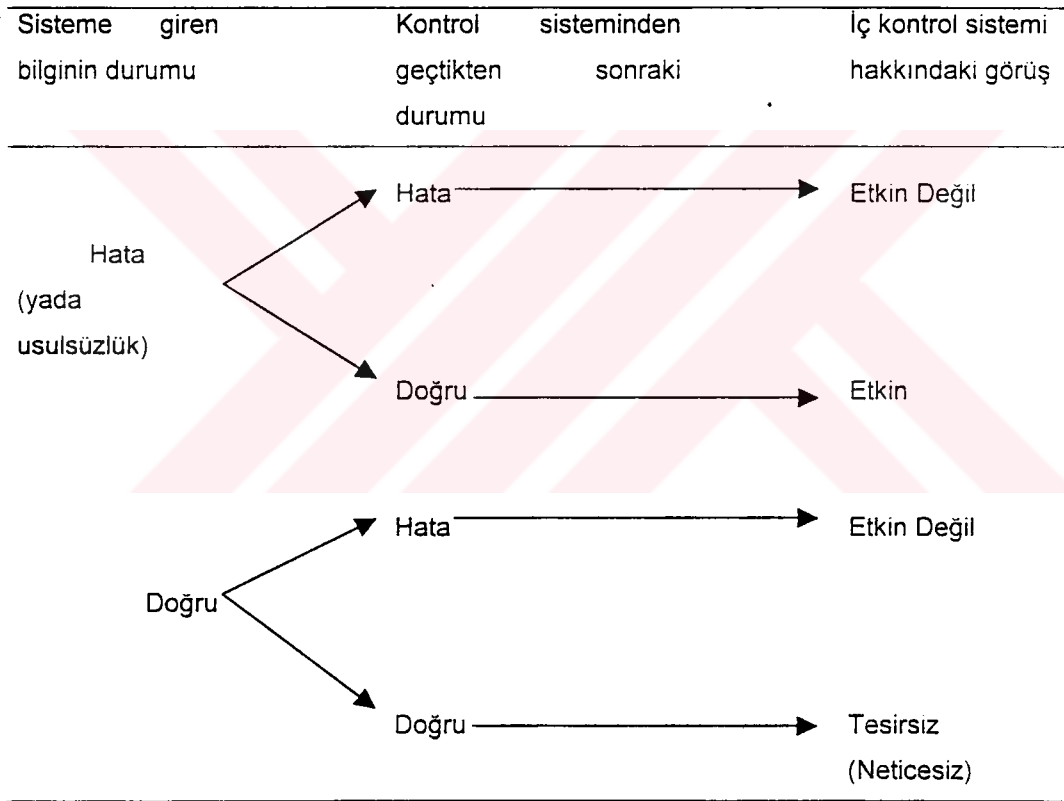
⁷¹ J. D. Wilson ve S. J. Root, a.g.e., s. 145.

⁷² V. M. O'Reilly ve diğerleri, a.g.e., s. 220-222.

⁷³ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 122.

Denetçi bu tekniklerden tek bir tanesini kullanabileceği gibi, birçoğunu aynı anda, değişik yoğunluklarda da uygulayabilir. Bu ikincisi daha sık karşılaşılan bir uygulama olup denetimin etkinliğini artırıcı bir etki yapar. Denetçi bu tekniklerden yararlanarak bir yandan müşteri işletmenin iç kontrol sistemini tanımakta bir yandan da sistemin etkinliğini ölçmektedir. Denetçi, iç kontrol sisteminin etkinliği hakkında karar verirken Şekil- 1. 2'deki gibi basit bir model kullanabilir.

Şekil - 1.2 İç Kontrol Olasılıkları ve Neticeleri*

* J .C. Robertson, a.g.e., s. 151.

Sisteme giren bir bilgi hata veya usulsüzlük içerdiği halde, iç kontrol sisteminden geçtikten sonra da hala hata veya usulsüzlük içeriyorsa, yani sistem söz konusu hatayı önleyemiyor veya tespit edemiyorsa sistemin etkin olmadığı sonucuna varılır. Eğer sisteme giren hatalı bilgi sistemden geçtikten sonra düzeltiliyorsa, yani sistem hatalı bilgiyi önleyebiliyor veya

tespit edebiliyorsa sistemin etkin olduğu kabul edilir. Buna karşın sisteme giren doğru bir bilginin, iç kontrol sisteminden geçtikten sonra hatalı olduğu sonucu doğuyorsa, sistemin etkin olmadığı söylenebilir. Sisteme giren doğru bilginin sistemden geçtikten sonra da doğru olduğu kabul ediliyorsa, sistemin o bilgi üzerinde etkisiz olduğu kabul edilir.

Yukarıda açıklanan tüm inceleme ve araştırmalar sonucunda müşteri işletmenin iç kontrol sistemi hakkında bir fikir sahibi olan denetçi, buradan yola çıkarak kontrol riskini tayin eder. "Denetçi kontrol riskini genellikle iç kontrol hakkındaki çalışma ve değerlemeler tamamlandıktan sonra belirler"⁷⁴.

Denetçinin kontrol riskini sıfır olarak belirlemesi, başka bir deyişle işletmenin iç kontrol yapısına tam anlamıyla mutlak bir güven duyması hem olası değildir, hem de meslek standartlarına uygun düşmemektedir. Kontrol riskini sıfır kabul eden denetçi, iç kontrol sisteminin değerlemesiyle ilgili prosedürleri uygulamakta ihmalkar davranmakla itham edilebilir. "Denetçi, diğer denetim prosedürlerini dışlayarak iç kontrol sistemine mutlak bir güven duyamaz. Bu yüzden aşağıdaki gibi bir durum söz konusu değildir"⁷⁵:

$$AR = IR \times CR (=0) \times DR = 0$$

"Denetim riski yüksekse, denetçi tamamlama testlerinden tamamen kaçınır ve sadece destekleyici testleri uygular"⁷⁶.

Aynen yapısal risk gibi, kontrol riski de denetçinin kontrolü dışında oluşmakta ve gelişmektedir. Kontrol riski tamamen müşteri işletmenin iç yapısıyla ilgili olduğundan denetçinin herhangi bir müdahalesi olamamaktadır. Denetçi, eğer varsa, müşteri işletmenin iç kontrol sistemini en iyi şekilde analiz edecek ve kontrol riskini en etkin şekilde belirlemeye çalışacaktır. Kontrol riskinin belirlenmesi, SAS No.55 (AU Section 319.29)

⁷⁴ J. C. Robertson ve F. G. Davis, a.g.e., s. 196.

⁷⁵ J. C. Robertson, a.g.e., s. 152.

⁷⁶ A. Millichamp, a.g.e., s. 217.

da tanımlandığı haliyle; "bir işletmenin iç kontrol sisteminin politika ve prosedürlerinin, mali tablolardaki önemli hataları bulma veya önlemedeki etkinliğinin değerlendirilmesi sürecidir" ⁷⁷. Bu sürecin nasıl işlediği aşağıda Şekil- 1.3' de özetlenmiştir.

* Kontrol riskini belirlerken ve destekleyici testleri hazırlarken belli hesap bakiyeleriyle ya da işlemlerle ilgili yönetim iddiaları/denetim hedefleri ayrı ayrı ele alınmalıdır.

+ Kavramsal olarak denetçi için, kontrol sistemi hakkında bir fikir sahibi oluncaya kadar herhangi bir kontrol testi uygulamamak mümkün olabilir. Ne var ki, uygulamada denetçinin bazı yardımcı testleri uygulamadan bir fikir sahibi olduktan sonra kontrol testleri uygulamayı planlaması muhtemel değildir.

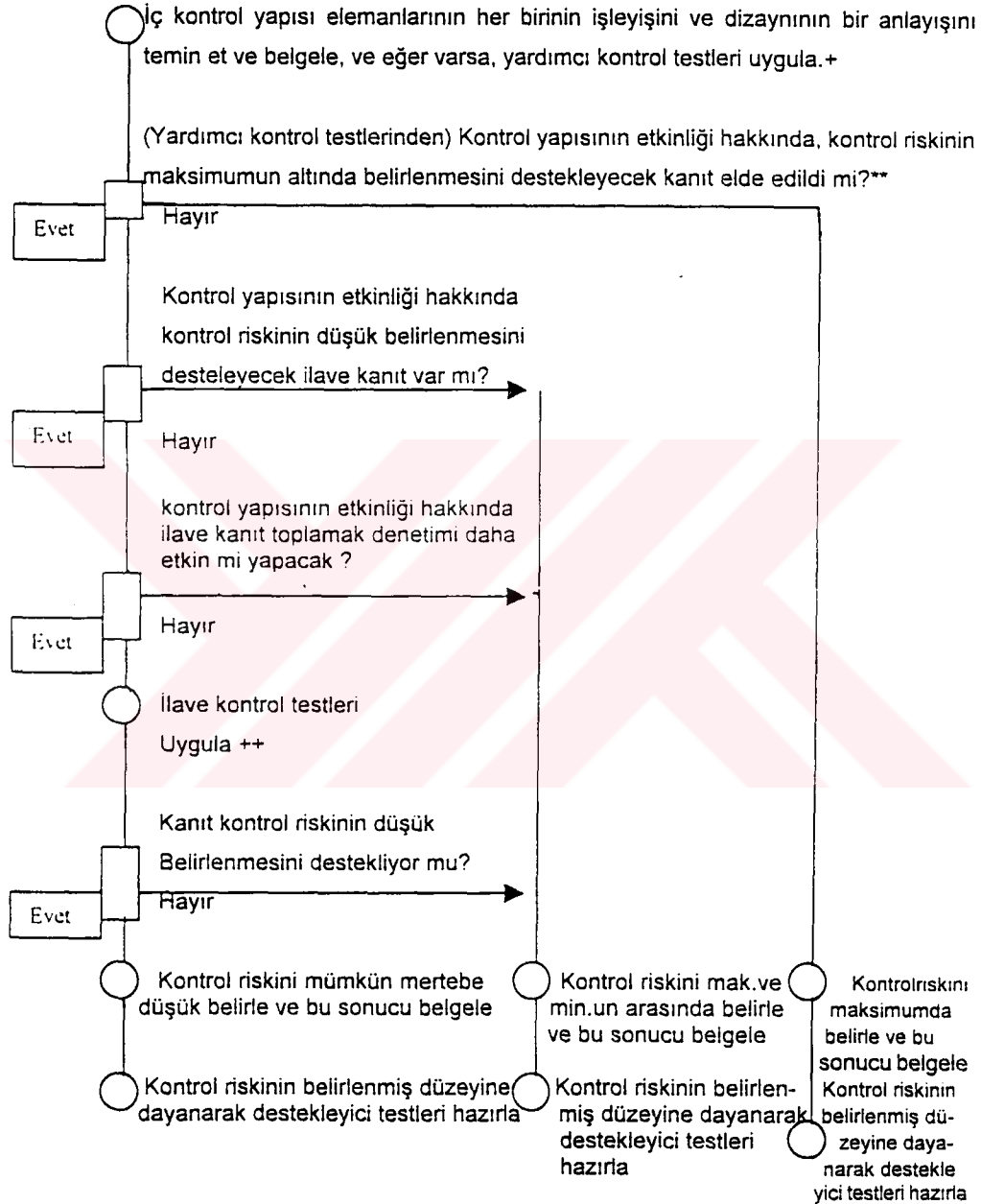
** Kontrol yapısı politika ve prosedürlerinin etkinliği hakkındaki kanıt, yardımcı kontrol testleri olarak planlanmış denetim prosedürlerinin bir sonucu olabilir; alternatif olarak, benzer bir kanıt, fikir oluşturulurken uygulanan denetim prosedürlerince tesadüfi olarak uygulanan yardımcı kontrol testlerinin bir sonucu da olabilir.

++ Denetçinin ilave kontrol testlerini tekrar uygulamak istediği yenilenen bir anlaşma da denetçi bu noktadan başlayabilir ve kontrol testlerini eşzamanlı olarak uygulayarak anlayışını güncelleştirebilir.

---

⁷⁷ V. M. O'Reilly ve diğerleri, a.g.e., s. 228.

Şekil - 1.3 Kontrol Riskinin Belirlenmesi*

"Denetçiler bir müşteriyi arka arkaya birkaç yıl denetlediklerinde iç kontrol riski hakkında önceden fikir sahibi olurlar. Bu, iç kontrol hakkındaki yargıya bir dayanak noktası oluşturur ve şunları: (1) Belli bir müşteriyle faydalı bir tecrübenin devamlılığını ve (2) eğer koşullar kötü yönde değişirse muhtemel

bir zararı ve denetçinin kontroldeki bozukluğu fark etmede yetersiz kaldığını"⁷⁸ ifade eder.

1.2.3.3 Bulgu Riski

SAS No.47 Bulgu riskini; "denetçinin bir mali tablo iddiasında varolan önemli bir hatayı tespit edememesi riski"⁷⁹ olarak tanımlamaktadır. Bulgu riski, bir işletmede mevcut iç kontrol politika ve prosedürleri tarafından tespit edilemeyen ve mali tabloları etkileyecek derecede önemli olan hata veya usulsüzlüklerin, denetçinin uygulayacağı denetim prosedürleri tarafından da bulunamaması ihtimalini ifade etmektedir. "Etkin olmayan testler, varılan yargıdaki yanlışlar ve sonuçların isnad edileceği yetersiz kanıtlar hep bulgu riskinin örnekleridir"⁸⁰.

Yapısal risk ve kontrol riskinin aksine bulgu riski tamamen denetçinin kontrolü altındadır. Bulgu riski esas itibari ile denetçinin uygulayacağı prosedürlere bağlı olduğundan, denetçi bulgu riskinin düzeyine doğrudan müdahale edebilir. Denetçi bu müdahaleyi destekleyici testler kullanarak gerçekleştirir. "Her bir hesap için, destekleyici testlerin ölçeğini, yapılarını, zamanlamalarını ve kapsamalarını da içerecek biçimde bulgu riski düzeyini belirler"⁸¹.

Denetim uygulamasında, ne var ki, denetçilerin bulgu riski düzeyini doğrudan belirlemeleri pek sık karşılaşılan bir durum değildir. Denetçiler bulgu riski düzeyini denetim riski modelini kullanarak tayin ederler. Şöyle ki:

$$AR = IR \times CR \times DR \longrightarrow DR = AR / IR \times CR$$

Denetimin planlama aşamasında denetçi ilk olarak kendisi için kabul edilebilir olan genel denetim riski düzeyini tayin eder. Daha sonra yapısal

⁷⁸ J. C. Robertson ve F. G. Davis, a.g.e., s. 196.

⁷⁹ J. D. Wilson ve S. J. Root, a.g.e., s. 14-15.

⁸⁰ C. W. Thomas, B. H. Ward ve E. O. Henke, a.g.e., s. 31.

⁸¹ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 122.

risk ve kontrol riski düzeyleri hakkında varsayımlarını, ya da diğer bir ifade ile tahminlerini ortaya koyar. Daha sonra denetim riski modelini kullanarak kabul edebileceği bulgu riski düzeyini belirler. Mesela, denetçi, genel denetim riskini ortalama bir değer olan %5 seviyesinde kabul etmişse, yapısal risk düzeyini bu riski oluşturan tüm unsurları hesaba katarak %40 düzeyinde, etkin çalışan ve iyi düzenlenmiş bir iç kontrol yapısının mevcudiyetine dayanarak kontrol riskini de %20 düzeyinde belirlediğinde, model gereği bulgu riski şu düzeyde olacaktır:

$$AR = IR \times CR \times DR \rightarrow 0,05 = 0,40 \times 0,20 \times DR \rightarrow DR = 0,05 / 0,40 \times 0,20$$

$$DR = 0,625$$

Bu değer yaklaşık olarak %62'lik bir düzeyi ifade etmektedir ve bir hayli yüksektir. Yukarıdaki örnekte yapısal risk ve kontrol riski düzeyleri oldukça düşük belirlenmiştir. Yani işletmenin içinde bulunduğu çevresel faktörlerden kaynaklanan sistematik ve sistematik olmayan riskler nispeten düşüktür. Aynı şekilde işletmenin sahip olduğu iç kontrol sistemi iyi düzenlenmiş ve etkin çalışan bir sistem olduğundan kontrol riski de düşük bir düzeyde belirlenmiştir. Böyle bir durumda denetçi az miktarda kanıt toplayarak kabul edilebilir genel denetim riski düzeyine ulaşabilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur;

"Denetçinin yapısal risk ve kontrol riski düzeyi hakkındaki tahminleri düştükçe kabul edilebilir bulgu riski düzeyi yükselecektir. Denetçi, destekleyici test uygulamasını dışlayarak sadece yapısal risk ve kontrol riski tahminlerine güvenmemelidir"⁸².

Buradan hareketle bulgu riski ile toplanacak kanıt miktarı arasında şöyle bir ilişkiden bahsedilebilir; bulgu riskinin yüksek olması toplanacak kanıt miktarının az olacağı anlamına gelmektedir, yani, bulgu riskinin seviyesi yükseldikçe toplanması gereken kanıt miktarı azalacak, bulgu

⁸² Michael A.Tursi, a.g.e., s. 28.

riskinin seviyesi düştükçe toplanması gereken kanıt miktarı artacaktır. Yukarıdakinin tersi bir durumda; yani, ekonominin bir resesyon döneminde olduğu, sektör karlarının düşük düzeylerde seyrettiği ve müşteri işletmenin iç kontrol sisteminin hata ve usulsüzlükleri önleme ve tespit etmede etkin olamadığı bir durumdaysa bulgu riski:

$$DR = \frac{0,05}{0,60 \times 0,80} \cong 0,104 \text{ olarak belirlenecektir.}$$

Bu örnekte, bir önceki örneğe göre yapısal risk %40 düzeyinden %60 düzeyine, kontrol riski de %20 düzeyinden %80 düzeyine çıkmıştır. Denetçinin kendisi için kabul edebileceği genel denetim riski %5'lik seviyesini korumuştur. Bu durumda matematiksel olarak, pay sabit kaldığında payda büyüyorsa sonuç küçülecektir. Bulgu riski de bir önceki örnekte yaklaşık %62 düzeyindeyken burada yaklaşık olarak %10 seviyesine düşmüştür. Bulgu riskinin bu derece düşük bir düzeyde belirlenmesi, denetçinin kabul edilebilir genel denetim riski seviyesini sağlayabilmesi için önceki duruma göre daha çok miktarda kanıt toplamasını gerektirecektir.

Denetçi bulgu riskini belirlerken iki farklı tipte kanıt toplar: 1) Analitik kanıtlar, 2) Destekleyici kanıtlar. Analitik kanıt toplamak için denetçinin analitik testler uygulaması gerekliken, destekleyici kanıt toplayabilmek için destekleyici ayrıntı testleri uygulaması gerekmektedir. Bu ayrıma dayanarak bazı kaynaklar bulgu riskini ikiye ayırmışlardır. Buna göre bulgu riski; "Analitik risk (AR) ve destekleyici risk (SR) olmak üzere ikiye bölünür. Bu yüzden de denetim riski modelinin formülü aşağıdaki şekilde değişir"⁸³:

$$AR = IR \times CR \times AR \times SR$$

"Analitik prosedürlerle destekleyici ayrıntı testleri birbirlerinin tamamlayıcısı olduğundan, birinden sağlanan güvence bulgu riskini istenen seviyeye

⁸³ John Dunn, a.g.e., s. 112.

düşürmek için denetçinin diğerinden ihtiyaç duyduğu güvenceyi aynı oranda azaltır"⁸⁴.

Bu ifadeyi şu şekilde yorumlamakta mümkündür: Denetçinin analitik testlerin veya destekleyici testlerin birinden topladığı kanıt miktarı, söz konusu iki prosedür birbirlerini tamamladığından, diğerinden toplanması gereken kanıt miktarını otomatik olarak azaltır. Başka bir açıdan bakıldığında da eğer denetçi analitik veya destekleyici prosedürlerin birinden istediği ölçüde kanıt elde edememişse, arzu edilen bulgu riski düzeyine ulaşabilmek için diğerinden planlanandan daha fazla miktarda kanıt toplamak zorunda kalabilir.

Yukarıda sözü edilenin dışında, uygulamada daha sık karşılaşılan haliyle, bulgu riski, iki ayrı risk unsurunu içerecek şekilde ikiye bölünmektedir. Bu unsurlar; *örnekleme riski* ve *örnekleme dışı risk* tir.

Örnekleme riski; istatistiki teknikler kullanılarak belirlenen bir örneklemden elde edilen kanıtların, örneklemin temsil ettiği bütünün tümünden elde edilecek kanıtlardan daha az ya da daha çok hata ve usulsüzlük içermesi ihtimali olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda örnekleme riski iki farklı biçimde ortaya çıkabilir:

- "1) Yanlış kabul riski (bazen beta riski de denir): Örneklemin, kayıtlı hesap bakiyesi önemli hatalar içerdiği halde, önemli hata içermediği sonucunu desteklemesi riskidir.
- 2) Yanlış red riski (bazen alfa riski de denir): Örneklemin, kayıtlı hesap bakiyesi önemli hatalar içermediği halde, önemli hata içerdiği sonucunu desteklemesi riskidir."⁸⁵

Örnekleme dışı risk ise "her bir ögeyi, prosedürlerin zamanlamasını ve denetçinin yeteneğini ve özenini test etmek için kullanılan denetim prosedürleri ile ilgilidir"⁸⁶. Denetçi örnekleme dışı risk hakkında kanıt toplayabilmek için destekleyici testlere başvurur.

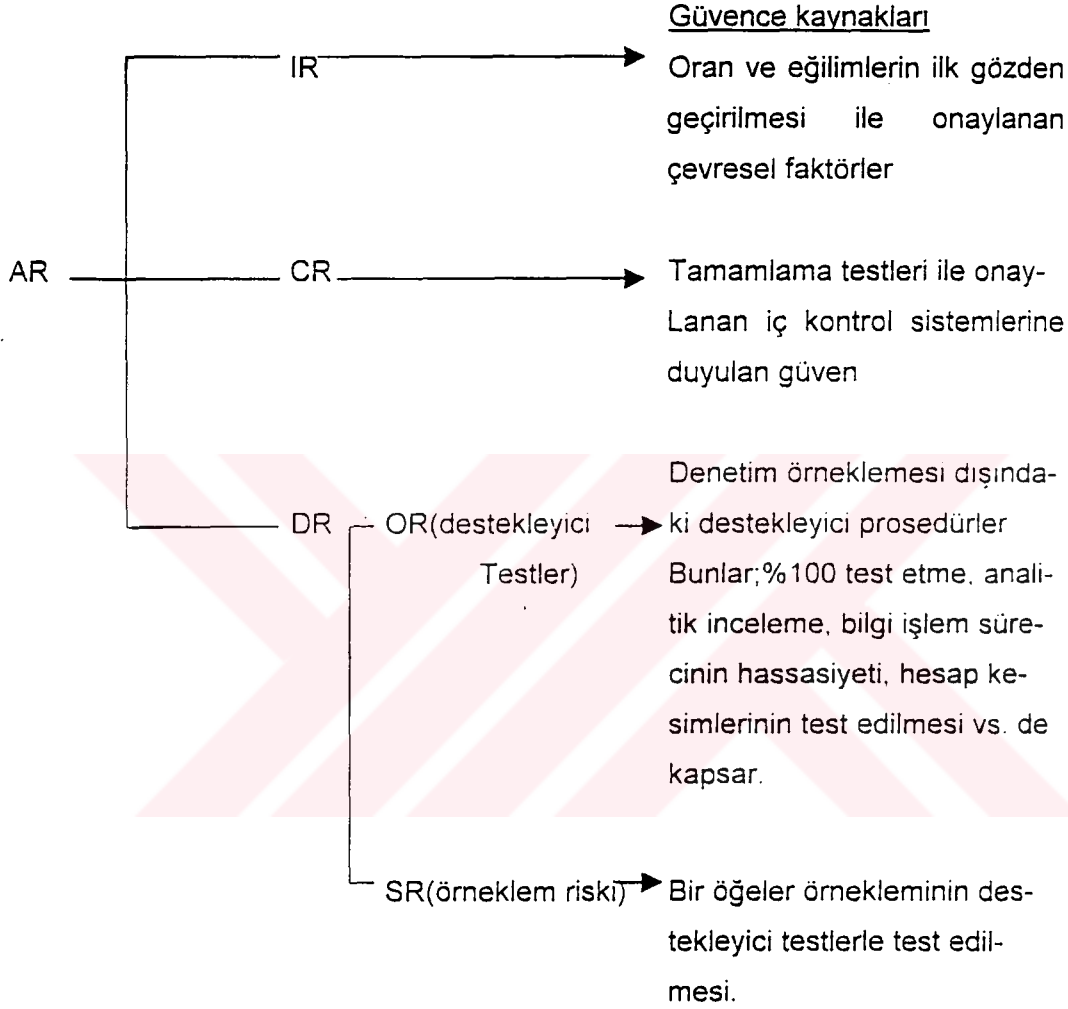
⁸⁴ V. M. O' Reilly ve diğerleri, a.g.e., s. 172.

⁸⁵ W. G. Kell, W. C. Boynton ve R. E. Ziegler, a.g.e., s. 424.

⁸⁶ Grant Thornton, a.g.e., s. 56.

Aşağıda, Şekil-1.4'te bulgu riskinin yukarıda ele alınan ayırımını da içeren bir denetim riski modeli sunulmuştur. Modelde her bir risk unsuruna ilişkin kanıt toplanabilecek güvence kaynakları da belirtilmiştir.

ŞEKİL - 1.4 Denetim Riski Modeli*

* Grant Thornton, a.g.e., s. 52.

Şekil-1.4'te yer alan modele göre denetim riski formülü şöyle yazılabilir:

$$AR = IR \times CR \times DR \rightarrow AR = IR \times CR \times OR \times SR$$

Burada OR; örneklem dışı riski, SR; örneklem riskini ifade etmektedir. Dikkat edilirse, bu formül ile bir önceki formül birbirine çok

önemli görüş bildirme ihtimali çok yüksektir. Denetim riski ne kadar yüksek olursa, denetim riski seviyesi o kadar düşük olacaktır.

1.2.3.4 Denetim Riski Modeli

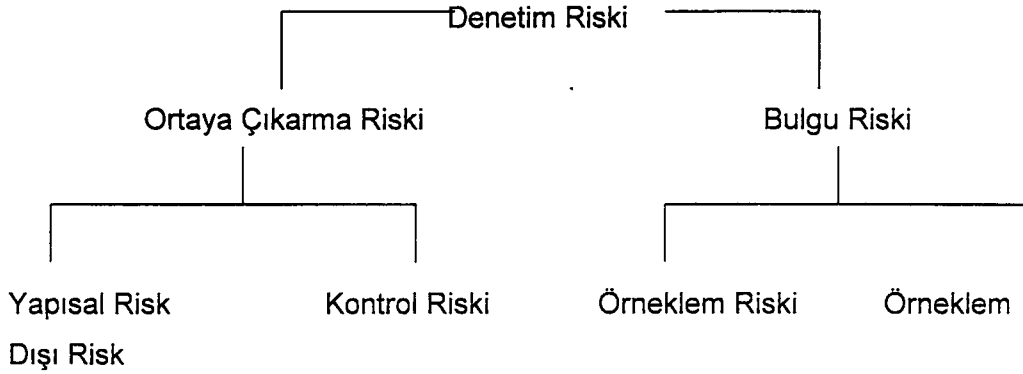
Denetim riski modeli, denetçilerin denetim riski seviyesini belirlemelerine ve denetim riskiyle, unsurları olan yapısal risk, kontrol riski ve bulgu riski arasında bir ilişki kurmalarına yarayan bir modeldir. Burada dikkat edilmesi gereken, denetim riski modelinin denetçi açısından, denetlediği mali tablolar hakkında bir görüş oluşturabilmek için planlayıp uyguladığı prosedürleri yürütmenin bir yolu olduğudur. Yani, denetim riski modeli, söz konusu prosedürleri yürütmek için kullanılan bir araçtır, yoksa denetim faaliyetinin yürütülmesi açısından bir amaç değildir. Denetçinin amacı, mutlaka bir denetim riski modeli kullanıp görüş bildirmek değildir. Denetim riski modelinin, görüş bildirebilmesi için denetçiye kolaylık sağlayan bir yöntem olarak düşünülmesi daha gerçekçi olacaktır.

Önceki kısımlarda denetim riski modeli en basit haliyle şu şekilde ele alınmıştı:

$$AR = IR \times CR \times DR$$

Burada AR; denetim riskini, IR; yapısal riski, CR; kontrol riskini, DR; bulgu riskini ifade etmektedir. Ancak bazı modeller, denetim riski unsurlarını farklı şekillerde tasnif ederek bir model oluşturma yoluna gitmektedirler. Bu modellerden bir tanesi aşağıda Şekil-1.6 'da sunulmuştur.

Şekil - 1.6 Denetim Riski ve Unsurları *

* J. W. Cook ve G. M. Winkle, a.g.e., s. 267.

Şekilde denetim riski önce iki ana unsura ayrılmıştır. İlk unsur denetlenen mali tablolarla önemli hata veya usulsüzlüklerin *ortaya çıkması riskidir*. Bu da kendi içinde iki alt unsura ayrılmıştır: Yapısal risk ve kontrol riski. Bu alt unsurlar aynı zamanda önemli hata veya usulsüzlüğün ortaya çıkma nedenini oluşturmaktadır. İkinci ana unsur olan bulgu riski ortaya çıkmış olan önemli hata veya usulsüzlüğün denetçinin uyguladığı prosedürler tarafından önlenememesini ya da tespit edilememesini ifade etmektedir ve o da kendi içinde *örnekleme riski* ve *örnekleme dışı risk* olarak iki alt unsura ayrılmaktadır. Bu iki alt unsurda denetçinin uyguladığı prosedürlerin ortaya çıkmış olan önemli hata veya usulsüzlükleri tespit edememesinin nedenini teşkil eder.

Denetim riski ve unsurları arasındaki bu ilişkiye dayanan bir denetim riski modeli ise şöyle oluşturulmuştur:

$$AR = CR \times AP \times TD^{87}$$

"Bu modelde AR; denetim riskini, CR; kontrol riskini ifade ederken, AP; analitik prosedürleri, TD; ayrıntı testlerini yani bulgu riskinin iki aşamasını ifade eder"⁸⁸.

⁸⁷ J. W. Cook ve G. M. Winkle, a.g.e., s. 374.

⁸⁸ J. W. Cook ve G. M. Winkle, a.g.e., s. 374.

Bu modelin en dikkat çekici ve tartışmaya açık yanı ise yapısal riske yer vermemesidir.

Denetim riski ve unsurları arasındaki ilişkiyi, hesapları ve mali tablo iddialarını da kapsayacak biçimde ortaya koyan bir diğer model ise Ek-1'de ele alınmıştır.

Aşağıda Şekil-1.7'de ise denetim riski kavramlarının uygulanma aşamaları sırasıyla yer almaktadır.

Şekil - 1.7 Denetim Riski Kavramlarının Uygulama Aşamaları *

1. Genel denetim riskini ayarla
2. Mali tablolardaki her hesap bakiyesi ve açıklama için iddiaları dikkate al.
3. Her iddia, her hesap bakiyesi ve açıklama için bulgu riski ayarla, şöyle ki :
  - a. Her iddia için münferit denetim riskini ayarlayarak.
  - b. Her iddia için bir yapısal risk belirleyerek.
  - c. Her iddia için bir kontrol riski belirleyerek.
  - d. Her iddia için denetim riski modelini kullanarak bir bulgu riski belirleyerek.

* D. H. Taylor ve G. W. Glezen, a.g.e., s. 188.

Şekildeki anlatımlar bu bölümde ele alınanların kısa bir özetini içermektedir. Bir denetim faaliyetinde, denetimi planlama aşamasında denetçi önce kendisi için kabul edilebilir genel denetim riskini tespit edecektir. Daha sonra mali tablo iddiaları çerçevesinde yapısal risk ve kontrol riski seviyelerini onları etkileyen faktörleri de dikkate alarak belirleyen denetçi, son aşamada da denetim riski modelini kullanarak kabul edebileceği denetim riski seviyesine ulaşmasını sağlayacak bulgu riski seviyesini belirleyecektir. Bu şekilde belirlenen bulgu riski seviyesi aynı zamanda toplanması gereken denetim kanıtı miktarının da tespit edilmesini sağlamaktadır.

II. BÖLÜM

MÜŞTERİ SEÇİMİ AŞAMASINDAKİ DENETİM RİSKİ

Bu bölümde denetim firmalarının müşteri seçimi sırasında karşı karşıya kaldıkları risk unsurları ile bu riskin nasıl azaltılabileceği ele alınacaktır. Bu amaçla Denetimde Faaliyet Tabanlı Risk Değerleme Modeli (Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing -ABREMA) 'nden faydalanılacaktır.

2.1 Denetimin Faaliyet Tabanlı Risk Değerleme Modeli- ABREMA

ABREMA'nın esaslarını ortaya koymak için modeli şu şekilde özetlemek mümkündür: "ABREMA, denetimin üç tanımlayıcı kavramı olan denetim hedeflerini, bilgi hatalarını ve denetim aşamalarını, teorik iki kavram olan, sezgisel karar verme ve denetim riski kavramlarıyla entegre etmektedir"¹. Yukarıda yer alan kavramlardan denetim hedefleri, bilgi hataları ve denetim riski, çalışmanın önceki kısımlarında ele alınmıştı. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında diğer kavramlar, yani denetim aşamaları ile sezgisel karar verme, ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu anlamda, bir denetim faaliyetinin yürütülmesi sırasında geçilen

---

¹ Howard Holmes'un (howard@acenet.com.au), "Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing" konusunda Ömür KIZILGÖL'e (kizilgol@hotmail.com) elektronik posta ile 3 Haziran 1999 tarihinde gönderdiği belge.

aşamalarla, bu aşamalar esnasında denetçinin sezgisel karar verme sürecinde başvurduğu denetçi faaliyetleri birleştirilecektir.

Tablo - 2.1 Denetimin Faaliyet Tabanlı Değerleme Modeli *

DENETÇİ FAALİYETLERİ	DENETİM AŞAMALARI				
	Müşteri Kabul/Devam	Denetim Planlaması	Kontrol Testleri	Destekleyici Testler	Görüş Oluşturma
Planlama	Stratejik Planlama	Taktiksel Planlama	Faaliyet Planlaması	Faaliyet Planlaması	Faaliyet Planlaması
Kanıt Toplama	İş Hakkındaki Başlangıç Bilgileri	İş hakkındaki teferruatlı bilgiler	Kontrollerin etkinliği	Hesap bakiyelerinin destekleyiciliği	Mali tabloların iş hakkındaki bilgi ile tutarlılığı
Kanıt Değerlendirme	AR*1N AR 1	AR2 DR2= IR2XCR2	CR2~CR3	AR*4 ~AR4	AR*5~AR5
Karar Verme	Kabul/Devam (yada red/terk)	Denetim Yaklaşımı	Kontroller üzerindeki güvenin devamı	Münferid hesap bakiyeleri üzerindeki sonuçlar	Denetim Görüşü

* Howard Holmes, a.g.e.

Yukarıda Tablo - 2.1'de ABREMA'nın tablolaştırılmış hali görülmektedir. Buna göre denetim faaliyeti beş aşamadan meydana gelmektedir. Müşteri kabulü /muhafazası, denetim planlaması, kontrol testleri, destekleyici testler ve görüş oluşturulması. Denetçi bu beş aşamanın her birinde planlama, kanıt toplama, kanıt değerlendirme ve karar verme faaliyetlerini ayrı ayrı gerçekleştirmektedir. Denetçinin her bir aşamada gerçekleştirdiği faaliyetler aynı olsa da içerik ve kapsam bakımından oldukça farklıdır.

Bu çalışma da kapsam olarak söz konusu modelin ilk aşaması ele alınacaktır. Dolayısıyla bundan sonraki kısımlarda denetçinin müşteri kabulü/muhafazası esnasında, planlama, kanıt toplama ve değerlendirme, karar verme faaliyetlerini yürütürken neleri dikkate alması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Denetçinin bu aşamadaki planlama faaliyetinin esasını stratejik planlama oluşturmaktadır. Kanıt toplama faaliyeti sırasında da denetçi müşteri işletmenin işi hakkında başlangıç bilgileri edinecektir. Denetçinin kanıt değerlendirme faaliyeti de kabul edilebilir ve ulaşılabilir denetim riski seviyelerinin kıyaslanmasından müteşekkildir. Son olarak karar verme safhasında denetçi yeni bir müşteriyi kabul veya mevcut bir müşteriyi muhafaza kararı verir.

2.2 Planlama - Stratejik Planlama

"Denetim firmaları her yeni müşteriyi kabul etmeye veya her müşteri ile olan anlaşmalarını yenilemeye mecbur değillerdir"². Kendileri açısından olumsuz neticeler doğurabilecek anlaşmaları reddedebilir veya mevcut anlaşmalara devam etmeyebilirler. Denetim firmaları, kendileri için son derece önem taşıyan böyle bir kararı verme sürecini daha kolay ve rasyonel kılmak amacıyla belirledikleri kıstasları kullanma yolunu seçebilirler. "Müşteri seçimi aşamasındaki planlama, müstakbel müşterilerin kabul edilebileceği ya da mevcut müşterilerin muhafaza edileceği kıstasların belirlenmesini içermektedir"³. Söz konusu kıstaslar denetim firmasının müşteriyi kabul/ muhafaza etme kararını verirken izleyeceği stratejiyi teşkil ettiğinden bu amaçla yapılan planlama stratejik planlama adını almaktadır.

"Stratejik planlama kabul / devam kararıyla ilgili değişik faktörlere verilecek nispi önemi belirleyecektir. Bu faktörler şunları içerir:

² J. C. Robertson, a.g.e., s. 102-103.

³ Howard Holmes, a.g.e.

- Mali tablo aşamasındaki kabul edilebilir denetim riski seviyesi ile ulaşılabilir denetim riski seviyesi.
- Denetim ücretinin firmanın yatırımına uygun bir getiri sağlayıp sağlayamayacağı.
- Denetçi olarak bulunmanın yasal düzenlemelere aykırı olup olmayacağı.
- Denetçi olmanın mesleki standartlara veya ahlaka aykırı olup olmayacağı.
- Denetim anlaşmasının politik sonuçları.
- Büyüyen bir şirket olarak müşterinin gelecekteki potansiyeli.
- Bir kapsam tahdidinin olup olmaması"⁴.

Denetçi stratejik planlamayı yürütürken yukarıda sıralanan faktörler hakkında vardığı sonuçları değerleyecek ve müşteriye kabul / muhafaza veya red/ bırakma kararı alacaktır.

Denetim firmalarının stratejik planlama konusunda dikkat etmeleri gereken bir hususta planın esnekliğidir. Muhasebe denetiminin kendisi süreç olarak bizzat statik değil dinamik bir yapıya sahip olduğundan bu sürecin bir parçası olarak stratejik planlamanın da esnek bir yapıda olması gerekmektedir. "Stratejik planın, organizasyonun sürekli gelişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değişmesi gereken esnek ve dinamik bir politika belgesi olarak görülmesi hayati önem taşımaktadır"⁵. Planlama açısından önem arz eden diğer bir hususta planlamanın zamanlamasıdır. "Bir denetçi, bir anlaşmayı müşterinin mali yılı kapandıktan sonra veya kapanmadan önce kabul edebilir. Müşterinin erken başvurusu ve denetçinin erken kabul etmesi denetim planlamasını kolaylaştırır"⁶.

Stratejik planlama, denetim faaliyetinin oldukça hassas bir noktasında yer almaktadır. Zira bu noktadaki bir ihmal veya yapılacak bir hata, denetçi ve denetim firması açısından çok ciddi ve bazen de onarılması zor olumsuz neticelere yol açabilmektedir. Stratejik planlamanın taşıdığı bu önem yüzünden AICPA, bu konuda standartlar yayınlamak, uygulamacılara yol gösterecek kılavuzlar meydana

⁴ Howard Holmes, a.g.e.

⁵ Roger Buttery ve Robert K. Simpson, (1986), **Internal Audit in the Public Sector** (Cambridge: Wood- Faulkner), s. 19.

⁶ Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 68.

getirmiştir. Söz konusu kılavuzlardan müşteri seçimi ile ilgili olanı kalite kontrol standartları arasında yer almaktadır.

Yapılan denetim faaliyetlerinde belli bir standardın korunması denetim mesleği açısından hem maddi hem de manevi öneme sahiptir. Yürütülen faaliyetlerde yeterli bir kalite seviyesinin tutturulamayışı sonucu denetim firmaları açılan davalarda tazminat ödemek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca yapılan denetimin belli bir kalitede olmayışı denetim firması için her şey demek olan ününü de çok olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bunun önüne geçebilmek ve denetim faaliyetlerinde homojen bir kalite düzeyi oluşturabilmek amacıyla AICPA, Kalite Kontrol Standartları Üzerine Bildiri 1, *Bir YMM şirketi için kalite kontrol sistemi* ni yayınlamıştır. Bu bildiri de kalite kontrolle ilgili dokuz öge tanımlanmaktadır. Tablo - 2.2, Kalite Kontrolün Dokuz Ögesi'ni göstermektedir.

Tablo - 2.2 Kalite Kontrolün Ögeleri *

Kalite Kontrol Ögesi	Temel Amaç	Prosedür Örneği
Bağımsızlık	Firma personeli AICPA'nın Profesyonel İdare Kodu'nun bağımsızlık gereklerini karşılamak zorundadır.	Yeni bir denetim müşterisini kabul etmeden önce, firmanın bağımsızlığını belirlemek için bir araştırma yapılır.
Anlaşmalara personel tayini	İşler, uygun teknik eğitim ve uzmanlığa sahip personel tarafından yapılmalıdır.	Personeli müstakbel işlere atamak üzere denetim yöneticileri arasında periyodik toplantılar düzenlenir.
Danışmanlık	Karmaşık sorunları çözmek amacıyla uygun kaynaklardan tavsiye aranır.	Büyük bir YMM firmasınınca, firmadaki herhangi bir denetim uygulamasında araştırma ve danışma hizmeti sağlayacak bir "teknik merkez" oluşturulur.
(Supervision) Gözetim	Personel doğru bir şekilde gözetilmelidir.	Çalışma kayıtları yönetici tarafından gözden geçirilir ve herhangi bir yetersizlik varsa, hazırlayanla tartışılır.
İşe Alma	Yeni çalışanlar işlerini yürütecek karakter ve niteliklere sahip olmalıdır.	Müstakbel çalışanlar çalışacakları alanlarla ilgili olarak hem personelden sorumlu ortak hem de uygulamacı (teknik) bir ortak tarafından mülakata alınır.
Profesyonel Gelişim	Personel sorumluluklarını yerine getirebilmek için bilgilerini arttırmaya devam etmelidir.	Her profesyonel, yıllık en az 40 saat hizmet içi eğitim almak zorundadır.

TABLO – 2.2 – Devam

İlerleme	Terfi edecek kişiler yeni sorumluluklarını taşıyacak nitelikte olmalıdır.	Profesyoneller yürütülen her anlaşmanın sonunda supervizörlerince değerlendirilir: Değerlendirmeler personel dosyalarında yer alır.
Müşterinin Kabulü ve Devamı	Entegrasyonu kilitleyen müşterilerle bağlantıyı engellemek için dikkatli olunmalıdır	Tüm yeni denetim müşterileri için onun geçmişi hakkında bilgi toplanır ve müşteriye kabul etmeden önce bir ortaklar toplantısında tartışılır
Araştırma	Mevcut kalite kontrol prosedürlerinin etkin olarak uygulandığına dair makul garanti sağlayacak kontroller bulunmalıdır.	Kalite kontrolden sorumlu bir ortak periyodik olarak kalite kontrol prosedürlerinin uygulanışını test etmelidir.

* O Ray Whittington ve Kurt Pany, (1995), **Principles of Auditing 11th Ed.** (Chicago: Richard D. Irwin Inc.), s. 46.

AICPA, yukarıda Tablo-2.2'de ele alınan kalite kontrol öğeleri çerçevesinde denetim firmalarından kalite kontrol politikaları ve prosedürleri geliştirmelerini ve yürüttükleri her denetim anlaşmasında bu politika ve prosedürleri uygulamalarını istemektedir.

"Kalite kontrol politikalarına ve prosedürlerine hakim olan genel ilke, bunların, denetçinin profesyonel yükümlülüklerini karşılamak için gerekli olan standartları sağlamak ve çoğaltmakla ilgili tüm konuları içermesidir. Bu konular:

1. Genel politika: Uygulama ilkeleri, bağımsızlık, müşteriler.
2. Personel: Anlaşma, eğitim, profesyonel gelişim, atama.
3. Denetimin idaresi ve yürütülmesi: Eğitim, atama, yönetim, gözetim, danışma.

4. Araştırma ve gözden geçirme: Dahili, denetim sonrası , hizmet içi, uygulama, araştırma"⁷.

Denetçi, eğer yukarıda sıralanan dört konuyla Kalite Kontrol Standartlarındaki dokuz ögeyi ilişkilendirebiliyorsa, müşteriye kabul / devam kararı verebilir. Aksi bir durumda anlaşmayı reddetmesi veya fesh etmesi gerekebilir.

AICPA, müşteri kabulü / devamı ile ilgili olarak yayınladığı standartlarda şu ifadelerle yer vermektedir:

"Müşterilerin Kabulü ve Devamı- Yönetimi entegrasyonu kilitleyen bir müşteri ile bağlantı ihtimalini en aza indirmek amacıyla, bir müşteriye kabul veya müşteriyle devam etmeye karar vermek için politikalar ve prosedürler oluşturulmalıdır"⁸.

Yukarıdaki ifadeye göre, AICPA, ana ilkeyi ortaya koyarak denetim firmalarından bu ilkeye uygun davranmak için Kalite Kontrol Standartlarında belirtilen dokuz öge ile çizilen çerçevede kalite kontrol politika ve prosedürleri oluşturmalarını beklemekte ancak bu politika ve prosedürlerin kapsam ve içerikleriyle ilgili bir düzenlemeye gitmeyerek, bu hususu denetim firmalarının inisiyatifine bırakmış görünmektedir.

Denetim firmalarının müşteri seçimi aşamasında uygulayabilecekleri politika ve prosedürler aşağıda Tablo - 2.3'dekine benzer yapıda olabilir.

Tablo - 2.3'de, müşteri seçimi sırasında denetçinin dikkat etmesi gereken politikalar ve politikaları izlerken uygulayabileceği prosedürler yer almaktadır. Mesela; denetçi, potansiyel müşteri hakkında mali bilgi sahibi olmak amacıyla (izlenecek politika), potansiyel müşterinin yıllık raporlarını, ara dönem tablolarını veya borsaya kote olmuş ise menkul kıymetler borsasına bildirmek zorunda olduğu raporları inceleyebilir, gözden geçirebilir (uygulanacak prosedür) .

⁷ David Flint, a.g.e., s. 163-164.

⁸ Hubbard Johnson, (1991), *Auditing 4th Ed.* (Houston: Dame Publications Inc.), s. 97.

Tablo - 2.3 Müşteri Seçimi Aşamasında Uygulanabilecek Politika ve Prosedürler *

Politikalar	Prosedürler
<ul style="list-style-type: none"> • Müstakbel müşteri hakkında mali bilgi toplama ve gözden geçirme • Şirket ve yönetimi hakkında onlarla iş yapan kişilerle görüşmek • Şirketin önceki denetçisiyle haberleşmek • Anlaşmanın özel bir dikkat gerektirip gerektirmediğinin göz önüne alınması • Özel yeteneklere duyulan ihtiyacın göz önüne alınması 	<ul style="list-style-type: none"> • Yıllık raporlar, ara dönem tabloları, kayıt tabloları, 10-K formları ve düzenleyici kurumlara verilen raporlar • Bankacılar, yasal danışman, sigortacı • Yönetimin entegrasyonu, yönetimle muhasebe ilkeleri, denetim prosedürleri ve benzer konulardaki anlaşmazlıklar, denetçi değişimi hakkında önceki denetçinin görüşleri • Alışılmadık riskler • Müşteri işletmeyle ilgili olarak denetçinin bağımsızlığının değerlendirilmesi • Bilgisayarlı denetim, endüstri hakkında uzmanlaşmış bilgi
<p>Jack C. Robertson ve Frederick G. Davis, (1985), Auditing 4th Ed. (Plano, Texas: Business Publications Inc.), s. 190.</p>	

Yukarıdaki tabloda yer alan kalite kontrol politikalarının en dikkate değer olanlarından biri, denetçinin selefiyle görüşmesini gerekli kılan politikadır. Biri halef diğeri selef olan iki denetçinin arasındaki ilişkinin niteliği, taşıdığı öneme binaen, AICPA tarafından yayınlanan standartlarla belirlenmiştir. Bu bağlamda, "SAS No.7, Halef ve Selef Denetçiler Arasındaki İletişim, (AU 315.02) , Halef denetçinin selef denetçiyle, yazılı veya sözlü olarak iletişim kurma insiyatifini kullanmasını gerektirmektedir"⁹. Halef-Selef denetçiler arasındaki iletişimin akış şeması Ek-2'de sunulmuştur. Bu arada halef denetçinin, çok dikkat etmesi gereken bir nokta olarak, selefiyle görüşme yapabilmek için her koşulda potansiyel müşterinin onayını almayı unutmaması gereklidir. Profesyonel bir meslek olarak denetçilikte de müşteri ile olan ilişkilerin ve müşteriye ait olan bilgilerin mutlak gizliliği esastır. Ancak mahkeme kararı ile müşterinin izni olmadan mahkemeye sunulabilirler. Müstakbel müşteriden gerekli

⁹ Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 65.

onayı temin eden denetçi selefiyle Tablo - 2.3'te belirtilen prosedürleri izleyerek çeşitli görüşmeler yapar. Ancak bu görüşmelerin kapsamı ve içeriği denetim faaliyetiyle ilgili olmalıdır. Selef denetçi, gerekli onayı almış halefine, denetimin kapsamıyla sınırlı olmak üzere, ihtiyacı olan her türlü bilgiyi açık ve tam olarak iletmekle sorumludur. "Eğer bir müşteri halef ve selef denetçilerin görüşmesini, halen devam eden bir dava gibi iyi bir sebebi olmadan, red ediyorsa, halef denetçi genelde anlaşmadan çekilecektir" ¹⁰.

Halef denetçinin selefinden elde edebileceği önemli bilgilerden biri müstakbel müşterinin yönetimiyle selefinin muhasebe ilkeleri, denetim prosedürleri gibi konularda aralarındaki anlaşmazlıklardır.

"Önemli sayıda şirketin denetçi değiştirmesinin sebebi, denetçiyle yönetim arasında muhasebe ilkelerinin uygulaması hakkındaki anlaşmazlıklardır" ¹¹.

Müşteri işletmenin yönetiminin bir denetim faaliyetinin yürütülmesi sırasında sergileyeceği tutum ve davranışlar denetim faaliyetinin etkinliği açısından çok büyük önem taşımaktadır. Denetçi, potansiyel veya mevcut müşterinin yönetiminin entegrasyonu kilitleyen bir tutum içinde olduğundan şüphelenir ya da emin olursa, böyle bir durum denetçi için bir kapsam sınırlaması yaratacağından, denetçinin anlaşmayı reddetmesi, anlaşmadan çekilmesi ya da görüş bildirmekten kaçınması gerekebilir. "Yönetimin entegrasyonu yetersiz kaldığında, mali tabloların geliştirildiği muhasebe sürecinde önemli hata ve usulsüzlüklerin ortaya çıkması ihtimali daha büyüktür"¹². Bu açıdan bakıldığında müşteri işletme yönetiminin entegrasyonu hakkında verilecek karar büyük bir önem kazanmaktadır. Bu kararın öneminin diğer bir yönü ise hukuki planda ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, "son yıllarda, denetçiler müşteri seçiminde daha seçici hale gelmişlerdir. Zira, denetçilere karşı açılan davaların en

¹⁰ Hubbard Johnson, a.g.e., s. 99.

¹¹ O. R. Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 145.

¹² Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 64.

önemlilerinde yönetimin entegrasyon yetersizliği büyük bir faktör olmuştur"¹³. Maalesef bu davaların dikkate değer bir kısmının sonunda denetim firmaları ciddi miktarlarda tazminat ödemek zorunda kalmışlardır. Bu durumda denetim firmalarının müşteri seçiminde stratejik planlamalarını yaparken kıstasları daha ciddi uygulamaları ve kalite kontrol standartlarına uygun politika ve prosedürleri oluşturmada daha titiz davranmaları gereğinin üzerine oldukça sevimsiz sayılabilecek bir vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, "YMM'ler, müşteri işletmenin tarihini, büyük hisse senedi sahiplerinin, memurlarının ve idarecilerinin kimliklerini ve ünlerini de içerecek şekilde araştırmalıdır" ¹⁴. "Bazen denetçiler potansiyel bir müşteriyi araştırması için özel bir dedektif bile tutarlar" ¹⁵. Yukarıda yer alan son ifade her ne kadar marjinal nitelik taşıyan bir durumu belirtiyorsa da, denetçilerin yüklendikleri sorumluluğun ciddiyeti ve karşı karşıya oldukları riskin önemi göz önüne alındığında, böyle bir yaklaşımın hiç de kabul edilemez olmadığı ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir kasıt olsun veya olmasın, potansiyel veya mevcut bir müşterinin içinde bulunabileceği yasalara ve (veya) ahlaka aykırı bazı durumlar, denetçi tarafından tespit edilemeyebilir ve denetçi benzer durumlar yüzünden yasalara, ilgili mevzuata ve meslek ahlakına aykırı tutumlar içerisinde, farkına varmadan, sürüklenebilir. Özel bir dedektifle anlaşılması, denetçinin karşılaşılabileceği benzer sorunlardan kaynaklanabilecek riskleri azaltıcı bir unsur olabilir.

Bir denetim faaliyeti sırasında, müşteri işletme yönetiminin entegrasyon yetersizliğinin ve muhasebe bilgilerinde önemli hatalar olabileceğinin işareti sayılabilecek bazı durumlar aşağıda yer almaktadır:

- "Yönetimin faaliyet ve finansla ilgili kararlarına tek bir kişinin hakim olması
- Yönetimin finansal raporlamaya karşı olan tutumunun gereksiz şekilde agresif olması
- Yönetici (özellikle kıdemli muhasebe personeli) değişiminin yüksek olması
- Yönetimin gelir projeksiyonlarını gerçekleştirmeye aşırı önem atfetmesi
- Yönetimin iş dünyasındaki ününün zayıf olması" ¹⁶.

¹³ Donald H. Taylor ve G. William Glezen, a.g.e., s. 211.

¹⁴ O. Ray Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 144.

¹⁵ Donald H. Taylor ve G. William Glezen, a.g.e., s. 211.

¹⁶ D. R. Carmichael ve John J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 119.

"Denetçinin müşteriye kabul veya müşteriyle devam kararı verirken göz önünde bulundurması gereken bir diğer hususta denetimin G.K.G.M.İ.'ne uygun olarak tamamlanıp tamamlanamayacağıdır"¹⁷. Bir denetim anlaşmasının kabulünde veya muhafazasında, eğer denetçinin gerekli mesleki özeni uygulayabileceğinden, yeterli mesleki bilgi ve deneyime sahip olduğundan ve en önemlisi de bağımsızlığından yana endişeleri bulunuyorsa, denetçinin söz konusu anlaşmayı reddetmesi veya anlaşmadan çekilmesi beklenir.

Potansiyel bir müşterinin kabulü veya mevcut bir müşterinin muhafazasına dair karar verirken, stratejik planlama aşamasında, denetçinin müşteriye tercih etmesini etkileyecek bazı faktörler AICPA'nın yayınladığı Bir Muhasebe Uygulaması İdaresinin El Kitabı'nda şöyle sıralanmıştır:

- "Müşterinin kayıtlarının olağan durumu,
- Müşterinin büyüme potansiyeli,
- Müşterinin IRS'ye yönelik tutumu,
- Müşteri için yapılacak işin yapısı,
- Müşterinin ücretleri ödemede gecikmemesi,
- Müşterinin ücretlere tepkisi,
- Müşteri tarafından ödenen toplam yıllık ücretler,
- Müşterinin denetim firmasını başka şirketlere önermek konusundaki tutumu,
- Müşterinin denetim firmasının elemanlarına karşı tutumu"¹⁸.

Denetçi bir denetim anlaşması söz konusu olduğunda, yukarıda sıralanan konularla ilgili sorulara olumlu cevaplar verebiliyorsa, müşteriye kabul/ muhafaza kararı vermesi makul karşılanabilecektir.

Denetçinin potansiyel bir müşteriye kabul etmesi kadar önemli olan bir konuda mevcut bir müşteriyle anlaşmasını yenileyip yenilemeyeceğidir. Zaten buraya kadar olan kısımlarda müşteri seçimi ile ilgili kıstaslar ile kalite kontrol politikaları ve prosedürleri ele alınırken, hem potansiyel bir müşterinin kabulü hem de mevcut bir müşterinin muhafazası için dikkat

¹⁷ Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 66.

¹⁸ Larry L. Perry, a.g.e., s. 30.

edilmesi gereken hususlar ortak bir temel üzerinde ele alınmıştır. Zira her iki kararı da etkileyen faktörler ortak bir temele dayanmaktadır. Yine de, burada bir parantez açarak, her ne kadar müşteri kabulü içinde geçerli olsa da, denetçinin mevcut bir müşteriyle devam etmeme kararı almasına sebep olabilecek birkaç unsurun altını çizmek faydalı olacaktır:

1. "Bir müşterinin yönetiminin entegrasyonu kilitlediğini gösteren bir kanıt.
2. Denetim ücretlerinin devamlı suretle ödenmemesi.
3. Müşterinin personeliyle çalışmada zorluk çekilmesi.
4. Denetim ücretinde kabul edilebilir bir artış konusundaki anlaşmazlık.
5. Müşterinin, denetim firmasının sunamayacağı veya sunmak istemediği uzmanlık gerektiren hizmetlere ihtiyaç duyması"¹⁹.

Denetçi, devam eden bir denetim anlaşmasıyla ilgili olarak yukarıda sayılan unsurlardan bir ya da birkaçıyla karşılaşırsa, söz konusu anlaşmadan çekilme yoluna gitmeyi tercih edebilir.

Bazı denetim firmaları müşteri seçimi esnasında kullanmak üzere matbu formlar düzenlemektedirler. Benzer formların düzenlenmesi denetim firmalarının topladıkları bilgilerin homojen bir nitelik taşımasını ve analizini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında denetçiler, bu formlar sayesinde yalnızca işlerine yarayacak bilgilerle ilgilenmekte bu da denetimin verimliliğini ve etkinliğini arttırmaktadır. Benzer formlara örnek olarak müşteri kabul formu ve yeni müşteri formu Ek-3 ve Ek-4'te sunulmuştur.

Denetim firması, buraya kadar ele alınmaya çalışılan çerçevede müşteri seçimi ile ilgili kıstaslarını belirleyip, kalite kontrole ilişkin politika ve prosedürleri oluşturduğunda, bunları müşteri seçimi aşamasındaki stratejik plan olarak tespit edebilir. "Bu plan, belli bir şirketle ilgili olarak müşteri kabul / muhafaza kararının alınmasına yardım edecek kanıtların toplanması ve değerlemesi için bir temel oluşturmak amacıyla kullanılır"²⁰.

¹⁹ Hubbard Johnson, a.g.e., s. 101.

²⁰ Howard Holmes, a.g.e.

2.3 Kanıt Toplama - Müşterin İşi Hakkındaki Başlangıç Bilgileri

Müşteri kabulü/ muhafazası aşamasının ikinci adımı, müşterinin işi hakkındaki başlangıç bilgilerinin toplanmasını içermektedir. Denetçi bu amaçla kanıt toplama faaliyetlerinde bulunur.

"Bilgiler başlangıç bilgileridir. Zira çoğu örnekte, özellikle de müstakbel müşteriler söz konusu olduğunda, iş hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek, denetçi potansiyel müşterinin kayıtlarına ve personeline doğrudan ulaşamadığı için, mümkün olmayabilir"²¹.

Aslında, denetçi, potansiyel müşterinin işi hakkında, bir önceki adım olan stratejik planlama esnasında elde ettiği temel bazı bilgilere sahiptir. Kanıt toplama aşaması daha ziyade stratejik planlama esnasında elde edilen temel ve genel nitelikteki bilgileri temin etmeye yönelik daha teknik ve teferruatlı bilgi edinme çabasından oluşmaktadır .

Bu bağlamda denetçinin, potansiyel müşteri hakkında topladığı bilgiler yanında, potansiyel müşterinin faaliyet gösterdiği sektörün ve ekonominin koşulları hakkında da belli oranda bilgi toplaması gerekmektedir.

Potansiyel müşterinin işi hakkında başlangıç bilgileri edinmek amacıyla kanıt toplayan denetçinin dikkat edeceği hususlar genel olarak şu konuları içermektedir: "İşin tarihi, organizasyon verileri, üretim hatları ve süreçleri, fabrikanın kuruluş yeri, şubeleri ve benzer nitelikteki genel bilgi unsurları, şirketin fonksiyonel teşkilatı ve iç kontrolü ve muhasebe politika ve prosedürleri"²².

Denetçinin potansiyel müşterinin işi hakkında toplaması gereken ve yukarıda nispeten dağınık bir şekilde ortaya konulan bilgiler, genel bir sınıflandırmayla beş ayrı gruba bölünebilir. Bu gruplar:

- "İşin Türü; mal ve hizmetlerin türü, şirketin kuruluş yeri ve şirketin üretim ve pazarlama yöntemleri gibi faaliyet karakteristikleri.

²¹ Howard Holmes, a.g.e.

²² Roger H. Hermanson, Stephen E. Loeb, John M. Saada ve Robert H. Strawser, (1976), **Auditing: Theory and Practice** (Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc.), s. 24-25.

- Endüstri Türü; endüstrinin değişen ekonomiye karşı zayıf olması ve endüstrideki ana politikalar ve uygulamalar.
- Şirketi ve endüstrisini etkileyen hükümet düzenlemeleri.
- Şirketin iç kontrol yapısı.
- SEC gibi düzenleyici kurumlara sunulması gereken raporların yapısı"²³.

Denetçi, yukarıda ele alınan her bir grup için kanıt toplamak amacıyla birçok prosedür uygulamak durumunda kalacaktır. Benzer durumlarda uygulanabilecek prosedürler aynı esasa dayandığından her denetim anlaşmasında yeni prosedürler oluşturması yerine mevcut prosedürlerin revizyonu söz konusu olmaktadır. Bu arada, potansiyel müşterinin veya içinde bulunduğu sektör ve ekonominin koşullarından kaynaklanan sebepler duruma özel prosedürler oluşturulmasını gerekli kılabılır. Denetim firmaları zaten her bir endüstri dalında uzmanlaşmış personel çalıştırdıkları için, söz konusu prosedürlerin oluşturulması ya da uygulanması denetim firmasının üstesinden gelemeyeceği zorluklar çıkmasını önlemektedir.

Müşteri seçimi aşamasındaki denetçi, ilk olarak potansiyel müşterinin yürüttüğü işi anlamaya yönelik faaliyetlerde bulunur. Zira, "denetçi, eğer, bir şirketin yapısını ve muhasebe verileri arasındaki ilişkiyi anlarsa, olağandışı ilişkileri ya da unsurları tanımlayıp bir araştırma başlatabilir veya diğer bir uygun harekette bulunabilir"²⁴.

Müşterinin işini anlamaya yönelik prosedürler çok sayıda unsur içermektedir ve bu yüzden de özellikle potansiyel müşteriyle ilk defa çalışılıyorsa, bu prosedürlerin uygulanması denetçinin çok zamanını alacaktır. Söz konusu prosedürler bir geçmiş araştırmasıyla başlar. Geçmiş araştırması potansiyel müşterinin geçmişi hakkında oldukça kapsamlı bir çalışmayı ifade etmektedir ve aşağıdakilere benzer bilgiler içerebilir:

- "Müşterinin geçmişi, şimdiki durumu ve gelecek beklentileri.
- Müşterinin yönetimi ve kilit noktadaki personeli ve son zamanlardaki değişimleri.

²³ Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 71.

²⁴ Hubbard Johnson, a.g.e., s. 105.

- Müşterinin ürünleri ile üretim ve pazarlama süreçleri ve son zamanlardaki değişimleri.
- Müşterinin tüm faaliyetlerinin yerleşimleri.
- Müşterinin, üretim, pazarlama, genişleme, kontratlar, işçi ilişkileri ya da finansman konularında karşılaştığı zorluklar.
- Muhasebe veya iç kontrol sistemlerindeki herhangi bir sorun.
- Muhasebe ölçümlerinde mesela; stok değerlendirme ya da gelir tahakkuku gibi sorunlar.
- Bir kamu mühendislik işinde uzun vadeli kontratın değerini belirlemedeki zorluk gibi denetim riskine yol açan sorunlar.
- Denetimi yürütülürken karşılaşılması muhtemel sorunlar, mesela; zaman yetersizliği"²⁵.

Bunların yanında denetçinin "brüt satış karı, başa baş noktası, toplam sabit maliyet ve çalışma sermayesi ihtiyacı"²⁶ gibi bilgileri elde etmesi de potansiyel müşterinin maliyet ve finans yapısının anlaşılması açısından önemlidir.

Denetçinin yukarıda ele alınan bilgileri elde etmesi oldukça yoğun bir araştırma faaliyetini gerektirmektedir. Denetçi, bu bilgileri özellikle de potansiyel müşteri mevcut bir müşteriyse, önceki yılın çalışma kağıtlarından, sürekli dosyada yer alan evraktan, önceki dönemlere ait mali tablolardan elde edebilir. Ayrıca şirket genel kurulu ile yönetim kurulu toplantı tutanakları da denetçi için güvenilir bilgi kaynaklarıdır. Denetçi söz konusu bilgileri toplamak amacıyla aşağıda sıralanan faaliyetleri, gerekli mesleki özeni göstermek suretiyle yürütür:

1. "Önceki yılın çalışma kağıtlarını, yıllık ve ara dönem mali tablolarını gözden geçirmek,
2. Şirkete denetim harici hizmetler sağlayan muhasebe firmalarının personeli ile, mesela; vergi bölümü personeli ile denetimi etkileyebilecek unsurları tartışmak,
3. Cari yılın ara dönem mali tablolarına bakmak,
4. Müşteriyle ilgili muhasebe ve denetim bildirimlerinin potansiyel etkilerini dikkate almak,
5. Müşterinin önceki yıla ait SEC dosyalarını gözden geçirmek,
6. İlgili gruplar ve yönetimle görüşerek, SEC dosyalarına bakarak ve pay senedi sahipleri listelerini inceleyerek tanımlamak,
7. Müşterinin faaliyet yerlerini ve ofislerini gezmek,
8. Son yapılan genel kurul ve yönetim kurulu toplantılarının tutanaklarını okumak,
9. Süregelen önemli mukaveleleri gözden geçirmek,

²⁵ A. Millichamp, a.g.e., s. 61.

²⁶ Grant Thornton, a.g.e., s. 38.

10. Analitik prosedürler uygulamak" ²⁷.

Denetçi önceki dönem çalışma kağıtlarını ve sürekli dosyayı gözden geçirdiğinde, geçmiş yıllarda ortaya çıkmış büyük sorunlar hakkında fikir sahibi olabileceği iki unsura dikkat etmelidir: "Her bir denetim sahasında harcanmış zaman miktarı ve denetim sırasında ortaya çıkarılan hatalar" ²⁸. Denetçi bu sayede geçmiş dönemlerde toplam denetim saatinin dağılımında en çok yoğunlaştığı denetim alanı üzerinde ya da önemli bir hata içerdiği tespit edilmiş bir kalem üzerinde daha dikkatli durabilecektir. Bu da denetçiye karşılaşılabileceği muhtemel sorunlara karşı hazırlıklı olma imkanı sunacaktır.

Yukarıda sayılan tüm faaliyetleri gerçekleştirmek, denetçiye, potansiyel müşterinin işi hakkında sağladığı bilgilerin yanında, potansiyel müşterinin yönetiminin mali tablolarla ortaya koyduğu yönetim iddialarının ne ölçüde gerçeklik payı taşıdığı hakkında da önemli nispette bilgi sağlayacaktır. Bağımsız muhasebe denetimi, yönetimin mali tablolar aracılığıyla ortaya koyduğu iddiaların, G.K.G.M.İ. ve ilgili diğer mevzuat hükümleriyle uyumlu ve doğru ve dürüst olup olmadığına dair kanıt toplayarak bir denetim görüşü belirtmek olduğundan yukarıda anılan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sonucu toplanacak bilgiler muhasebe denetimi açısından öncelikli önem taşımakta ve bir anlamda da denetim faaliyetinin esasını teşkil etmektedir.

Potansiyel müşterinin yeni veya mevcut bir müşteri olması, müşterinin işi hakkında başlangıç bilgileri toplama sürecini pek fazla etkilememekle birlikte bazı yazarlar yeni ve mevcut müşterilere uygulanacak prosedürleri ayrı başlıklar altında toplamayı tercih etmektedirler. Benzer bir ayırım aşağıda örneklenmiştir.

"Denetim yeni bir müşteri içinse:

- a) Tüm defterlerin, kayıtların, veri depolama ortamının bir listesini hazırla ve muhasebe sisteminin işleyişine alış,
- b) İç kontrol sistemini incele,

²⁷ Hubbard Johnson, a.g.e., s. 104-105.

²⁸ Alvin A. Arens ve James K. Loebbecke, (1976), **Auditing: An Integrated Approach** (New Jersey: Prentice-Hall Inc.), s. 122.

- c) Şirket sözleşmesini ve üzerinde yapılan değişiklikleri (ya da ortaklık sözleşmelerini) incele,
  - d) Düzenlemelerle ilgili mevzuatı (ana sözleşmeyi) incele,
  - e) Yönetim kurulunun (ve kurulun komitelerinin) ve genel kurulun (ya da ortaklar toplantısının) toplantı tutanaklarını incele,
  - f) Bir genel geçici mizan hazırla ,
Denetim bir tekrar anlaşması ise ²⁹.
  - a) Cari yıl tutanaklarını incele,
  - b) Anlaşmadaki (ya da ortaklık sözleşmesindeki) değişiklikleri incele,
  - c) Düzenlemelerle ilgili mevzuattaki (ana sözleşmedeki) hükümleri incele,
- d) Bir genel geçici mizan hazırla (ya da başka bir denetim takımı üyesince hazırlanmışsa gözden geçir) " ³⁰.

Denetçinin buraya kadar olan kısımda ele alınan bilgileri toplaması ve bu sayede potansiyel müşterinin işi hakkında gerekli kalitede ve yeterli miktarda bilgi sahibi olarak müşterinin işini iyi anlaması denetçiye bazı avantajlar getirir. Bu avantajlar da denetçinin:

- a) "Kilit sorun taşıyan alanlara yoğunlaşarak etkin ve düşük maliyetli bir denetim planlamasını,
- b) Potansiyel analitik inceleme prosedürlerini ve faydalanılabilecek bilgileri tanımlamasına,
- c) Mali tablolarda önemli hatalar bulunması riskini (yapısal risk) belirlemesini,
- d) Testlerin (analitik incelemeyi de içeren) sonuçlarını anlamlı bir şekilde yorumlamasını " ³¹ sağlar.

"Birçok denetçi müşteri hakkında topladığı bilgileri bir müşteri bilgi formuna aktarıp saklamayı tercih eder" ³². Örnek bir müşteri bilgi formu Ek-5'te sunulmuştur.

Potansiyel müşterinin işi hakkında gerekli miktarda ve yeterli kalitede bilgi toplayan denetçi ikinci grup bilgi olan endüstri türü hakkında bilgi toplama faaliyetlerine yönelir. Müşteri işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün tanınması denetimin etkinliği ve verimliliği açısından önemlidir, zira, bütünün bir parçası olarak söz konusu işletme hem içinde bulunduğu sektörü etkileyecek hem de sektörü etkileyen yerel ve küresel gelişme ve değişimlerden etkilenecektir. Denetçi bu tarz etkileşimleri en iyi şekilde

²⁹ Denetim mevcut bir müşteri için yapılıyorsa.

³⁰ A. W. Holmes ve W. S. Overmyer, (1975), **Auditing: Standards and Procedures 8th Ed.** (Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc.), s. 199.

³¹ Grant Thornton, a.g.e., s. 37-38.

³² Margaret Monaghan, (1989), **Compilation and Review** (New York: AICPA Inc.), s. 5.

kavramalı ve bunların denetim faaliyeti üzerindeki etkilerini - denetçi açısından denetim riskini- en aza indirecek tedbirleri almalıdır. Denetçi, endüstri türünü anlamak için aşağı-yukarı müşterinin işini anlamak için uyguladığı prosedürlere benzer prosedürler uygular.

Her zaman olduğu gibi, sektör üzerinde çalışırken de denetçinin belki de en önemli bilgi kaynağı kendisinden önceki denetçidir. Denetçi, selefinden endüstrinin özelliklerini, potansiyel müşterinin endüstrideki yerini ve benzer bilgileri edinebilir. Bunun yanında, AICPA, denetim firmalarının hizmet sunduğu hemen hemen tüm sektörler için sektör kılavuzları yayınlayarak meslek mensuplarına ışık tutmaktadır. Ayrıca çoğu denetim firması belli sektörlerde uzmanlaşmış profesyonellerden danışmanlık hizmeti almaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomilerde hemen her sektör kendi içinde faaliyetlerini tanıtip değerlendirdiği yıllıklar yayınlamaktadır. Benzer yıllıklarda yer alan bilgiler denetçinin endüstriyi tanımasını kolaylaştırabilir. Aynı şekilde belli başlı sektörlerle ilgili, mesela; bankacılık, gıda, turizm, otomotiv vs. süreli yayınlar bulunmaktadır. Denetçi denetim anlaşması boyunca bu tür yayınlara abone olarak sektörle ilgili önemli ve güncel bir bilgi kaynağına sahip olabilir.

Denetçi, analitik prosedürlere baş vurmak yoluyla da, potansiyel müşteri ile faaliyet gösterdiği sektörü kıyaslayarak bilgi toplayabilir. Yapacağı sektör-içi kıyaslamalarla denetçi, potansiyel müşterinin sektördeki yerini anlayabilir. Mesela; müşterinin toplam gelirleriyle sektörün gelirlerini veya müşterinin ve rakiplerinin borçlanma yükünü kıyaslayabilir. Denetçinin benzer mukayeselerinin sağlayacağı faydaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. "Müşteriyi ve sektörünü daha iyi anlamayı sağlar.
2. Finansal zorlukları ortaya koyar.
3. Müşteriye tavsiyelerde bulunmayı kolaylaştırır.
4. Mali tablolardaki hatalara dikkat çeker"³³.

---

³³ Alvin A. Arens ve James K. Loebbecke, a.g.e., s. 126.

Denetçinin potansiyel müşterin faaliyet gösterdiği sektörü incelerken dikkat etmesi gereken önemli bazı durumlar da mevcuttur. Söz konusu durumlar potansiyel müşterinin faaliyetlerinin ve sektörünün özellikleriyle ilgili olup, denetçinin dikkatinin muhtemel hatalar üzerinde yoğunlaşmasına neden olurlar. Benzer durumlar şunları içerebilir:

- "Müşteri şirketin karlılığının sektörüne oranla yetersiz veya tutarsız olması.
- Faaliyet sonuçlarının ekonomik faktörlere (enflasyon, faiz oranı, işsizlik vs.) karşı çok hassas olması.
- Müşterinin sektöründe değişim oranının hızlı olması.
- Müşterinin sektöründe değişimin yönünün, bir çok işin batmasıyla düşmesi.
- Organizasyonda yeterli bir gözetim olmadan sorumluluğun dağıtılması.
- Müşteri işletmenin devamlılığını sürdürebileceğine dair şüpheyi arttıran dahili ya da harici sorunların olması"³⁴.

Denetçinin bilgi toplayacağı diğer bir grupta müşteri işletmeyi ve faaliyet gösterdiği sektörü etkileyen hükümet düzenlemeleridir. Denetçi söz konusu düzenlemeler hakkında da onlara aşina olacak ölçüde bilgi sahibi olmalıdır. Bu, potansiyel müşterinin faaliyet gösterdiği iç ve dış koşulların yasal çerçevesini çizdiği için denetçi açısından dikkatle yaklaşılması gereken bir husustur. Denetçi, denetim süresi boyunca söz konusu düzenlemelerde meydana gelecek değişiklikleri de izlemek ve prosedürlerinde uygun değişiklikler yapmak durumundadır.

Denetçi için önem arz eden bir başka bilgi grubu, potansiyel müşterinin iç kontrol yapısıdır. Denetçinin müşteri işletmenin iç kontrol yapısı hakkında kanıt toplama faaliyeti, AICPA tarafından yayınlanan SAS No.55, Bir Mali Tablo Denetiminde İç Kontrol Yapısının Önemi (AU 319) çerçevesinde yürütülmelidir. Adı geçen standart müşteri işletmenin iç kontrol sistemini üç unsurdan müteşekkil kabul etmektedir. Bu unsurlar şunlardır:

- "İşletmenin teşkilat yapısı, bir denetim komitesinin varlığı ve yönetimin yetki ve sorumluluk dağıtma yöntemleri gibi kontrol koşulları,

³⁴ D. R. Carmichael ve John J. Willingham, (1989), a.g.e., s. 119.

- Varlıklar ve borçlar için muhasebeleştirilmeyi sağlayan ve işletmenin işlemlerini tanımlamak, kaydetmek ve raporlamak için kullanılan yöntem ve kayıtlar gibi bir muhasebe sistemi,
- İşlemlerin uygun yetkilendirilmesi ve varlıklara erişim ve kullanım üzerindeki fiziki kontrol benzeri kontrol prosedürleri"³⁵.

Potansiyel müşterinin iç kontrol yapısı etkin ve güvenilir ise, denetçi iç kontrol yapısının güvenilirliğine dayanarak denetim politika ve prosedürlerine karar vereceğinden, bu aşamada "iç kontrolün zayıf noktalarını tespit etmek amacıyla yürürlükteki iç kontroller ve kullanılan genel muhasebe yöntemleri üzerinde çalışacaktır"³⁶. Bu çalışmayı yaparken denetçinin faydalanabileceği en geniş kapsamlı bilgi kaynakları potansiyel müşteriye ait; "cari bilanço, kar-zarar tablosu ve sermayeye katılan fonların analizi"³⁷ gibi öğelerden meydana gelir.

Son olarak denetçi potansiyel müşterinin SEC gibi düzenleyici kurumlara gönderdiği dosyalar ve yapıları hakkında da bilgiye ihtiyaç duyar. Benzer dosyalarda yer alan bilgiler belli standartlar çerçevesinde toplanmış ve raporlanmış olduğundan, denetçinin, müşteri işletmenin işi hakkında teknik ve detaylı bilgi edinmesini kolaylaştırabilir.

"Başlangıç bilgileri, denetçinin mali tablo aşamasında kabul edilebilir ve ulaşılabilir denetim riski seviyeleri hakkında topladığı kanıtlardan da elde edilebilir"³⁸. Bununla ilgili ayrıntı Ek-6'da sunulmuştur.

2.4 Kanıtların Değerlendirilmesi - AR *1~AR1

Stratejik planlama aşamasında müşteriye kabul/ muhafaza etme kararını vermeyi sağlayacak kıstasları ve kalite kontrol politika ve prosedürlerini belirleyen denetçi, ikinci aşamada, potansiyel müşterinin, belirlenmiş kıstaslara ve kalite kontrol politika ve prosedürlerine uyup uymadığını anlamak için kanıt toplar. Toplanan bu kanıtlar sayesinde de potansiyel müşterinin işi hakkında bilgi elde edilmiş olur. Bundan sonra,

³⁵ Walter G. Kell, William C. Boynton ve Richard E. Ziegler, a.g.e., s. 75.

³⁶ J. K. Lasser (ed). (1953), **Handbook of Auditing 2nd Printing** (Toronto: D.Van Nostrand Company Inc.), s. 8.

³⁷ J. K. Lasser (ed)., a.g.e., s. 8.

³⁸ Howard Holmes, a.g.e.

denetçi, müşteri seçimi aşamasının üçüncü ayağını oluşturan kanıtların değerlendirilmesi aşamasına gelir:

Denetçi, toplanan kanıtları değerlerken, üç kıstası göz önünde bulundurur. Bunlar, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan; önemlilik, kabul edilebilir denetim riski seviyesi ve ulaşılabilir denetim riski seviyesidir.

"Denetçi, mali tablolar seviyesinde önemlilik ile kabul edilebilir ve ulaşılabilir denetim riski seviyelerini değerler, sonra da şirketi müşteri olarak kabul (muhafaza) etme kararını vermek için yeterli miktarda ve uygun kaliteğe denetim kanıtının toplanıp toplanmadığına bakar"³⁹.

Kanıtlarını değerlendirirken, denetçi, önemlilik düzeyini, toplam gelirlerin veya toplam varlıkların belli bir yüzdesi olarak belirler. Mesela; toplam varlıkların %2'sini önemlilik düzeyi olarak tespit eder, yani, toplam varlıkların %2'sini aşan tutarlardaki hatalar denetçi tarafından önemli hata olarak kabul edilecektir.

Mali tablolarda yer alan bazı hatalar, söz konusu tabloların G.K.G.M.İ. 'ne uygun ve doğru ve dürüst olmasını engellemeyecek derecede önemsizdir. Kabul edilebilir denetim riski seviyesi (AR*) de, denetçinin, mali tablolarda var olduğu halde, onları etkilemeyecek derecede önemsiz olduğuna inandığı hata düzeyidir. Kabul edilebilir denetim riski düzeyinin altındaki risk seviyelerinde denetçi kendisi açısından bir denetim riskinin varlığını öngörmemektedir. Söz konusu risk düzeyi, genelde kalitatif terimlerle ifade edilir ve ifade edilirken de ÇOK DÜŞÜK, DÜŞÜK, ORTA seviyelerinden herhangi biri kullanılır.

Ulaşılabilir denetim riski seviyesi (AR) ise, denetçinin, uyguladığı tüm denetim politika ve prosedürleri neticesinde mali tablolarda önemli hata bulunması riskini indirebildiği asgari düzeydir. Artık denetçi hangi denetim politika ve prosedürlerini uygularsa uygulasin karşı karşıya olduğu denetim riski düzeyini, ulaştığı seviyeden daha aşağı çekemeyecektir. Ulaşılabilir denetim riski seviyesini belirlerken, denetçi, denetim riskinin her

---

³⁹ Howard Holmes, a.g.e.

üç unsuru için ayrı ayrı, DÜŞÜK, ORTA, YÜKSEK ' ten biri olacak şekilde bir seviye tespit eder. Burada denetçinin dikkat etmesi gereken bir husus, "yapısal riskle kontrol riski arasında bir ayırımın yapılamadığı durumlarda, bileşke riskin (RMM) değerlemesinin gerektiği" dir ⁴⁰. Bundan sonra da, denetçi, aşağıda yer alan tablolara benzer tabloları kullanarak ulaşılabılır denetim riski seviyesini belirler.

Tablo - 2.4 IR VE CR verildiğinde RMM'nin değeri *

IR	CR		
	DÜŞÜK	ORTA	YÜKSEK
DÜŞÜK	DÜŞÜK	DÜŞÜK-ORTA	ORTA
ORTA	DÜŞÜK-ORTA	ORTA	ORTA-YÜKSEK
YÜKSEK	ORTA	ORTA-YÜKSEK	YÜKSEK

* Howard Holmes, a.g.e.

Tablo - 2.5 AR VE RMM verildiğinde DR *

AR	RMM				
	YÜKSEK	ORTA-YÜKSEK	ORTA	DÜŞÜK-ORTA	DÜŞÜK
ÇOK DÜŞÜK	ÇOK DÜŞÜK	ÇOK DÜŞÜK	DÜŞÜK	ORTA	YÜKSEK
DÜŞÜK	ÇOK DÜŞÜK	DÜŞÜK	ORTA	YÜKSEK	ÇOK YÜKSEK
ORTA	DÜŞÜK	ORTA	YÜKSEK	ÇOK YÜKSEK	ÇOK YÜKSEK

* Howard Holmes, a.g.e.

Mesela; denetçi, topladığı kanıtlar çerçevesinden yapısal riski ORTA, kontrol riskini DÜŞÜK ve bulgu riskini YÜKSEK olarak değerlediğinde, AR'nin değerini bulmak için şöyle bir yol izler: Tablo - 2.4.

⁴⁰ Howard Holmes, a.g.e.

den IR' nin ORTA ve CR'nin DÜŞÜK olduğu bir durumda, RMM'yi DÜŞÜK-ORTA seviyesinde tespit eder. Daha sonra Tablo - 2.5.'e göre de RMM'nin DÜŞÜK-ORTA, DR'nin ise YÜKSEK olduğu bir durumda AR'nin DÜŞÜK olacağını hesaplar.

Bu şekilde kanıtları değerlendirme faaliyetini de tamamlayan denetçi müşteri seçimi aşamasının son ayağı olan karar verme aşamasına geçer.

2.5 Karar Verme - Kabul (Devam) / Red (Terk)

Denetçinin potansiyel müşteriyi kabul etme veya mevcut müşteriyle devam etme kararını verirken yapacağı faaliyetin esası, bir önceki safhada tespit ettiği kabul edilebilir ve başarılabılır denetim riski seviyelerinin mukayesesine dayanmaktadır. Denetçi adı geçen iki değeri kıyaslayarak ortaya çıkan neticeye göre müşteriyi kabul/ muhafaza edecektir. Şöyle ki ; "eğer kabul edilebilir denetim riski seviyesi (AR*) , başarılabılır denetim riski seviyesine eşit veya ondan daha büyükse şirket müşteri olarak kabul/ muhafaza edilebilir, aksi takdirde red/ terk edilir"⁴¹. Örnek vermek gerekirse, denetim riski seviyelerinin kalitatif olarak ifade edildiği bir durumda, denetçi kabul edilebilir denetim riski seviyesini ÇOK DÜŞÜK olarak belirlemiş olabilir. Buna karşın, denetçi, uyguladığı denetim politika ve prosedürlerine rağmen başarılabılır denetim riski seviyesini ORTA'nın altına düşürememiş olabilir. Bu durumda:

$$AR^* < AR$$

$$\text{ÇOK DÜŞÜK} < \text{ORTA}$$

Olacağından, yani denetçinin kabul edilebilir denetim riski seviyesini elde etmeyi başarması mümkün olamayacağından, potansiyel müşterinin eğer yeni bir müşteriye red edilmesi, mevcut bir müşteriye terk edilmesi gerekecektir.

Yukarıdaki durumun tam tersi bir durumda da, denetim riski seviyeleri kantitatif terimlerle ifade edildiğinde mesela; denetçi kabul

---

⁴¹Howard Holmes, a.g.e.

edilebilir denetim riski seviyesini %3 olarak belirlemiş olsun. Buna karşılık, denetçinin uyguladığı denetim politika ve prosedürleri, %2'lik bir ulaşılabilir denetim riski seviyesini mümkün kılıyorsa, yani:

$$AR^* \geq AR$$

$$0,03 \geq 0,02$$

şartı sağlanıyorsa, potansiyel müşterinin kabul/ muhafaza edilmesi yönünde bir karar alınabilir, zira, denetçi, kabul etmeyi göze aldığı seviyeden daha düşük bir denetim riskini gerçekleştirmeyi başarabilecektir.

Potansiyel müşteri kabul/ muhafaza kararı verirken, ulaşılabilir ve kabul edilebilir denetim riski seviyelerini kıyaslayan denetçi, bunun yanında, stratejik planlama aşamasında belirlediği diğer kıstasları ve kalite politika ve prosedürlerini de dikkate alabilir. Mesela; denetim anlaşmasının politik sonuçları açısından bakıldığında, denetçi, iki müşterisi arasında çıkacak bir ihtilafta taraf olmak zorunda kalabilir. Denetçinin kabul etmeyi planladığı potansiyel bir yeni müşteri, denetçinin halen birlikte çalıştığı mevcut bir müşterisinin rakibi olabilir. Bu durumda müşteriler denetçiden bir tercih yapmasını isteyebilirler.

Bir diğer kıstas açısından karar verme sürecine yaklaştığımızda, potansiyel müşteri, denetçiye herhangi bir şekilde bir kapsam sınırlaması getiriyorsa, benzer bir durumda denetçi, ya potansiyel müşteriye reddedecek, ya anlaşmadan çekilecek ya da raporunda görüş bildirmekten kaçınacaktır.

Aynı yaklaşım kalite kontrol politika ve prosedürleri için de geçerlidir. Denetçi, mesleki standartları yakalayabileceğinden şüphe ettiği anlaşmaları kabul etmekten kaçınmalıdır. Potansiyel bir yeni müşteriyle çalışmak veya mevcut bir müşteriyle devam etmek, mesela; denetçinin bağımsızlığına gölge düşürüyorsa, ya da denetçi gerekli mesleki özeni gösteremeyeceğine inanıyorsa, müşteri reddedilmeli veya anlaşmadan çekilmelidir.

III. BÖLÜM

DENETÇİNİN DENETİM RİSKİNDEN KAYNAKLANAN İŞ RİSKİ, PROFESYONEL YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE BUNLARIN MİNİMİZASYONU

Bu bölümde, denetçinin karşı karşıya olduğu denetim riskinden doğan iş riski, bu iş riskinin neden olduğu profesyonel yükümlülükleri, söz konusu yükümlülüklerle karşı alınabilecek bir önlem olarak yükümlülük sigortası ve profesyonel yükümlülük riskinin asgarileştirilmesi için yapılabilecekler sırayla ele alınacaktır.

3.1 Denetçinin Denetim Riskinden Kaynaklanan İş Riski

"İş Riski, bir denetçinin mesleki faaliyetlerinde bir zarara ya da kayba uğraması ihtimali" ¹ olarak tanımlanabilir. Bir denetçinin mesleki faaliyetlerinde bir zarara veya kayba uğramasına sebep olabilecek faktörler, herhangi başka bir işin zarara veya kayba uğramasına sebep olacak faktörlerle genelde aynıdır, mesela; kötü ekonomik koşullar ve şiddetli rekabet gibi. Ancak, bu çalışmanın konusu denetim riskini kapsadığından, burada denetçinin iş riski denilirken kastedilen, denetçinin karşılaşacağı denetim riskinden kaynaklanan iş riskidir. Yani, denetçinin önemli hata veya usulsüzlükler içeren mali tablolar hakkında istemeden olumlu görüş bildirmesi sonucu ortaya çıkabilecek zarar veya kayıplar söz konusudur. Bu anlamda denetçinin iş riski bir mesleki sorumluluk riskidir ve bir sonraki kısımda da bu yönüyle ele alınacaktır.

---

¹ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 255.

"Denetçiler, müstakbel bir müşteriyle çalışmaktan kaynaklanabilecek genel bir riski belirlemeye yardım etmesi amacıyla, o işletmenin mali gücüne ve kredi notuna dikkat etmelidir. Bu genel risk çoklukla denetçinin iş riski olarak anılır"².

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, denetim riski ile iş riski arasındaki farktır. İş riski, denetim riskini de kapsayan genel bir çerçeveyi ifade etmektedir, başka bir deyişle, denetim riski, denetçi açısından iş riskinin bir fonksiyonudur. İş riski ile denetim riski arasındaki ilişkiyi ve farkı ortaya koymak bağlamında şu ifadeyi kullanmak yanlış olmayacaktır: Her denetim riski bir iş riski olabilir. Ancak her iş riski bir denetim riski değildir.

Denetçi için denetim riskinin iş riskine dönüşmesi birkaç değişik yapıda gerçekleşebilir. Mesela; müşteri işletmenin devamlılık konusunda düşeceği zaafılar denetçinin denetim riskini, yani, denetçinin uygun olmayan bir görüş belirtmesi ihtimalini arttıracaktır. Bu ihtimalin artması da iş riskini artırır.

Olayın bir başka boyutu da müşteri işletme yönetiminin hile ve hataya başvurma ihtimalinden doğmaktadır.

"İş riskinin ana unsurları; kamu ya da özel düzenleyici organlar tarafından yürütülen dava / yaptırımlar ve bir dava, yaptırım veya kötü şöhret sonucu ortaya çıkabilecek yıpranmış bir mesleki ündür"³. Olayın yukarıda ele alınan her iki boyutunda da denetim riskinin iş riskine dönüşmesi, denetçinin uygun olmayan bir denetim görüşü bildirmesine veya ihmalkar davranmasına dayanmaktadır. Mali tablo kullanıcıları, denetçinin uygun olmayan görüşüne dayanarak verdikleri kararlar yüzünden uğradıkları zarar ve kayıpların tazminini isteyebilirler. Benzer bir girişimin sonucu denetçi hem tazminat ödemeye mahkum edilebilir, hem de mesleki ünü çok olumsuz yönde etkilenir. Ayrıca, herhangi bir ihmalkarlık tespit edilmişse işten sürelili ve süresiz el çektirme gibi yaptırımlar da söz konusu olabilir.

² O. Ray Whittington ve Kurt Pany, a.g.e., s. 145.

³ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 256.

Bu tip yaptırımlardan kaynaklanabilecek zarar veya kayıplardan kaçınabilmek için denetçi müşteri seçimi aşamasında çok titiz davranmalı, devamlılık sorunları yaşayan veya yaşaması muhtemel müşterileri red/terk etmeli, aynı şekilde, yönetimin hile ve hataya başvurmasından şüphe duyduğu müşterileri de kabul etmemelidir. "Bir denetim firması, aynı zamanda, sorumluluk sigortası kapsamında ve faturalama oranlarını belirlerken de, iş riskinin nispi değerlerini dikkate alabilir"⁴.

Müstakbel müşterinin devamlılık konusunda zaaflar yaşadığının işareti sayılabilecek durumlar için bkz.(Emile Woolf, **Auditing Today 3rd Ed.** (London: Prentice-Hall), s. 494-495.).

3.2 Denetçinin Profesyonel Yükümlülüğü

Denetçiler, karşı karşıya oldukları iş riskinin doğal bir sonucu olarak profesyonel yükümlülükler taşımaktadırlar. Denetçinin profesyonel, ya da başka bir deyişle mesleki yükümlülüğü, genel olarak, denetim mesleğini yürütüyor olmasından kaynaklanan yükümlülüklerdir.

" Bir mesleğin mensupları, eğitim ve terbiye bağlamında olduğu kadar, karakter ve ahlak bağlamında da çok yüksek standartlara ulaştıklarını iddia etmektedirler. Alanlarındaki gelişmeleri takip etmeleri ve meslek için oluşturulmuş yüksek standartları sağlamaları beklenmektedir. Sonuç olarak, bir profesyonelin topluma karşı görevleri diğerlerininkinden çok daha büyüktür. Bu görevle birlikte görevi tam yapamamaktan kaynaklanan hasarlar için bir yükümlülük de doğmaktadır. İnsanlar bir profesyonelden çok şey beklemekte, bunu alamadıklarında da bazıları, hasarlar için dava açmaktadır"⁵.

Yukarıdaki paragrafta ortaya koyulan mesleki yükümlülük kavramı, denetçiler için tamamen geçerlidir. Denetçilik, bugüne kadar gösterdiği gelişim sonucunda geldiği nokta itibarıyla tam bir profesyonel meslek halini almıştır. Profesyonel bir mesleği tanımlayan ve gereklerini ortaya koyan unsurları -aşağıda sunulmuştur- göz önüne aldığımızda, bu durum

⁴ D. R. Carmichael ve J. J. Willingham, (1986), a.g.e., s. 263.

⁵ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, (1989), **Risk and Insurance 6th Ed.** (New York: West Publishing Company), s. 420.

daha net bir şekilde görülmektedir.

- "Dikkate değer ölçüde bir kesikli bilgi yapısı
- Eğitsel bir süreç
- Bir sınavlar sistemi
- Uygulamacılara lisans veren bir sistem
- Profesyonel (mesleki) bir birlik
- Topluma karşı bir sorumluluk hissi
- Ahlaki kurallar
- Teknik standartlar kümesi" ⁶.

Profesyonel bir mesleğin mensubu olarak denetçiler yukarıda sunulan unsurları yerine getirmek zorunda oldukları için, toplumda, kendilerine karşı belli bir saygı ve güven duyulan profesyonellerdir. Saygıdeğer ve muteber profesyoneller olarak denetçilerin mesleklerini icra ederken herhangi bir ihmalkarlık veya hilekarlık yapmamaları beklenmektedir. Herhangi bir denetim faaliyetinin yürütülmesinde, kasıtlı olsun veya olmasın, denetçinin herhangi bir hata veya ihmalkarlık içinde bulunması, denetçinin profesyonelliğine güvenenlerde bir hayal kırıklığı yaratmakta, tek suçlarının denetçinin profesyonelliğine güvenmek olduğuna inananlar uğradıkları hasarın tazminini isteyebilmektedirler. Bu anlamda denetçi için bir de mesleki yükümlülük riski söz konusu olmaktadır.

Genel anlamda yükümlülük riski; "bir kişi ya da kurumun, yasa tarafından koyulan bir sorumluluğun neticesinde belli bir tutarı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir" ⁷. Aşağıda, Şekil 3-1'de, yükümlülük riskinin isnad edildiği hukuki temel ortaya konulmaktadır.

Yükümlülük riskinin yukarıda verilen tanımı Şekil 3-1'deki çerçeve içinde tekrar ele alınacak olursa; bir kişi ya da kurumun, yasa tarafından koyulan bir sorumluluğun neticesinde bireysel ya da kurumsal kayıplara, kasıtlı, kasıtsız veya sınırlı sorumlu olarak, sebep olmak iddiasıyla, belli bir tutarı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir. Burada kişi ya da kurumun kayıplara yol açmasının nedeni yasa tarafından koyulan bir sorumluluğu

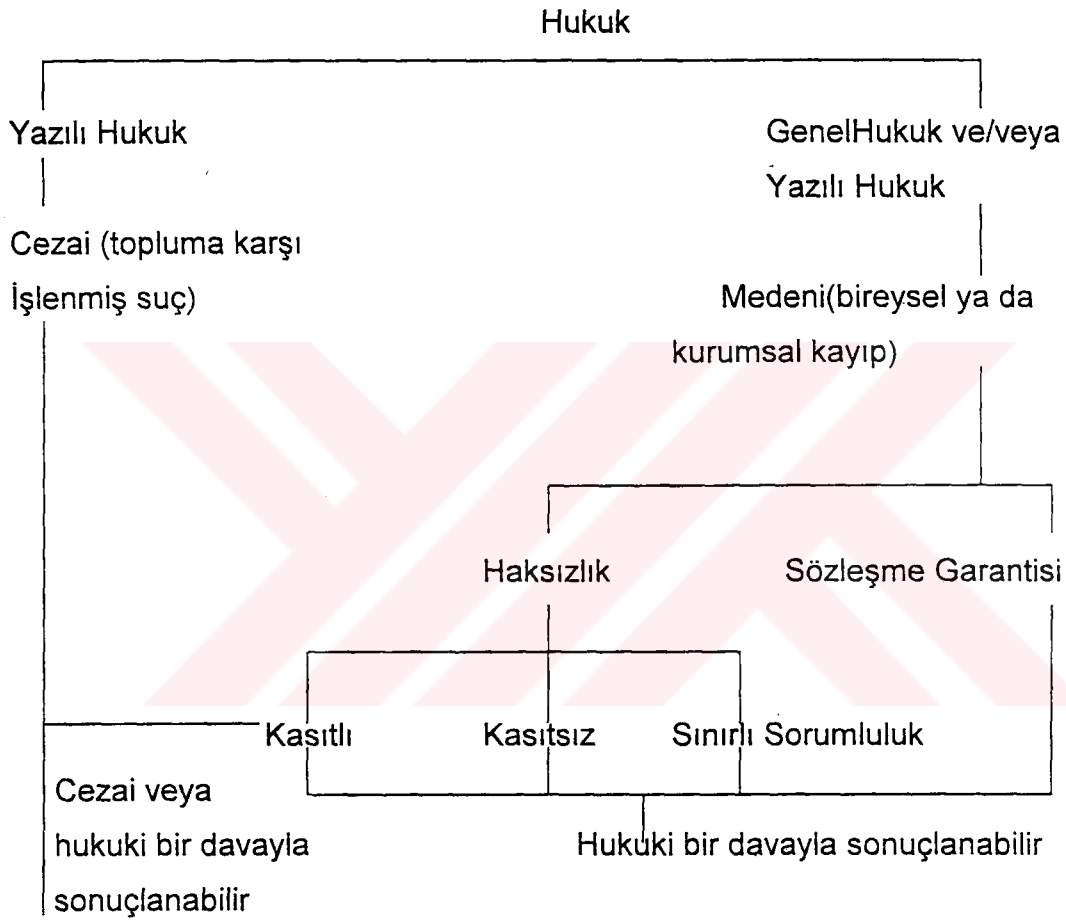
⁶ A. Millichamp, a.g.e., s. 49.

⁷ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 408.

yerine getirmede zaafa düşmesidir. Söz konusu bu zaafa çoğunlukla ihmalkarlıktan kaynaklanmaktadır.

“İhmalkarlık davalarında, sahip olduğunuz eğitim ve kabiliyete sahip *makul* bir kişinin aynı ya da benzer durumlarda nasıl davranması gerektiği esasına göre yargılanırsınız”⁸.

Şekil – 3.1 Yükümlülük riskinin temeli*

* James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 409.

Böyle bir yargılamada da sorumlulukların yerine getirilmesinde bir ihmalkarlığın sözkonusu olup olmadığının belirlenebilmesi için temelde dört göstergeye bakılır. Bu göstergeler şunlardır:

⁸ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 419.

- “1. Bir şekilde yapılması (ya da yapılmaması) gereken bir sorumluluğun olması
2. Bu sorumluluğun ihmal edilmesi
3. Sorumluluğun borçlu bulunduğu kişiye verilmiş bir zarar veya hasar
4. Zarar ve ihmal arasında bir neden sonuç ilişkisinin varlığı”⁹.

Bu göstergeler ışığında, kişi ya da kurumların mesleki yükümlülüklerini yerine getirmede ihmalkar olup olmadıkları konusunda bir yargı oluşturulur. Kişi veya kurumlar ihmalkar bulunursa öngörülen cezaya çarptırılırlar, aksi durumda da temize çıkarlar.

Mesleki yükümlülüğün, ihmalkarlığa atıfta bulunarak açıklayan bir tanımı da şu şekildedir: “Mesleki yükümlülük ifadesi, belli bir meslekteki bir kişiden beklenen gerekli özen ve kabiliyet derecesindeki zaaftan kaynaklanan yükümlülüğe matuftur”¹⁰. Denetim mesleği ve denetçi açısından bakıldığında da, yukarıda ortaya koyulmaya çalışılan çerçevede, denetçinin mesleki yükümlülük riski, kendisinin profesyonelliğine (yani denetçinin mali tablolar hakkında belirttiği görüşe) güvenmeleri sonucu kayba uğrayan kişi ya da kurumların denetçiden bu kayıplarının tazminini istemeleri ve denetçinin mahkemece sözkonusu tazminatı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir.

Denetçiler, her geçen gün artan bir şekilde mesleki yükümlülükleri dolayısıyla aleyhlerine açılan tazminat davalarına maruz kalmaktadırlar. Sözkonusu davaların bir kısmı en azından makul sayılabilecek nedenlere dayanmaktaysa da açılan davaların dikkate değer bir kısmında tazminat müessesesinin, en yumuşak bir ifadeyle, fazlaca zorlandığı söylenebilir. Bu durumun bir göstergesi olarak mahkeme sonuçlarına bakıldığında, denetim şirketleri aleyhine açılan davaların önemli bir kısmının denetim şirketleri lehine sonuçlandığı görülmektedir. Ne var ki, denetim şirketleri için rüzgar her zaman istenilen yönden esmemektedir. Denetim şirketlerinin aleyhine sonuçlanan davalarda ödemeye mahkum edildikleri tazminat tutarları astronomik rakamlara ulaşmaktadır. “Günümüzde, Altı

⁹ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 410.

¹⁰ Emmett J. Vaughan, a.g.e., s. 494.

Büyüklerin ¹¹ denetim ve muhasebe hizmetlerinden elde ettikleri gelirlerinin %19'undan fazlasını mesleki yükümlülük sigortası için harcadıkları tahmin edilmektedir"¹². Yani, denetim şirketleri gelirlerinin yaklaşık %20'sini ödemeleri muhtemel tazminatlara karşılık sigorta şirketlerine vermektedir.

Denetçiler için büyük önem taşıyan mesleki yükümlülük riski iş riskinin bir fonksiyonudur. Bu anlamda mesleki yükümlülük riski de denetçi açısından iki ayrı unsurdan müteşekkildir; maddi unsur, manevi unsur. Mesleki yükümlülük riskinin maddi unsurunu, denetçilerin ödemeye mahkum edildikleri tazminatlar, yüksek sigorta primleri, meslekten el çektirme vb. yaptırımlardan kaynaklanan geçici veya sürekli gelir kayıpları oluşturmaktadır. Manevi unsur ise denetçinin bir davaya taraf olmasından kaynaklanan kötü şöhretle ifade edilebilir.

Denetçinin mesleki yükümlülük riskinin maddi unsurlarından biri olan tazminatla sonuçlanan davaların birkaç farklı sebebi vardır. Melissa Klein'in Accounting Today adlı derginin 23 Temmuz 1999 tarihli sayısında yayınlanan "Malpractice Claims Ease, But New Hazards Abound (Kötü Uygulama Davaları Kolaylaştı Fakat Yeni Tehlikeler Kapıda)" başlıklı yazısında belirttiği üzere, muhasebecilere karşı açılan yükümlülük davalarının çoğu vergi anlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Aynı yazının devamında, yazar, vergi davalarının nedeni olarak "yeminli mali müşavirlerin vergi kanunlarındaki değişiklikleri takip etmemeleri, anlaşma şartları hakkında müşteriyel hatalı iletişim kurmaları ya da müşterilerin hayal kırıklığına uğramalarından" söz etmektedir.

Melissa Klein'in yukarıda adı geçen yazısında yorumuna yer verdiği David C. Robinson'a¹³ göre de denetçilerin ödedikleri en yüksek tazminatlar vergiden ziyade denetimle ilgili davalardan kaynaklanmaktadır. Robinson'un şirketi olan Executive Risk'teki denetim davaları sayı olarak

¹¹ Uluslar arası alanda faaliyet gösteren altı büyük denetim firmasına sektörde verilen isim(Çev.notu).

¹² R. Mark Keanan ve M. Christina Ricarte. (1996), "Choosing Coverage Is Hands-On Job For CPAs," *Accounting Today*. June 3, Vol: 10, Nu: 10, ss. 24- 26.

¹³ David C. Robinson: ABD Simsbury, Conn.'da kurulmuş olan Executive Risk Management Associates şirketinin yöneticilerinden(Çev. Notu).

tüm davaların sadece %20'si kadarken dolar bazında tüm davaların %50'sinden fazlasına tekabül etmektedir.

Denetçilerin mesleki yükümlülük risklerini dolayısıyla dava edilme ihtimallerini arttıran bir unsur olarak denetim şirketlerinin esas faaliyet alanları olan muhasebe ve denetim alanlarının dışında hizmetler sunmaya başlamaları gösterilebilir.

"YMM'ler iş bulmak için çok çetin mücadeleler vermektedir, bu da onların beklenti yaratma tuzağına düşebilecekleri anlamına gelmektedir. Kendinizi pazarlamanız gerektiğinde, işin sonucu beklentileri karşılamadığını gösterdiğinde yasal yükümlülük için bir zemin hazırlayan ve yapabileceğinizden daha fazlasını yapmaya yetkin olduğunuza dair bir ön kabul yaratabilirsiniz"¹⁴.

Yukarıdaki paragrafta zaman zaman denetçilerin de içine düştükleri insani bir hataya dikkat çekilmektedir. Denetçiler, maalesef, bazı durumlarda yeni veya mevcut bir müşteriyi kaybetmemek adına uzmanlıklarının dışında kalan konularla ilgili taahhütlerde bulunabilmektedir. Uzman olmadıkları konulardaki bu taahhütlerinde herhangi bir isabetsizlik olduğunda da hayal kırıklığına uğrayan müşteriler tarafından dava edilebilmektedirler.

Bu durum denetim şirketlerini maruz kalmaları muhtemel iş risklerine karşı sigortalayan sigorta şirketlerinin de dikkatinden kaçmamaktadır. Yine Melissa Klein'in, Redwood City, Calif. , ABD'de kurulu Camico Mutual Insurance Co.'nun yaptığı bir araştırmaya dayanarak, Accounting Today dergisinin 27 Eylül 1999 tarihli sayısında yer alan "Malpractice Liability Insurance; New services could turn out to be risky business(Kötü Uygulama Yükümlülüğü Sigortası: Yeni hizmetler riskli iş haline dönüşebilir)" adlı yazısında belirttiği üzere; "Yeni uygulama alanlarına giren muhasebe şirketlerinin kötü uygulama iddiasıyla dava edilme ihtimali, işlerinin %15'i veya daha fazlası hesap hizmetlerinden oluşan şirketlerden dört kat daha fazladır".

---

¹⁴ John M. Covaleski. (1997), "Insurance Prices Ease, As Risks Rise," Accounting Today. August 11, Vol: 11, Nu: 14, ss. 1- 3.

Hayal kırıklığına uğramış müşteriler tarafından açılan davalar sözkonusu olduğunda çalışmanın yazarı, "kalın cep doktrini"nin göz ardı edilmemesi gerektiğine kanidir. "Son zamanlarda alınmış bazı mahkeme kararlarının da prim verdiği üzere *kalın cep doktrini* (deep pocket doctrine) bazı mağdurların muhasebe şirketlerini dava etmesine açık davetiye çıkarmaktadır"¹⁵. Kalın cep doktrinine göre denetçilerin veya muhasebecilerin beklentilerini karşılayamamasından dolayı kayba uğrayan bazı müşteriler onları dava etmektedir. Burada dikkat çeken husus ise mahkemelerin sözkonusu müşterileri mağdur olarak görüp, ekonomik durumları oldukça iyi olan tabir-i caiz ise "cepleri kalın" olan denetim şirketlerini tazminat ödemeye mahkum etmeleridir. Böyle bir uygulamayı denetim şirketlerine ve denetçilere karşı dava açılmasını teşvik eden veya kışkırtan bir faktör olarak nitelemek herhalde yanlış olmayacaktır.

Denetim şirketlerine karşı açılan davalarda dikkate değer artışlar olması sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Şöyle ki;

"Son yıllarda, artan sayıda küçük denetim şirketi, yükselen yükümlülük riskine bağlı olarak denetim yapmayı topluca durdurmuştur. Hatta büyük YMM'lik şirketleri arasında bile risk yönetimi çabaları, yükümlülük davası açma ihtimali yüksek olan mevcut ve yeni müşterileri önlemeye odaklanmıştır"¹⁶.

Mesleki yükümlülük riskinin meslek mensupları ve denetim şirketleri için taşıdığı öneme binaen, meslek kuruluşları da bu konuda araştırmalar ve incelemeler yapmaktadır. Hedeflenen ise, denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırlarını mümkün olan en net bir şekilde belirlemek ve meslek mensuplarının yükümlülük riskinin dağılımını daraltmaktır. Bu amaçla, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından Journal of Accountancy adlı derginin Kasım 1995, v180 n5 nolu sayısının 19. sayfasında yayınlanan "Position Paper On Global Implications Of Auditors' Legal Liability (Denetçilerin Yasal Yükümlülüklerinin Küresel

¹⁵ James H. Thompson ve Laurie J. Henry. (1991), "Professional Liability Insurance: Go Bare Or Not?," *Journal of Accountancy*. July, 172, Nu: 1, ss. 111- 116.

¹⁶ Ken Rankin. (1993), "Wyden, Tauzin Tangle On Reforms; Senate Probes Litigation Woes," *Accounting Today*. August 9, Vol: 7, Nu: 15, ss. 1- 3.

Uygulamaları Üzerine Durum Raporu) adlı raporda şu ifadelere yer verilmiştir: “Yükümlülük meselesinin altında yatan soru denetçilerin yaptıklarından ötürü sorumlu tutulmalarının gerekip gerekmediği değildir, sorun, daha ziyade, denetçilerin hangi gruplara karşı sorumlu olmaları gerektiği ve eğer sorumlu tutulacaklarsa, genellikle kendi paylarını ödeyemeyen diğer ilgili taraflar olan idarecilerin ve yönetimin sebep olduğu kayıplarda nereye kadar sorumlu tutulmaları gerektiğidir”.

Denetçilerin faaliyetlerinden dolayı kimlere karşı ve ne derecede sorumlu oldukları, bir kez, şüpheye ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açık ve kesin olarak belirlendiğinde, sözkonusu tarafların ve konuların dışında kalan taraflar, ve konularla ilgili olarak denetim şirketleri sorumlu tutulamayacak bu da denetçilerin mesleki yükümlülük riskini azaltacaktır. Denetim şirketleri, aynı zamanda, sadece belirlenen taraf ve konularla ilgili olarak risk sigortası yaptıracaklarından, ödemek zorunda kalacakları sigorta primleri de azalmış olacaktır.

Denetçi açısından bakıldığında da, yukarıda ele alındığı üzere, denetçinin mesleki sorumluluk riski, kendisinin profesyonelliğine (yani denetçinin mali tablolar hakkında belirttiği görüşe) güvenmeleri sonucu kayba uğrayan kişilerin denetçiden bu kayıplarının tazminini istemeleri ve denetçinin mahkemece söz konusu tazminatı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir.

Denetçi için mesleki yükümlülük riski maalesef ödemek zorunda kalabileceği tazminatla sınırlı değildir. Denetçi, mesleki yükümlülüğünden dolayı kendisi aleyhine açılan bir davada beraat etse dahi, mesleki ünü oldukça ciddi bir şekilde yıpranmış olacaktır ve belki de mesleki yükümlülük riskinin bu yönü, maddi tazminat ödemediği daha önemlidir. Yukarıda belirtildiği üzere denetçiler toplumda oldukça saygıdeğer ve muteber bir yere sahiptirler ve bu saygı ve itibarı elde etmek için gerçekten çok çaba sarf etmek zorunda kalırlar. Profesyonel anlamda belli bir saygı ve itibar kazanmak için gösterilen onca gayretten sonra mesleki

yükümlülükten dolayı dava edilmek, ortaya koyulan onca çabanın sonuçlarını kolayca boşa çıkarabilmektedir.

Buraya kadar anlatılanları, mesleki yükümlülük riskinin denetçiler için arz ettiği önemi ortaya koyacak şekilde özetlersek:

- “1. Mali sorumluluk büyük olabilir.
2. Dava sayısı artmaktadır.
3. Savunma maliyeti dikkate değer ölçüde büyük olabilir.
4. Davanın sonucuna ilişkin belirsizlik mevcuttur”¹⁷.

Yukarıda sunulan maddelerden 1. ve 3. maddeler mesleki yükümlülük riskinin maddi unsurlarına, 2. ve 4. maddeler de manevi unsurlarına işaret etmektedir. Bir denetim şirketi aleyhine açılan dava sayısı arttıkça bu davaların şirkete açacağı maddi külfet bir yana, kamu oyunda şirket adının sıkça ve olumsuz olarak anılması şirketin ününü zedeleyecek ve iş almasını zorlaştıracaktır. Üstelik açılan davaların nasıl sonuçlanacağı da büyük ölçüde belirsizdir ve davalar genellikle birkaç yıl sürmektedir. Belirsizlik ise riski gündeme getirmektedir.

Denetçiler yukarıda anlatılanlara benzer olumsuzlukların maddi kayıplarını en aza indirebilmek için mesleki sorumluluk sigortası uygulamasına başvurumaktadırlar. Bu konu da çalışmanın izleyen kısmında ele alınacaktır.

3.3 Yükümlülük Sigortası

Yükümlülük sigortasının ele alınmasından önce esas olarak sigortanın ne olduğu ve sigorta sisteminin işleyiş mantığı üzerinde durmak yükümlülük sigortasının işleyişini anlamayı kolaylaştıracaktır.

“Sigorta, bir grup bireyin tecrübelerini birleştirmek amacıyla riski transfer ettikleri, kayıpların matematiksel tahminine izin veren ve kayıpların, riski transfer eden tüm üyelerin katılımıyla oluşan fonlardan karşılanmasını sağlayan sosyal bir müessesedir”¹⁸.

¹⁷ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 413.

¹⁸ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 50.

Yukarıda verilen tanımı şu şekilde açmak mümkündür; günlük hayatın akışı içerisinde bireyler ve kurumlar çok çeşitli risklerle karşı karşıya kalırlar. Söz konusu bu risklerden kaynaklanabilecek kayıpların bir kısmı kayba uğrayan birey veya kurumlar tarafından karşılanabilir niteliktedir. Ancak bireyler ve kurumlar bazı kayıplarını karşılamakta güçlük çekebilir veya karşılayamayabilirler. Bireyler ve kurumlar karşılayamayacakları ve maruz kalmaları muhtemel bazı kayıpların zararını en aza indirmek için, sözkonusu kayba sebep olabilecek riski başka birey veya kurumlara transfer ederler. Bu kişi veya kurumlarda, belli bir ücret karşılığında, riski transfer eden birey veya kurum bir kayba uğradığında bu kaybı karşılamayı taahhüt eder. Riski transfer eden grupların riski üstlenen gruplara ödediği ücrete prim, kayıp meydana geldiğinde riski üstlenenlerin riski transfer edenlere ödediği miktara da tazminat denilir. Burada riski transfer edenler ödeyecekleri nispeten küçük miktardaki primler karşılığında uğramaları muhtemel çok daha büyük kayıpların karşılanmasını garantilemektedir.

Riski üstlenen açısından olaya yaklaşıldığında ise, alınan nispeten küçük miktardaki ücretler karşılığında çok daha büyük miktardaki kayıpların karşılanmasının taahhüt edilmesi gibi, çok da akla yatkın olmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumun mantığını kavrayabilmek için sigortanın yukarıda verilen tanımına göz atmak yerinde olacaktır. Bu tanım çerçevesinde riski üstlenen gruplar, riski transfer eden tüm grupların karşılaştıkları kayıpları karşılamak için riski transfer eden tüm birey ve kurumların ödedikleri küçük miktardaki ücretlerden (primlerden) oluşturdukları fonları kullanmaktadırlar. Riski transfer edenler primlerini sigortalı oldukları tüm dönem boyunca aralıksız ve düzenli olarak öderler, ve bu primlerden bir fon ortaya çıkar. Risk transfer edenlerin tümünün aynı anda kayba uğraması ihtimali çok zayıf olduğundan, riski üstlenenler sadece arazi bir kayıp meydana geldiğinde onu karşılayacaklar ama bu arada primleri aralıksız ve düzenli olarak toplamaya devam

edeceklerdir. Primlerle tazminat arasındaki bu denge sigorta müessesesini riski üstlenenler açısından aklileştirmektedir.

“Sigortacının bakış açısından sigorta riski tutan(muhafaza eden) ve birleştiren, sigortalının bakış açısından ise riski transfer eden bir müessesedir”¹⁹.

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak mesleki yükümlülük sigortasını şöyle tanımlayabiliriz: Mesleki yükümlülük sigortası;

“Sigortacının, sigortalananın uygun mesleki hizmeti vermedeki kötü uygulamasından, hatasından ya da yanlışından veya uygun mesleki hizmeti verememesinden kaynaklanan hatalardan dolayı yasal olarak ödemek zorunda olduğu tüm tutarları ödemeyi kabul etmesidir”²⁰.

Yükümlülük sigortası, mesleklerini profesyonel olarak sürdüren kişilerin, mesleklerini yürütürken karşılaşılabilecekleri mesleki yükümlülük risklerine karşı alabilecekleri bir önlemdir.

Yükümlülük sigortasının iki türü vardır: "Kötü Uygulama Sigortası (malpractice insurance) ve Hata ve İhmal Sigortası (errors&omissions insurance) " ²¹. Kötü uygulama sigortası, doktorlar, mühendisler vb. meslek erbabı için düzenlenmektedir. Hata ve ihmal sigortası ise

"Profesyonel hizmetleri kanuni standartları sağlamak zorunda olan ve bu yüzden söz konusu standartları sağlamada ihmaikar bulunurlarsa adli bir dava riskini maruz bırakılan avukatlar, sigorta acentaları, muhasebeciler vb.meslekler içindir”²².

Bu anlamda muhasebeciler için mesleki yükümlülük sigortası “başkaları için profesyonel muhasebe hizmetleri verirken sergilenen davranışlardan, hata ve ihmallerden kaynaklanan hasarlara karşılık tazminat formunda ödenen tutarları”²³ kapsamaktadır.

Mesleki yükümlülük sigortasının kapsamı sigortacıdan sigortacıya önemli farklılıklar içermektedir. Ancak yine de hemen her mesleki

¹⁹ C. Arthur Williams Jr. ve Richard M. Heins, (1989), **Risk Management and Insurance 6th Ed.** (NewYork: McGraw-Hill Publishing Company), s. 244.

²⁰ C. Arthur Williams Jr. ve Richard M. Heins, a.g.e., s. 412.

²¹ James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 518.

²² James L. Athearn, S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt, a.g.e., s. 518.

²³ R. Mark Keanan ve M. Christina Ricarte. (1996), “Know the General Structure of Professional Liability,” **Accounting Today**. July 8, Vol: 10, Nu: 12, ss. 22- 24.

yükümlülük sigortasının kapsadığı bazı esaslar da mevcuttur, bunlar; “kanunların öngördüğü hükümler ve muhasebeci olarak gösterilen faaliyetlerdeki hata ve ihmaller”²⁴ dir. “Mesleki yükümlülük sigortası anlaşmalarının çoğu kayıpların tazminine ek olarak dava masraflarını da içermektedir”²⁵.

Günümüzde mesleki yükümlülük sigortaları daha ziyade iddia esaslı(claims-made basis) bir yaklaşımla düzenlenmektedir. Bu yaklaşıma göre düzenlenen poliçeler; “sigortalıya karşı anlaşma dönemi süresince ileri sürülen ve sigortacıya bildirilen iddialara karşı koruma sağlamaktadır”²⁶. Anlaşma süresi dolduktan sonra sigortalı kendisine karşı ileri sürülen iddialar için talepte bulunamamaktadır. Bu yaklaşımda sigorta anlaşmasının geçerli olduğu dönem üzerine yapılan vurgu dikkat çekmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere mesleki yükümlülük sigortası uygulamaları ülkeden ülkeye, sigortacıdan sigortacıya önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle mesleki yükümlülük sigortası edinecek denetçilerin sigortacıyı seçerken dikkat etmesi gereken bazı özellikler gündeme gelmektedir. Dan L. Goldwasser, Accounting Today adlı derginin 25 Eylül 1995 tarihli sayısının 20. sayfasında yayınlanan “CPAs Face Tough Decisions In Choosing Coverage (YMM’ler Poliçe Seçerken Zor Kararlarla Karşı Karşıya Kalıyor)” başlıklı makalesinde, bu özellikleri şöyle ele almıştır:

- “Sigortacı şirket ihtiyaçlarına en uygun yükümlülük sınırlarını teklif etmelidir.
- Kredi notu en iyi olan sigortacı (A’dan az olmamak üzere) tercih edilmelidir.
- Poliçenin kapsamının neleri içerdiğine neleri içermediğine çok dikkat edilmelidir.
- Sigortacının iddialara karşı izlediği tutum ve onlara karşı izlediği politikalar incelenmelidir”.

Bunlarla beraber denetçilerin mesleki yükümlülük sigortası satın alırken sigortanın sınırlarını belirlemelerine yardımcı olacak parametreler

²⁴ James H. Thompson ve Laurie J. Henry. a.g.m., July, 172, Nu: 1, ss. 111- 116.

²⁵ James H. Thompson ve Laurie J. Henry. a.g.m., July, 172, Nu: 1, ss. 111- 116.

²⁶ R. Mark Keanan ve M. Christina Ricarte. a.g.m., July 8, Vol: 10, Nu: 12, ss. 22- 24.

de mevcuttur, bunlar; "iddiaların şiddeti, iddiaların sıklığı, risk hassasiyeti, dava maliyetleri ve poliçelerin toplam tutarı" ²⁷ olarak ifade edilebilir.

Sigortacılık sektörünün yapısında bulunan dönüşümlü konjonktür mesleki yükümlülük sigortasını da etkilemektedir. Bir dönem sigorta satıcıları piyasada etkin konumdayken bir sonraki dönem alıcılar etkin konum kazanmaktadır. Mesleki yükümlülük sigortası alanında 1980'li yıllarda sigorta satıcılarının etkin olduğu bir dönem yaşandı. Bu dönem boyunca piyasa koşullarını belirleme inisiyatifi sigortacıların elindeydi ve onlar da en dar kapsamlı poliçeleri en yüksek primlerle satıyorlardı. Bu durumda piyasada mesleki yükümlülük sigortası hizmeti veren firma sayısının az olması da etkiliydi. Ancak sektörün yüksek kar marjıyla çalışması çok sayıda yeni firmanın piyasaya girmesini teşvik etti. Arz miktarı artınca piyasada primler düştü ve sigorta kapsamı genişletildi, bu da piyasada sigorta satın alan kesimleri etkin hale getirdi.

Alıcıların etkin olduğu benzer nitelikteki piyasalar yumuşak piyasa(soft market) olarak ifade edilirken, satıcıların etkin olduğu piyasalarda katı piyasa(hard market) olarak adlandırılmaktadır.

1990'ların başlarından itibaren hissedilmeye başlanılan yumuşak piyasa halen etkisini devam ettirmektedir ve yeni olumlu gelişmeler beklenmektedir. "Çok sayıda sigortacı muhasebecilerin işlerindeki yeni açılımlara yönelik olarak hazırlanmış yeni risk yönetimi eğitimleriyle muhasebeciler için özel hazırlanmış paket poliçelerle yükümlülük sigortası satışlarını arttırmayı planlamaktadır"²⁸.

Ne var ki, denetçiler ve muhasebeciler için esmekte olan bu olumlu hava sektörün dönüşümlü işlemesine bağlı olarak tersine dönmeye eğilimlidir. Şöyle ki; "Ucuz fiyatlama ve çok geniş kapsamlı poliçeleri ifade eden yumuşak piyasa aynı zamanda sigorta kayıplarının büyük oranda

²⁷ Duke Nordlinger Stern. (1996), "The Right Amount of Coverage," *ABA Journal*. January 96. Vol: 82, s. 84.

²⁸ John M. Covaleski. (1997), "Buyer's Market For Liability Insurance May Be Closing," *Accounting Today*. November 10, Vol: 11, Nu: 20, ss. 18- 21.

artması ihtimalinin yükselmesi ve bunları karşılayacak paranın azalması anlamına da gelmektedir"²⁹. Yumuşak piyasalarda poliçe kapsamının çok geniş olması kayıpların gerçekleşme ihtimalini arttırmakta, primlerin düşmesi de, artması muhtemel . kayıpları karşılayacak fonları azaltmaktadır. Bu durum sektörün karlılığını azaltırken bazı firmalar piyasadan çekilmekte, arz miktarı azalınca da primler yükselmekte ve poliçe kapsamı daralmaktadır. Yani satıcının hakim olduğu katı piyasa gündeme gelmektedir.

Piyananın bu değişken ve dönüşümlü yapısı alıcı ve satıcı tarafları farklı şekillerde etkilemektedir. Katı piyananın hakim olduğu yıllarda, "sigorta maliyetleri hiç olmadığı kadar yükseldiğinde muhasebecilerin, riski azaltan yaklaşımlarla desteklenen kendi kendini sigortalama yöntemini seçerek sigorta poliçelerini iptal ettikleri görülmüştü"³⁰. Sigortacılar açısından bakıldığında da yumuşak piyananın geçerli olduğu dönemlerde "yükümlülük sigortası satıcılarının, eğer muhasebeciler aynı faaliyet alanıyla ilgili olarak bir dizi mahkemede cezaya çarptırılırlarsa, muhasebe sektöründen çıkma kararı aldıkları"³¹ görülebilmektedir.

Sektördeki dalgalanmalardan etkilenen yukarıdakilere benzer tepkiler bir yana bırakılırsa karşılıklı taraflar, mesleki yükümlülük sigortası uygulamalarının verimliliğini, etkinliğini ve yaygınlığını arttırmak için çalışmalar yürütmektedir. Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Birliği(AICPA) üyeleri için bir sigorta programı geliştirmiştir. Bu program,

"belli alanlarda sigortayla ilgili sorunlara işaret eden davaların trendlerine bağlı olarak, YMM müşterilerinin belli bir sınıfındaki, mesela perakendeciler gibi, kayıplarda bir artış belirlendiğinde, o alanda yoğunlaşan muhasebeciler için primleri artan şekilde ayarlamaktadır"³².

Sigortacılık sektörü de kendi açısından yeni çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bunun en dikkate değer örneklerinden birini, ABD,

²⁹ John M. Covaleski. (1997), a.g.m., November 10, Vol: 11, Nu: 20, ss. 18- 21.

³⁰ James H. Thompson ve Laurie J. Henry. a.g.m., July, 172, Nu: 1, ss. 111- 116.

³¹ John M. Covaleski. (1997), a.g.m., November 10, Vol: 11, Nu: 20, ss. 18- 21.

³² John M. Covaleski. (1997), a.g.m., November 10, Vol: 11, Nu: 20, ss. 18- 21.

Monterey, Calif.'da kurulu DPIC (Design Professional Insurance Co.) Şirketi oluşturmaktadır.

"DPIC kendi risk personelinin, muhasebecilere karşı açılan davaları, dava sonuçlarındaki eğilimi ortaya çıkarmak ve daha sonra davaların olumsuz sonuçlanmasına yol açan faaliyet çeşitleri hakkında kılavuzlar yayınlamak için, yakından incelemelerini planlamaktadır"³³.

Buraya kadar ele alınan çerçevede mesleki yükümlülük sigortası denetçilerin mesleki yükümlülük riskine karşı kullanabilecekleri etkili bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle, mesleki yükümlülükleri dolayısıyla üçüncü kişiler tarafından mahkemeye verilen denetçiler için oldukça iyi bir koruma sağlamaktadır. Ancak artan sigorta maliyetleri ve açılan davaların denetim firmasının ününe verdiği zarar hem denetim firmalarını, hem de sigortacıları farklı çözümler aramaya yöneltmiştir. Bu çözümler genel anlamda Alternatif İhtilaf Çözme Teknikleri (Alternative Dispute Resolution Techniques) adı altında incelenmektedir.

"Muhasebe mesleği alternatif ihtilaf çözme tekniklerinin potansiyel faydalarını fark etmiş olarak, bu tekniklere yoğunlaşmak üzere Amerikan Tahkim Birliği (American Arbitration Association) bünyesinde bir Muhasebe Tavsiye Grubu (Accounting Advisory Group) nun kurulmasına iştirak etmiştir"³⁴.

Söz konusu alternatif ihtilaf çözme tekniklerinden en yaygın olarak kullanılan ikisi arabuluculuk (mediation) ve hakemlik (arbitration) müesseseleridir.

Kay Owen Wilburn ve Lowell S. Broom tarafından, Journal of Accountancy dergisinin 1994 Mart'ında yayınlanan 177, n3 sayılı baskısının 77-81. sayfalarında yer alan "Alternative Strategies For Litigaion Battles (Hukuk

Savaşları İçin Alternatif Stratejiler)" başlıklı makalede arabuluculuk kurumu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Yukarıda adı geçen makale, arabuluculuğu ana hatlarıyla şu şekilde işlemiştir: Arabuluculukta, tarafsız bir üçüncü

³³ John M. Covaleski. (1997), "Malpractice Insurers Push New Risk-Conrol Campaigns." *Accounting Today*. September 8, Vol: 11, Nu: 16, ss. 3- 5.

³⁴ Kay Owen Wilburn ve Lowell S. Broom. (1994), "Alternative Stategies For Litigation Battles," *Journal Of Accountancy*. March, 177, Nu: 3, ss. 77- 81.

şahıs konumundaki arabulucu ihtilafı tarafları anlaşmaya yönlendirmektedir. Bunu yaparken arabulucu karşılıklı tarafların ihtiyaçlarına odaklanarak onları çözüme ulaştırmak için cesaretlendirmektedir. Bu süreçten karşılıklı taraflar ve arabulucu dışında kimsenin haberi olmadığından taraflar açısından olumsuz reklamın önüne geçilmektedir. Arabulucu mahkemeye gitmenin olumsuz ve riskli yönlerine her iki tarafa da anlatır. Onlara kazanmak kadar kaybetmenin de muhtemel olduğunu göstermeye çalışır.

Bu gibi arabuluculuk faaliyetlerinin sonunda genelde taraflar arasında bir anlaşma sağlanabilmektedir ve bu normal hukuki yollarla kıyaslanamayacak kadar kısa zamanda ve ucuza başarılmaktadır. Arabuluculuk sonucu varılan anlaşmanın bir bağlayıcılığı yoktur ve taraflar isterlerse hala mahkemeye başvurabilirler.

Arabuluculuk kurumunun sağladığı en belirgin avantajlar şöyle sıralanabilir:

- "Tarafların kendileri anlaşma sürecine doğrudan katılırlar.
- Tarafsız bir üçüncü şahıs olarak arabulucu taraflara kendi başlarına fark edemeyecekleri alternatifleri keşfetmede yardımcı olabilir ve ihtilafa objektif gözle bakabilir.
- Arabuluculuğa ihtilafın henüz başlarında başvurulduğundan bir anlaşma sağlanması hukuki süreçten daha kısa sürer.
- Taraflar genellikle zaman ve paradan tasarruf ederler.
- Arabuluculuk tarafların ihtilaf çözüldükten sonra da iş ilişkilerini sürdürme ihtimalini artırır.
- Her iki tarafında özel ihtiyaçlarına uyan çözümler üretmek anlaşmanın bir parçası haline gelebilir"³⁵.

Alternatif ihtilaf çözme tekniklerinden ikincisi hakemliktir. "Hakemlikte, taraflar bir hakemlik panelinde durumlarını tartışır ve kanıtlarını ortaya koyarlar. Sonuç hukuki süreçteki gibi bağlayıcıdır"³⁶.

Arabuluculuk ve hakemliğin temelinde aynı esas yatmaktaysa da aralarında basit ama önemli bir fark vardır. Arabuluculuğun sonuçları

³⁵ Robert E. Meade. (1999), "Resolving Disputes Out of Court," *The Practising CPA*. October, Vol: 23, I: 10, s. 4.

³⁶ Paul Geoghan. (1998), "Stay Out of Court," *Journal of Accountancy*. September, Vol: 186, Nu: 3, ss.77- 82.

bağlayıcı değilken hakemlik sonucu varılan hüküm bağlayıcıdır. Hakemlik arabuluculuğa göre daha resmi bir ortamda gerçekleşir.

Gerek arabuluculuk gerekse hakemlik sigortacılar tarafından müşterilerine hararetle tavsiye edilmektedir. Zira bu iki yöntem maliyetleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Hatta bazı sigorta şirketleri müşterilerini bu alternatif teknikleri kullanmaya teşvik etmek amacıyla bu teknikleri kullanarak mahkemeye gitmeden bir ihtilafı çözen müşterilerine önemli fiyat indirimleri sağlamaktadır. Accounting Today dergisinin 20 Ekim 1997 tarihli v11 n19 nolu sayısının 38. sayfasındaki özet makalede DPIC şirketinin arabuluculuk hakkında üç saatlik bir kursu tamamlayıp kurs sonundaki doğru/ yanlış testini geçenlere primlerinde %10'luk bir indirim sağladığı ifade edilmiştir.

Tüm bu sayılan avantajlarına rağmen ne var ki alternatif ihtilaf çözme teknikleri denetçi ve muhasebecilerden pek fazla ilgi görmemektedir. Accounting Today adlı derginin 20 Haziran 1994 tarihli v8 n11 nolu sayısının 4. sayfasında yer alan editörün notunda, "önde gelen bir yükümlülük sigortası şirketinin muhasebeci müşterilerinin sadece %6'sının poliçelerinde alternatif ihtilaf çözme tekniklerine yer verilmesini onayladığı belirtilmektedir. Bu oran mimar ve mühendislerde %25'tir. Yazıda belirtilenlere göre bu durumun önemli bir nedeni muhasebecilere danışmanlık yapan ve ücretlerinin azalmasını istemeyen avukatların engellemesidir.

3.4 Yükümlülük Riskinin Minimizasyonu

Yükümlülük riskinin en aza indirilmesi, risk yönetimi açısından risk kontrolüne yönelik faaliyetleri içermektedir. Bu anlamda da riski önleyici ve azaltıcı bazı faaliyetler söz konusu olmaktadır. "Risk kontrolü firmanın karşı karşıya kaldığı kayıp riskini minimize etmeye odaklanmıştır"³⁷.

³⁷ Emmett J. Vaughan, a.g.e., s. 39.

Risk yönetimi sürecinde risk kontrolünü sağlayan riski azaltıcı ve önleyici faaliyetler üç temel esasa dayanmaktadır: “1. Kaybetmeye tahammül edebileceğinizden daha fazlasını riske etmeyin. 2. Olumsuzlukları göz önünde tutun. 3.Küçük bir kazanç uğruna büyük kayıpları göze almayın”³⁸. Yukarıda verilen birinci esasta vurgulanmak istenen şudur: Bazı durumlarda bireyler veya kurumlar elde etmeleri muhtemel kazanç aşırı odaklandıkları için, bu kazancı elde etme karşılığında göze aldıkları riskin büyüklüğünü göz ardı edebilmektedir. Oysa her bireyin ve kurumun tahammül edebileceği kaybın bir üst sınırı vardır ve muhtemel kazanç ne kadar büyük olursa olsun muhtemel kayıpların riski bu risk üst sınırını aşıyorsa o riski göze almamak basiretli bir davranış olacaktır. Daha önceki bölümlerde ortaya koyulduğu üzere risk, kaybetme ihtimalinin kazanma ihtimalinden daha yüksek olduğu bir durumu ifade etmektedir ve genelde muhtemel kazanç arttığı oranda muhtemel riskte artmaktadır.

2. esasın altında yatan ana fikirde şu atasözüyle ifade edilebilir: “Her zaman gemicinin istediği rüzgar esmez”. Riskli bir durumda muhtemel kazancın elde edilebilmesi için ilgili tüm koşulların öngörülen şekilde gelişmesi gereklidir. Başka bir ifadeyle gerçekleşme ihtimali gerçekleşmeme ihtimalinden daha az olan bir durumda, düşük ihtimalin ortaya çıkması gerekmektedir. Ne var ki şartlar her zaman öngörülen şekilde gelişmeyebilir ve durumun içerdiği olumsuzluklar şartları öngörülenden çok daha farklı bir hale getirebilir.

Üçüncü esasın ortaya koyduğu ana fikir oldukça açıktır; küçük bir kazanç uğruna büyük kayıpları göze almak basiretli bir davranış olarak nitelendirilemeyecektir.

Risk yöneticisi yukarıda ortaya konulan üç temel esas doğrultusunda riski önlemeye ve azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunurken aşağıda verilen altı aşamayı uygulamaktadır:

1. “Risk yönetiminin hedeflerinin belirlenmesi

³⁸ Emmett J. Vaughan, a.g.e., s. 40.

2. Risklerin tanımlanması
3. Risklerin değerlendirilmesi
4. Alternatiflerin dikkate alınması ve risk azaltıcı tekniğin seçimi
5. Kararın uygulanması
6. Değerleme ve gözden geçirme³⁹.

Risk yöneticileri karşı karşıya kalınan riski kontrol etmek amacıyla yukarıda ele alınan risk yönetiminin esas ve aşamalarını kullanarak şirket ihtiyaçları doğrultusunda belirli risk yönetimi politika ve prosedürlerini tesbit edebilir.

Ne var ki mesleki yükümlülük riski sözkonusu olduğunda geleneksel risk yönetimi faaliyetleri dışında başka bazı faktörlerin de göz önünde tutulması faydalı olacaktır. Dikkat edilecek en önemli hususlardan biri müşteri seçimidir. Denetçi, kendisini mesleki yükümlülükten dolayı dava etme ihtimali bulunan müşterilerden uzak durmalıdır. Bu anlamda ;

“ Sigortacılar ve uygulamacılar, muhasebecileri, eğer mesleki yükümlülükten dolayı mahkemeye verilmek istemiyorlarsa, müşteri seçerken ve anlaşma imzalarken daha büyük özen göstermeleri konusunda uyarmaktadırlar. Muhasebeciler için mesleki yükümlülük sigortası düzenleyen çok sayıda sigortacının planladığı ya da sağladığı risk yönetimi eğitimlerinin ana konularını müşteri izleme ve anlaşma mektuplarının düzenlenmesi oluşturmaktadır”⁴⁰.

Denetçilerin ve muhasebecilerin mesleki yükümlülük riskini minimize etmenin diğer bir yolu olarak da, bazı yazarlar tarafından mesleki yükümlülükten dolayı dava edilme riskini önlemek veya mümkün olduğunca azaltmak amacıyla şu önerilmektedir: “Eğer tüm muhasebe şirketleri mesleki yükümlülük sigortasına sahip olursa ve eğer tüm şirketlere mesleki yükümlülük sigortası primleri üzerinden ölçülebilir kredi teşvikleri sağlanırsa, sektöre karşı açılan davalar önemli ölçüde azalacaktır”⁴¹.

Denetim firmalarının mesleki yükümlülük riskini önlemek veya azaltmak amacıyla yapılabilecek en dikkate değer uygulamalardan birisi de denetim firmasının yapısını değiştirmek ve sınırlı sorumlu bir ortaklık ya da sınırlı sorumlu bir şirket haline dönüştürmektir.

³⁹ Emmett J. Vaughan, a.g.e., s. 36.

⁴⁰ John M. Covaleski. (1997), a.g.m., September 8, Vol: 11, Nu: 16, ss. 3- 5.

⁴¹ Donald V. Klein ve Ed Kisscorni. (1995), “Open-Air Insurance Pricing Would Improve Practices,” *Accounting Today*. August 21, Vol: 9, Nu: 15, ss. 30- 32.

John von Brachel tarafından hazırlanan ve Journal of Accountancy adlı derginin Temmuz 1995 tarihli sayısının 20. sayfasında yayınlanan, "Limited Liability CPA Firm: An Attractive Choice (Sınırlı Sorumlu YMM'lik Şirketleri: Çekici Bir Seçenek)" başlıklı özel bir rapor bu konuyu ele almaktadır. John von Brachel'in yukarıda adı geçen raporda ortaya koydukları özetle şöyledir: Bu kuruluşlar şirketlerin ve ortaklıkların karakteristiklerini birleştirerek onları YMM'lik şirketleri için geçerli bir seçenek haline getirmiştir. Sınırlı sorumlu bu kuruluşlar tıpkı bir şirket gibi ortakların kişisel sorumluluklarının kapsamını sınırlamaktadır. Bununla birlikte sınırlı sorumlu şirketlerin riske karşı sağladıkları koruma henüz kesin olarak ortaya koyulamamıştır.

Sınırlı sorumlu ortaklıkların ise ortakları yükümlülükten koruma niteliği sınırlı sorumlu şirketlerden daha azdır. Sınırlı sorumlu ortaklıklarda masum olan ortaklar diğerlerinin ihmalkarlığına ve kötü uygulamasına karşı kişisel sorumluluktan korunabilmektedir. Ancak adi ticari borçlarda benzer bir koruma söz konusu olmamaktadır.

Halen genel bir ortaklık şeklinde faaliyet gösterenler olmak üzere, çoğu YMM'lik şirketi için sınırlı sorumlu ortaklık şekline dönüşmek ve yükümlülüğe karşı ilave bir koruma kazanmak mesleki yükümlülük riskinin azaltılması konusundaki en kolay çözümlerden birisidir.

Melissa Klein tarafından Accounting Today dergisinin 25 Ekim 1999 tarihli sayısında yer alan, "Liability Insurance: Forgotten, But Not Gone (Yükümlülük Sigortası: Unutuldu Ama Sona Ermedi)" başlıklı yazıda gelişen iletişim hizmetlerine vurgu yapmak üzere şunlar ifade edilmektedir: "Bugünlerde, muhasebeciler yükümlülükle ilgili sorularına web sitelerinden ve ücretsiz telefon hatlarından cevap bulabilmektedir. Aynı zamanda risk yönetimine ilişkin püf noktaları ve tavsiyeler içeren aylık yayınlar da gittikçe artan bir şekilde yaygınlaşmaktadır".

Bilgiye ulaşmanın her geçen gün kolaylaşması ve ucuzlaması denetçilerin yükümlülük sigortası uygulamalarına çok daha vakıf olmalarını

sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak da denetçiler mesleki yükümlülük risklerini kontrol etmek konusunda daha etkin önlemler alabilmektedir.

Son olarak aşağıda düzenleyici bir organ tarafından yayınlanan ve denetçinin mesleki yükümlülüğünü en aza indirmeyi amaçlayan tavsiyeler sunulmuştur:

- "İhmalkar olmayın!
- Denetçinin görev ve sorumlulukları hakkında bir denetim anlaşma mektubuyla açıkça anlaşın
- Düşünmeden öğüt vermeyin, verseniz de , tahditlerin söz konusu olabileceğini kesinleştirin
- Denetlenmemiş hesapları hazırlarken hesapların üzerine sorumluluk kabul etmediğinizi yazın
- Referans verirken mali sorumluluk kabul etmediğinizi ekleyin
- Karmaşık bir sorun hakkında şüpheye düştüğünüzde uzman tavsiyesi arayın ve müşteriye aramasını tavsiye edin
- Eğer bir alıcı olarak atanmışsanız atayan kişiden yazılı bir garanti alın
- Uygun profesyonel yükümlülük sigortasını temin edin
- Çekinceler kullan. Eğer gizli bir rapor yayınlanıyorsa, şöyle bir açıklama içermek üzere kabul edilebilir: Bu rapor, sadece Celoesus (müşteri) 'un özel kullanımı için ve Sikofant (muhasibeci) 'in onayı olmadan herhangi başka birine açıklanmaması koşuluyla, hazırlanmıştır
- Her zaman denetim standartlarını ve kılavuzlarını takip edin
- İlgili olan her konuda her zaman meslek örgütünün tavsiyelerine dikkat et
- Uygun olan her yerde yasal tavsiye al"⁴²

Ayrıca, belli bir denetim anlaşmasından kaynaklanabilecek risklerle ihmalkarlıktan kaynaklanabilecek riskler için tazminat ödeme riskini en aza indirmeye yarayacak uygulamalar Ek-7'de sunulmuştur.

---

⁴² A. Millichamp, a.g.e., s. 371.

SONUÇ

Bu çalışmada denetçilerin müşteri seçimi aşamasında karşı karşıya kalabilecekleri denetim riski tanımlanmış, unsurları ortaya konmuş ve söz konusu riski azaltmak konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

Müşteri seçimi, bir denetim faaliyetinin yürütülmesinde denetçilerin üzerinde en çok durması gereken noktalardan biridir. Zira yanlış bir müşterinin kabulü veya muhafazası, denetçinin maddi tazminat olarak yüklü tutarlar ödemesiyle ve de mesleki ününün önemli ölçüde yıpranmasıyla sonuçlanabilecek olaylar dizisini başlatabilir. Her ne kadar denetim riski ile denetçinin iş riski birbirlerinden farklı durumları ifade ediyorlarsa da, denetim riski denetçinin iş riskini meydana getiren unsurların en önde gelenidir. Denetim riskinin sonuçları, denetçinin hakkında görüş belirttiği mali tabloları kullanarak karar verenleri etkilemektedir, denetçinin kendi üzerinde buna benzer direkt etkileri yoktur. İş riskinin sonuçları ise doğrudan denetçiyi ilgilendirir. Aradaki bağlantı ise, denetçinin belirttiği uygun olmayan, hatalı görüş (denetim riski) sonucu kayba uğrayan mali tablo kullanıcılarının, denetçi aleyhine tazminat davası (iş riski) açmaları yoluyla kurulmaktadır.

Risk yönetimi açısından bakıldığında, denetçi, yukarıda söz edilen türden bir tazminata karşı kendini güvence altına almak için iki yöntemi birden kullanabilir. İlki riskin kontrolüne yönelik faaliyetler içermektedir. Denetçi denetim ve iş risklerini kontrol edebilmek amacıyla, onları imkanlar dahilinde önleyici ve asgarileştirici tedbirler almaya çalışır. Bunu başarabilmek için de müşteri seçimi aşamasından başlayarak, çeşitli kıstaslar ve prosedürler geliştirir ve uygular.

Müşteri seçimi aşamasındaki kıstaslar, müşteriye kabul / muhafaza veya red/ terk kararlarını vermeyi kolaylaştıracak denetim ücretleri, denetim anlaşmasının politik sonuçları, denetçi olmanın meslek standartlarına ve ahlakına aykırı olup olmaması gibi unsurlardan oluşmaktadır.

Müşteri seçimi aşamasındaki prosedürler ise, kalite kontrol standartlarında belirtilen politika ve prosedürlerden meydana gelmektedir ve esas olarak, yönetimi entegrasyonu kilitleyen bir müşteriyle iş ilişkisini önlemeye yöneliktir.

Denetçinin kullanacağı ikinci yöntem riskin finansmanına yönelik faaliyetleri içerir. Denetçinin ödemek zorunda kaldığı tazminatlardan doğan mali yükü başkalarına transfer etmesine imkan tanıyan uygulamalardan oluşmaktadır. En önemli örneği mesleki yükümlülük sigortasıdır. Her ne kadar benzer bir sigortayı satın almak için denetçilerin çok yüksek primler ödemesi gerekiyorsa da, açılan davalar sonucu ödemek zorunda kaldıkları tazminatların tutarları dikkate alındığında bu durum çok fazla göze batmamaktadır.

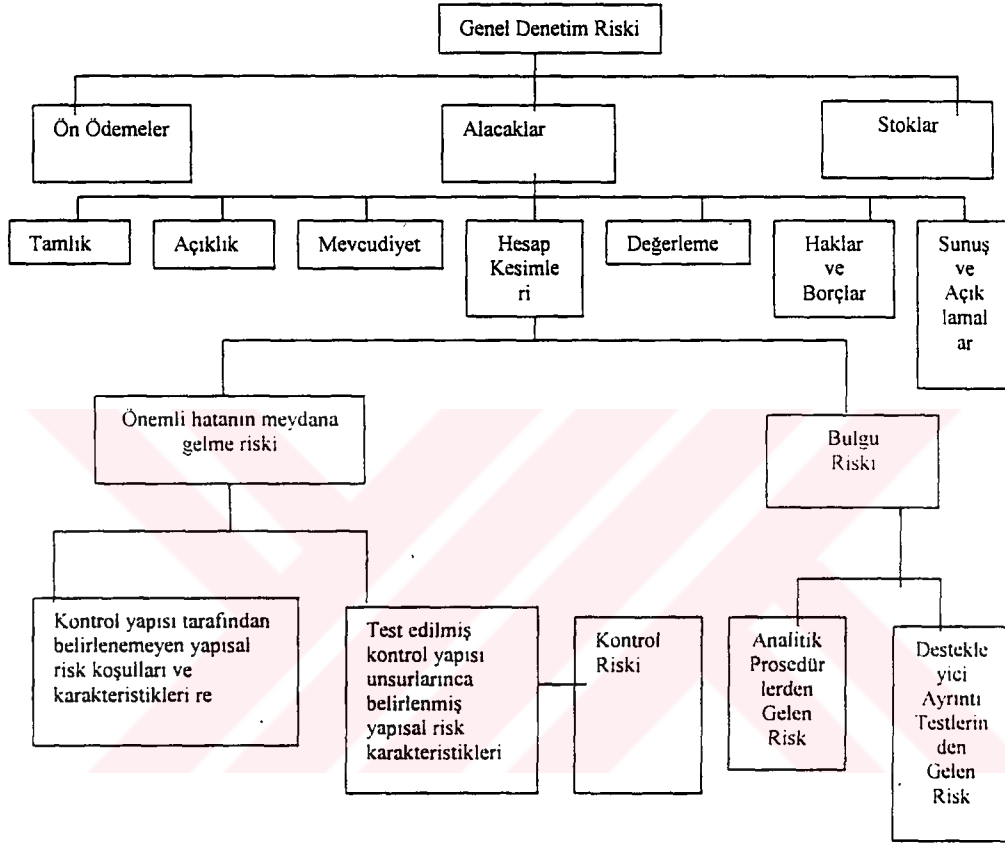
Sonuç olarak, profesyonel sorumluluk riskini, iş riskini ve denetim riskini asgarileştirmenin en basit ancak en etkin yolu, bu riskleri ve unsurlarını iyi analiz etmek, mesleki standartları uygulama konusunda son derece titiz ve ısrarcı olmak, hata ve ihmalden büyük bir özenle kaçınmak ve müşteri seçerken gerçekten seçici davranmaktır.

E K L E R

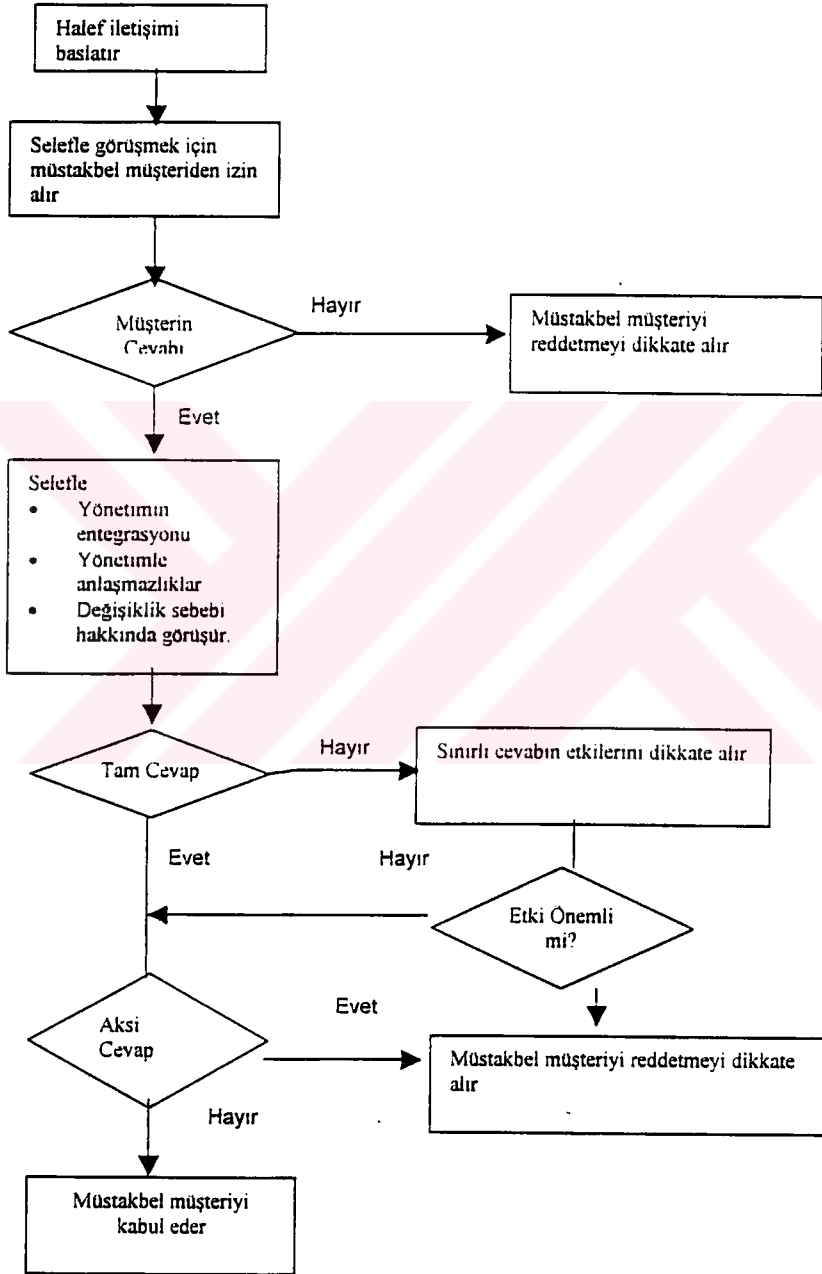

Ek-1
Denetim Riskinin Temel Unsurları*

* V. M. O'Reilly, M. B. Hirsch, P. L. Defliese ve H. R. Jaenicke, (1990), *Montgomery's Auditing 11th* Ed.(Toronto:John Wiley & Sons Inc.), s. 173.

Ek-2
Halef-Selef Denetçiler Arasındaki
İletişimin Akış Şeması *

Ek - 3

Müşteri Kabul Formu*

Açıklamalar : Bu forma bir anlaşmayı imzalamadan önce tüm müstakbel müşteriler için doldurulmalıdır.

Müşteri adı :

Adres :

Telefon numarası :

İşletmenin yasal durumu (ortaklık, şirket) :

Müşteri ne tür iş yapıyor?

Müşterinin yönetiminin ve memurlarının listesi :

Bu potansiyel müşteriyi nasıl fark ettik?

Müşterinin muhasebe hizmetleri şu anda başka bir muhasebe firmasınca mı sunuluyor? Eğer cevap evetse, firmanın adı ve müşteri neden muhasebe firmasını değiştiriyor?

Müşterinin önceki muhasebe firmasıyla görüştük mü? Eğer cevap evetse, onların yorumlarını listele. Eğer hayırsa, nedenini açıkla.

Müşterinin önceki muhasebecilere borcu var mı?

Müşteri hakkında önceden bilgimiz var mı? Eğer yoksa, kontrol edilmiş referansları ve varsa yorumlarını listele.

Firmamızdan ne gibi hizmetler isteniyor? Bu hizmetlerin zamanlaması nasıl olacak?

Net ücretleri hesapla ve faturalama ayarlamalarını açıkla.

Müşterinin yönetiminin ya da memurlarının sunuşlarında ya da entegrasyonunda bir şüphe var mı? Eğer varsa, açıkla.

Müşteriyle kendi personelimiz arasında dikkatimizi çeken herhangi bir bağımsızlık problemi var mı? Eğer varsa açıkla.

Firmamızın anlaşmayı tamamlamak için yeterli uzmanlığı ve personeli var mı?

Yorumlar:

Sonuçlar

- Anlaşmayı Kabul et

-Anlaşmayı reddet

Form _____ tarafından hazırlanmıştır. Tarih _____

Anlaşma ortağı _____ dir. Tarih _____

Mutabık ortak _____ dir. Tarih _____

* Margaret Monaghan, a.g.e., s. 8.

Ek-4
Yeni Müşteri Formu *

Şube _____

Tarih _____

Müşterinin adı _____, Mali yıl _____

Adres _____

Telefon _____, Ana bağlantı _____, Unvan _____

İşin Yapısı _____, S.E.S. kod numarası _____

Önceki Yıl _____, Satışlar _____, Karlar _____

Teşkilatın Yapısı: Münferid Ortaklık Şirket Diğer – Açıkla-Halka açık : Hayır Evet-açıklı O.T.C. N.Y.S.E. A.S.E. Diğera. Müşteri kaynağı: Ortak yada personelin şahsi ilişkisi, Müşteri, Avukat Banka
 Başka bir ofis, yeni müşteri, Başka bir ofis, mevcut müşteri, Diğer _____

b. Kaynağın adı _____

c. Kaynakla bağlantıdan sorumlu ortak ya da personelin adı _____

d. Kaynağa yapılan açıklama _____ tarafından yapılacak.

Sorumlu Ortak _____, Müşteri kod numarası _____

Anlaşmanın yapısı ve anlaşma kod numarası:

Denetim Vergi iadeleri MAS
 Mali Tabloların Uygunluğu Özel vergiler Aylık hizmet
 Mali Tabloların Gözden Geçirilmesi

Tahmini ücretler: a) Yıllık _____ b) Dolaylı ya da özel _____

Önceki denetçiler _____

Değişiklik sebebi (biliniyorsa) _____

Avukat ve hukuk firması _____

Eyalet İşsizlik

Vergi Kayıt

Federal kimlik no. _____, Sigortası No _____, No _____

Yorumlar, tekrar anlaşma, ücretler, denetim v.s. _____

İlgili müşteriler, iştirak, bağlı ortaklık _____

Onaylandı: _____ tarafından

Yönetici Ortak

Hesap Yöneticisi

AÇIKLAMALAR

1. Bu rapor tüm yeni müşterilere hazırlanmalıdır.
2. Mevcut bir müşteri firmanın bir şubesinden diğerine transfer edildiğinde de hazırlanmalıdır.
3. Bu rapor çoğaltılıp dağıtılmalıdır.
4. Tahmini ücretler kaydedilmelidir.
5. Rapor yönetici ortakça onaylanmalıdır.

*Hubbard Johnson, a.g.e., s. 98.

Ek-5

Müşteri Bilgi Formu*

Açıklamalar: Bu forma ilk anlaşmamıza başlamadan önce her müşteri için doldurulmalıdır. Form her yıl güncellenmelidir.

Müşteri adı:

İşletmenin yasal yapısı (ortaklık, şirket, v.s.):

Müşteri ne tür iş yapıyor?

Bu müşteri tarafından uyulması gereken özel muhasebe ilkelerini açıklayan bağlayıcı literatür kaynaklarını listele

Müşteri, kendisine özel herhangi bir muhasebe politikasına veya prosedürüne sahip mi? Lütfen açıkla

Mali tablolar hangi muhasebe esasına göre sunuluyor?

Kilit yöneticileri listele:

Müşterinin ana hissedarlarını ve biliniyorsa hisse yüzdelerini listele:

İlgili tüm grupları listele (Şubeler, iştirakler, bağlı ortaklıklar):

Müşteriyle bu gruplar arasındaki ilişkiyi tanımla:

Müşterinin kaç çalışanı var?

Her bir şubeyi, orda yapılan faaliyeti ve kaç kişi çalıştığını listele. (fabrika, genel merkez v.s.)

Şubeler

Faaliyetler

Çalışan Sayısı

Müşterinin ana varlıklarını tanımla:

Müşterinin ana borçlarını tanımla:

Müşterinin ana gelir kaynaklarını açıkla:

Müşterinin ana masraflarını açıkla:

(Not: Müşteri üretici bir firmaysa, açıklanacak diğer unsurlar, satılan malın maliyeti, pazarlama yöntemleri, üretim süreci)

Kilit muhasebe kayıtlarını listele

Gözden geçirilmesi gereken kilit muhasebe kayıtlarını, sorumlu personeli ve yapısını listele:

Muhasebe kaydı

Sorumlu Kişi

Yapısı

Genel Mizan

Hesaplar

Cari Gelirler

Cari Giderler

Bordro

Satışlar

Alışlar

Alt Hesaplar

Alacaklar

Borçlar

Sabit varlıklar

Daimi envanter

Yorumlar

* Margaret Monaghan, a.g.e., s. 11.

Ek - 6 **

Kabul edilebilir denetim riski seviyesinin tespiti için şu konularda katın toplanır:

- İşletmenin ölçęęi
- Mülkiyet dağılımı
- Dış borçlar toplamı

Başarılabilir denetim riski seviyesinin tespiti için şu konularda kanıt toplanır:

- Mali tablo aşamasındaki yapısal risk için; yönetimin entegrasyonu, yönetimin koşulları ve süreçlendirme koşulları
- Mali tablo aşamasındaki kontrol riski için; yönetimin felsefesi ve faaliyet tarzı, teşkilatlanma ve yetkilendirme politikaları, iç denetim, bilgi teknolojisi, insan kaynakları politikaları ve eğer varsa denetim komitesi ile ilgili politikalar
- Mali tablo aşamasındaki bulgu riski; denetçinin bağımsızlığı, denetçinin müşteriye en uygun denetim hizmeti seviyesini sağlama yeteneği.

*Howard Holmes, a.g.e.

Ek – 7*

Belli bir denetim anlaşmasından kaynaklanabilecek risklerle, ihmalkarlıktan kaynaklanabilecek riskler için tazminat ödeme riskini en aza indirmeye yarayacak uygulamalar *:

Riski asgarileştirecek örgüt nitelikleri şunları içerir:

- a. Tüz personelin doğru bir şekilde işe alınması eğitilmesi.
- b. Belli denetimlere uygun kabiliyetteki personelin atanması.
- c. Firmanın işini, zamanlama problemlerini ortadan kaldıracak ve her denetimin rahat fakat disiplinli bir şekilde yürütülmesini sağlayacak şekilde planlanması.
- d. Genel ilgiyi gerektiren ve özel denetimlerde personelle iki yönlü iletişim kurulması.
- e. Denetim standartlarına ve kılavuzlarına uygun denetim el kitapları kullanılması.
- f. Kıyaslanabilir olduğu halde özel durumlarda izin veren denetim belgelerinin kullanılması.
- g. Denetimlerin karlı ve risk azaltıcı olmasını garantileyen bütçeleme ve benzer tekniklerin kullanılması.
- h. Kesin ve sıkça güncellenen anlaşma mektuplarının kullanılması.
- i. Tüm denetimler için gözden geçirme tekniklerinin kullanılması.
- j. Tüm yeni gelişmelerin (muhasabe, hukuk, denetim prosedürleri) hızla firmanın faaliyetlerine uyarlanması için teknik bir birimin varılması.

Belli bir denetim anlaşmasından kaynaklanan riskler şu şekilde asgarileştirilebilir:

- a. Denetim riskinin varlığını tespit edecek teknikler.
- b. Normal risk alanlarını yüksek risk alanlarından ayırmak.
- c. Özellikle yüksek risk alanlarında çalışacak uzman personel atamak.
- d. Müşteri ve sektörü hakkında kapsamlı bir geçmiş araştırması yapmak.
- e. Yüksek risk alanlarına önem veren dikkatli bir planlama yapmak
- f. Kıyaslamalı belgelendirme.
- g. Denetim personeline iyi briefing vermek.
- h. Yüksek risk belirlendiğinde, yüksek risk durumlarının belirlenmesinde ve iyi iletişim kurulmasında, personele önem vermek.
- i. Denetim kanıtlarından ulaşılan sonuçlara özel dikkat göstermek.
- j. Analitik gözden geçirmeye özel önem vermek.
- k. Belli bir denetimle bağı olmayan bir kıdemli denetçi tarafından gözden geçirmek.
- l. Örnekleme ölçeklerine ve önemliliğe önem vermek.

* A. Millichamp, a.g.e., s. 211.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Arens, Alvin A. ve James K.Loebbecke. (1976), **Auditing: An Integrated Approach**. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Athearn, James L. , S. Travis Pritchett ve Joan T. Schmitt. (1989), **Risk and Insurance 6th Ed.** Minnesota: West Publishing Company.
- Boritz, Jefim Efrim. (1990), **Approaches to Dealing with Risk and Uncertainty**. Toronto: CICA Publications.
- Bozkurt, Nejat. (1998), **Muhasebe Denetimi**. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.
- Buttery, Roger ve Robert K. Simpson. (1986), **Internal Audit in the Public Sector**. Cambridge: Wood – Faulkner.
- Carmichael, D.R. ve J. J. Willingham. (1986), **Perspectives in Auditing 4th Ed.** Singapore: McGraw-Hill International Editions, Accounting Series.
- Carcmichael, D.R. ve J. J. Willingham. (1989), **Auditing Concepts and Methods: A Guide to Current Auditing Theory and Practice 5th Ed.** Singapore: McGraw - Hill Int. Editions, Accounting Series.
- Cook, John W. ve Garry M. Winkle. (1988), **Auditing Revised 4th Ed.** Boston: Houghton Mifflin Company.
- Dunn, John. (1991), **Auditing Theory and Practice**. Hertfordshire: Prentice- Hall International (UK) Ltd.
- Flint, David. (1988), **Philosophy and Principles of Auditing: An Introduction**. London: MacMillan Education Ltd.
- Glezen, G.W. ve D.H. Taylor. (1997), **Auditing: An Assertions Approach 7th Ed.** Toronto: John Wiley & Sons.Inc.
- Güredin, Ersin. (1998), **Denetim**. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Hermanson, Roger H., Stephen E. Loeb, John M. Saada ve Robert H. Strawser. (1976), **Auditing: Theory and Practice**. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc.
- Holmes, A.W. ve W.S. Overmyer. (1975), **Auditing: Standards and Procedures 8th Ed.** Homewood, Illinois: Richard D. Irwin Inc.
- Howard Holmes'in (howard@acenet.com.au), "Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing" konusunda Ömür KIZILGÖL'e (kizilgol@hotmail.com) elektronik posta ile 3 Haziran 1999 tarihinde gönderdiği belge.
- J. K. Lasser. (1953), (ed), **Handbook of Auditing 2nd Printing** (Toronto: D. Van Nostrand Company Inc.), s. 8.
- Johnson, Hubbard. (1991), **Auditing 4th Ed.** Houston: Dame Publications Inc.
- Kell, W.G . , W.C. Boynton. ve R.E. Ziegler . (1989), **Modern Auditing 4th Ed.** Toronto: John Wiley & Sons. Inc.
- Lee, Tom. (1986), **Company Auditing 3rd Ed.** Berkshire: Van Nostrand Reinhold (UK) Co.Ltd.
- Monaghan, Margaret. (1989), **Compilation and Review**. New York: AICPA Inc.
- O'Reilly, Vincent M. ve diğerleri. (1985), **Montgomery's Auditing 11th Ed.** Toronto: John Willey & Sons. Inc.
- Perry, Larry L. (1987), **Guide to Quality and Efficiency for Prentice Hall's Small Business Audit Manual**. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Robertson, J.C. (1996), **Auditing 8th Ed.** Chicago: R.D. Irwin Inc.
- Stettler, H.F. (1977), **Auditing Principles 4th Ed.** New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Thornton, Grant. (1986), **Audit Manual**. London: Longman Group (UK) Ltd.
- Tursi, Michael A. (1990), **Audit Planning Revised**. New York: AICPA Inc.

Vaughan, Emmett J. (1986), **Fundamentals of Risk and Insurance.**

Toronto: John Wiley & Sons. Inc.

Whittington, O.R. ve Kurt Pany. (1995), **Principles of Auditing 11th Ed.**

Chicago: Richard D. Irwin Inc.

Williams Jr., C. Arthur ve Richard M. Heins. (1989), **Risk Management and Insurance 6th Ed.** New York: McGraw-Hill Publishing Company.

Wilson, J.D. ve S.J. Root. (1989), **Internal Auditing Manual 2nd Ed.**

Boston, Massachusetts: Warren, Gorham & Lamont.

Yükçü, Süleyman ve diğerleri. (1999), **Muhasebe Sistemi Uygulama**

Genel Tebliği'ne Göre Finansal Yönetim. İzmir: Vizyon Yayıncılık.

DERGİLER

(1994), **Accounting Today**, June 20, 8 (11), s. 4.

(1997), **Accounting Today**, October 20, 11 (19), s. 38.

(1991), **Journal of Accountancy**, September, 172 (3), s. 20.

(1992), **Journal of Accountancy**, August, 174 (4), ss. 22- 24.

(1995), "Position Paper on Global Implications of Auditors' Legal Liability,"

Journal of Accountancy, November, 180 (5), s. 19.

MAKALELER

Baliga, W.J. (1992), "AICPA Issues Audit Risk Alerts on Recession,"

Journal of Accountancy, February, 173 (2), ss. 18- 20.

Brachel, John Von. (1995), "Limited Liability CPA Firms : An Attractive

Choice," **Journal of Accountancy**, July, 180 (1), ss. 20-22.

Covaleski, John M. (1997), "Insurance Prices Ease, As Risks Rise,"

Accounting Today, August 11, 11 (14), ss. 1- 3.

Covaleski, John M. (1997), "Buyer's Market For Liability Insurance May Be

Closing," **Accounting Today**, November 10, 11 (20), ss. 18- 21.

- Covaleski, John M. (1997), "Malpractice Insurers Push: New Risk-Control Campaigns," **Accounting Today**, September 8, 11 (16), ss. 3- 5.
- Fitzsimons, A.P. ve V.L. Shoaf. (1999), "SEC Comments on Audit Risk," **Bank, Accounting & Finance**, Spring, 12 (3), ss. 58- 60.
- Geoghan, Paul. (1998), "Stay Out of Court," **Journal of Accountancy**, September, 186 (3), ss. 77- 82.
- Goldwasser, Dan L. (1995), "CPAs Face Tough Decisions in Choosing Coverage," **Accounting Today**, September 25, 9 (17), s.20.
- Keanan, R. Mark ve M. Christina Ricarte. (1996), "Choosing Coverage Is Hands-On Job For CPAs," **Accountig Today**, June 3, 10 (10), ss. 24- 26.
- Keanan, R. Mark ve M. Christina Ricarte. (1996), "Know The General Structure of Professional Liability," **Accountig Today**, July 8, 10 (12), ss. 22- 24.
- Klein, Donald J. ve Ed Kisscorni. (1995), "Open-Air Insurance Pricing Would Improve Practices," **Accounting Today**, August 21, 9 (15), ss. 30- 32.
- Klein, Melissa. (1999), "Malpractice Claims Ease, But New Hazards Abound," **Accounting Today**, July 23.
- Klein, Melissa. (1999), "Malpractice Liability Insurance: New Services Could Turn Out to Be Risky Business," **Accounting Today**, September 27.
- Klein, Melissa. (1999), "Liability Insurance: Forgotten, But Not Gone," **Accounting Today**, October 25.
- Meada, Robert E. (1999), "Resolving Disputes Out of Court," **The Practising CPA**, October, 23 (10), s. 4.
- Rankin, Ken. (1993), "Wyden, Tauzin Tangle on Reforms: Senate Probes Litigation Woes," **Accounting Today**, August 9, 7 (15), ss. 1- 3.
- Stern, Duke Nordlinger. (1996), "The Right Amount of Coverage," **ABA Journal**, January, 82, s. 84.

Wilburn, Kay Owen, Lowell S. Broom. (1994), "Alternative Strategies For Litigation Battles," **Journal of Accountancy**, March, 177 (3), ss. 77-81.

Thompson, James H. ve Laurie J. Henry. (1991), "Professional Liability Insurance: Go Bare or Not?," **Journal of Accountancy**, July, 172 (1), ss. 111- 116.

